

J N
9798
C8
C14
no.8

U.C. BERKELEY LIBRARY

UC-NRLF

QB 582 741

ST
RY
OF
TIA

100

100

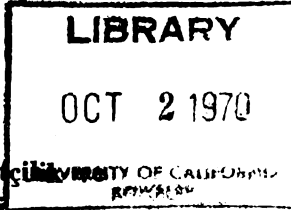
Türk Hukukunda Devletçilik
Devletçilik

C. H. P.

Konferanslar Serisi

Kitap : 8

Pam bina
Cat
NEW
no. 8

Türk İnkilâbında Devletçilik

Ticaret Serbestisi

Şevket Bilgişin

Ankara Hukuk Fakültesi

Ticaret Hukuku Prof.

DEVLETÇİLİK

Süheyy Derbil

Ankara Hukuk Fakültesi

İdare Hukuku Prof.

Bugünkü hukukumuzda ve

cemiyetimizde Kadın

Sabri Şakir Ansay

Ankara Hukuk Fakültesi

Hukuk Usulü Muhakemeleri Prof.

Medenî hukukta nesebin ehemmiyeti

Prof. Dr. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu

Ankara Hukuk Fakültesi

Medenî Hukuk Prof.

Selçuklular zamanında ve sonra
Anadolu Kaplıcaları Tarihi üzerine

Dr. A. Süheyl Ünver

Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü

Ankara

Racep Ulusoğlu Basımevi

1939

JN 9798
C8C14
no. 8

Türk İnkılâbında Devletçilik ve Ticaret Serbestisi

Yazan: Şevket BİLGİŞİN

Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü

Türk İnkılâbında Devletçilik ve Ticaret Serbestisi

Yazan: Şevket BİLGİŞİN

Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü

Sözlerime başlarken, İzmirin yüksek ruhlu, yüksek seviyeli halkını derin bir saygı ve sevgi ile selâmlarım. Yüksek huzurunuzda teşrih edeceğim mevzuu, bilhassa İzmirli ve İzmir halkını düşünerek iltizam ettim. Yalnız Ege Bölgesinin değil, bütün Türkiye'nin en parlak bir incisi olan İzmir, Türk iktisadiyatında, iktisadî tarihinde, her devirde olduğu gibi, bugün de ılleri ve şerefli bir mevki ihraz etmektedir. Bu güzel ticaret limanımızda yaşayan Türkler, nesillerdenberi, babadan evlâda intikal etmiş bir istidat ile iktisadî hayatımızın daima mümtaz ve çalışkan unsurları olduklarını her devirde isbat ettiler.

Türkiyede (Millî İktisat) devrini açan Atatürk İnkılâbının iktisadî hayat görüşlerini teşrih etmek, inkılâp ideolojimizin devletçilik şeklinde tcellî eden görüşlerini ve prensiplerini incelemek için İzmir muhitini bu bakımdan tercih eyledim.

Bu geniş mevzuu, bir konferansın dar hacmine sıkıştırmanın müşkülâtını takdir edenlerdenim. Bunun içindir ki, cihan iktisatçılarını ve bütün efkârı umumiyesini meşgul eden İktisatta Devletçilik mevzuunun sonsuz nazariye ve münakaşalarından bahsedecek değilim. «İktisatta Devletçilik» sistemini, yalnız Türk İnkılâbı bakımından, Türk İnkılâbının anlayış ve kavrayışı bakımından tetkike çalışacağım. Bu ineclemelerde, me hazlarım her şeyden önce Atatürk'ün unutulmaz sözleri, Atatürk'ün İnkılâp bayrağı etrafında toplanan millî şeflerin sözleri nihayet yine Atatürk'ün kurduğu ve onun dehâsından çıkan inkılâp prensiplerini yaşatıp müdafaa eden partimizin, Halk Partisinin programıdır.

Bu itibarla tetkikatımız, nazariyelerden ziyade realitelere istinat ede-

cektir; Türk İnkılâbı nasıl ve ne gibi sâikler ile, iktisadî faaliyetlerde devletin alâka ve müdahalesini bir sistem haline getirmiştir. Bu sistemin karakteristik vasıfları nelerdir? İktisadî faaliyet sahasında devlet ile ferdler arasındaki karşılıklı münasebetlerin şekil ve mahiyetleri nedir? Ve nihayet bütün bu sistemin tatbikattaki filî ve kanunî tecellileri nelerdir. İşte mevzuumuzun ana hatları..

Türkiyede, Devletin millî iktisat ile alâkası «İnkılâp» devrine başlıyor. Esasen Cumhuriyetten önceki devirlerde, Türkiyenin iktisaden tam bir istiklâle malik olduğu iddia edilemez. Siyasî istiklâlimizin bile tamamiyetini sarsan kapitülâsyonlar, iktisadî bakımdan Türkiyeyi yarı müstemleke vaziyetine düşürmüştü.

Ziraî bakımdan, ziraat memleketi denilen Türkiye, kendi halkını en iptidai bir ihtiyacı olan ekmeğini ve (un) unu bile hariçten tedarike mecbur kalıyordu. Sanayi bakımından orta çağlarda hayli inkişaf etmiş bulunan küçük ev ve el sanayii, on dokuzuncu ve yirminci asırların baş döndürücü makinalaşma inkişafı karşısında büsbütün sönmüş bunun modern sanayi ikame edilememişti.

Haricî ticaret, ecnebilerin ve Türk olmayanların elinde.. Kredi müesseseleri, bankalar keza yabancıların ve Türk olmayanların elinde.. nakliye müesseseleri, demiryolları, tramvaylar gemiler ve dahilî kabotaj.. Madenleri istismarı ve saire, bir meblâğın iktisadî bünyesinde en mühim rolleri oynayan en esaslı iktisadî kaynakların hiç birisinde bu memleketin sahibi olan Türkün nüfuz ve iktidarından eser görülemiyor. Bütün bu kaynaklar, yabancılar hesabına işliyordu.

Osmanlı Devleti, köhne bir zihniyetin tesirleri altında kendisini sadece dahilde ve hariçte inzibat ve emniyetin temini ile alâkadar olmadı; bütün fon kaynaklarının ancak sağlam bir millet bünyesinden çıkabileceğini, bir milletin sağlamlığı da ancak iktisadî varlığının mükemmeliyeti ile ölçülebileceğini, Osmanlı saltanatı düşünemedi bile..

Bu saltanat kendisine en esaslı vazife telâkki ettiği, haricî emniyeti de

temin edemeden göçüp gittiği zaman, Türk Milleti, her türlü iktisadî teşkilâtta mahrum bir halde, elim bir sefalet ve mahrumiyet içinde bulunuyordu. Aziz vatanımız, her bucaktan düşmanın ayakları altında çiğnenirken, Türkün beşeriyet tarihini dolduran varlığına nihayet verildiği sanılıyordu. İşte böyle bir devirde, Türk İnkılâbı başlıyor:

Türkün asıl kanındaki kudretin, sönmez azim ve iradenin bir timsali, bir remzi olan Mustafa Kemal, Milletin, başına geçerek memleketini, parlak bir zaferle düşman istilâsından kurtardı. Bu muzafferiyeti sadece askerî birmuvaffakitet telâkki edenler pek kısa bir zaman içinde hatalarını anlamakta gecikmediler.

Atatürk, Büyük Zaferin arifesinde 1923 de İzmir'e yaptığı bir seyyahatte Türk halkına şu sözlerle hitap ediyordu.

1 — «Arkadaşlar, bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler, memleketimizi halâ-ı hakikiye sevketmiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zaman hazırlamıştır. Muzafferiyatı askeri yemizde mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım» (Alaşehirde halka hitaben irad ettikleri nutuktan).

Görülüyor ki «askerî zafer» Atatürk İnkılâbında bir başlangıçtır; münteha değil.. Bu inkılâbın hedefi, milleti refaha kavuşturmak, iktisaden yükseltmektir. Milletin refah yolundaki emellerinin tahakkukunu temin edebilmek için «yegâne kuvvet, hakikî en kuvvetli temel iktisadiyattır» diyen yine Atatürk olmuştur.

İşte size, Atatürk'ün büyük zafer arifesinde, burada İzmirde açmış olduğu İktisat Kongresinde irad buyurdıkları nutuktan bir kaç parçayı tekrarlıyorum:

«Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar iktisadî muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler pâyidar olamaz, az zamanda söner.. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edilebildiği ve daha temin edebileceği semeratı nafiayı tesbit

için iktisadiyatımızın, hâkimiyeti iktisadiyemizin temin ve tarsin ve tev-sii lâzımdır. Efendiler, bu kadar feyizli ve bu kadar kuvvetli olan yeni Hükûmetimizin, yeni devletimizin düşmansız kalacağını farzetmek doğru değildir. Bu güzel temellerin dahi içine kundak koyarak onu münhedim etmeğe çalışacaklar olacaktır; onun hayatına, feyzine karşı suikasdler tertip etmeğe teşebbüs edecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silâhımız iktisadiyattaki vüs'at, resanet ve muvaffakiyetimiz olacaktır. Efendiler, dahil olduğumuz halk devrinin, millî devrin, millî tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk devri iktisat devri mefhumu ile ifade olunur.»

Atatürk, bu devri, bizzat kendisi açtı, ve ölünceye kadar bunun tahakkuku için çalıştı.

**

Türk İnkılâbının bariz vasıflarından birisi de, öne sürdüğü prensipler arasında tam bir âhenk ve insicamın mevcudiyetidir. Her sahada açık ve samimî bir lisanla ifade edilen ve altı okun işaret ettiği bu prensipler birbirini tamamlayıcı umdelerdir. Bu âhenk içinde ferdin hürriyet ve serbestisi camia menfaatleri ile birleştirilmiş, ferdin inkişafı, devletin mesai ve yardımı ile tamamlanmıştır. Türk inkılâbı ile en mütekâmil bir devlet ve millet anlamı ortaya konuldu. Bir Türkün, tek başına hürriyet ve serbestisi, tek başına refah ve saadeti bir kıymet ifade etmez.. Bir şahsın; bir ailenin münferid refahı, millî ıztirablar karşısında o şahsa da saadet temin edemez. Egoist hisler, Türk milletinin seciyesine uygun değildir. Türk İnkılâbı ise Türk karakterinin ifadesidir.

Bundan başka, bütün cihanın içinde yuvarlanmakta olduğu badirenin çok elim ve hazin manzaraları bize gösteriyor ki, bir milletin varlığı iç bünyesinde millî bir (vahdet) temin etmesi ile kaimdir.

Menfaat mücadeleleri içinde millî vahdetini kaybeden milletler, her devirde olduğu gibi bugün de varlık ve istiklâllerini daha kuvvetli milletlerin eline terk ederek, tarihin ebediyete doğru akıp giden kafileleri arasına katılıyorlar.

Ebedi Şefimiz Atatürk, inkılâbın ilk günlerinde bu hakikati pek sevdiği ve ebediyen yaşaması için mücadele ettiği milletine açıkça ifade etti. Büyük muzafferiyeti müteakıp İzmirde yaptığı ilk seyahatte, kendisini karşılayanlara şöyle bir hitabede bulunmuştu:

«Efendiler, bir millet, bir memleket için ticaret ve selâmet ve muvaffakiyet istiyorsa da bunu yalnız bir şahısta hiç bir vakit talep etmemeliyiz. Her hangi bir şahsın muvaffakiyeti demek o milletin muvaffakiyeti demektir. Bir milletin muvaffakiyeti demek mutlaka kuvvayı umumiyei milliyenin bir istikamette tahassülü ile, teşekkül etmesile mümkündür. Binaenaleyh bilelim ki dahil olduğumuz muvaffakiyet, milletin tevhidi kuva etmesinden, teşriki mesai etmesinden ileri gelmiştir. Eğer bu muvaffakiyatı ve muzafferiyatı âtide tetviç ettirmek istiyorsak aynı esasa istinat edelim ve aynı surette yürüyelim. Çünkü muvaffakiyet ancak bu suretle kabili istihsaldır.»

Kemalist rejiminin, sosyal ve ekonomik politikası, hep bu istikamette inkişaf etmiştir. Ferdî menfaatler ile millî menfaatler arasında tam bir anlaşma teminine çalışan Türk inkılâbı, zirai, sınai ve ticarî faaliyetler bakımından Türkiyeyi mütecanis ve yekvücut bir «İktisadî varlık» halinde mülâhaza etmektedir. Bu iktisadî bütünlük içinde ferdî menfaatler ile millî menfaatler birbirine uygun ve âhenkli bir nizam ile birleşmiş olacakları gibi fertlerin şahsî enerjileri ile «millî enerji» müşterek ve muayyen bir hedef istikametine doğru harekete getirilmiş olacaktır. Bu yürüyüşün tam bir intizam içinde ilerlemesi için, kumanda mevkiini devletin ele alması icabeder. İşte Türk inkılâbında «Devletçilik» böyle asil ve zarurî bir ihtiyacın ifadesi olarak vücuda geldi .

Görülüyor ki Türk devletçiliği, ne bir «devlet sosyalizmi» ne de «devlet kapitalizmi» dir. Çünkü bizde (devletçilik) sınıf ihtilâflarından doğan bir netice değildir. Bizde devletecilik kapitalizmin bir reaksiyonu olmadığı gibi, komonizm ve sosyalizm ceryanlarına karşı alınmış bir tedbir de değildir. Bu itibarla Türk Devletiçiliği (faşizm) ve (nasyonal sosyalizm) den farklı olduğu gibi (komonizm) ile de hiç bir müşabeheti yoktur.

Türk Devletiçiliği, her şeyi ferdî teşebbüslere bırakan (liberalizm) den

de bambaşka bir şeydir. Bunun en asıl ve mütebariz formülünü, yine Atatürk'ün dilinden işitiyoruz.

Büyük ve yaratıcı Önderimiz, o günkü ekonomi vekili vasıtasile size, İzmir halkına şöyle bir hitabede bulunmuştu:

Türkiyenin tatbik ettiği devletcilik sistemi, on dokuzuncu asırdanberi sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiyenin ihtiyaçlarında doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizde manası şudur:

Teşebbüsleri ve şahsî faaliyetleri esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve gerek bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve bir çok şeylerin yapılma-
dığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline alması.. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardanberi ferdî ve hususî teşebbüsler ile yapılmamış olan şeyleri, bir an evvel yapmak istedi ve görüldü ki kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu.. Bizim takip ettiğimiz bu yol liberalizmden başka bir sistemdir.»

Türk Milleti, bilhassa son asırlarda Osmanlı saltanatının şuursuz politikası neticesinde, imparatorluk camiası ve halitasının en mühmel bir unsuru derekesine düştü. Büyük zaferden sonra Atatürk'ün sönmez dehâsı ile millî varlığını ve istiklâlini kazanan bu millet, medeniyet alanında çok ilerlemiş bulunan garp milletlerine yetişmek ve bu yolda onları geçebilmek için, kendisini ve ağır ödevler karşısında buldu. Medeniyet alanında lâayık olduğı mevkie geçebilmek için Atatürk'ün dediğı gibi «kuva-yı umumiyei milliyenin» bir istikamette birleşmesi lâzımdı.

Her şeyden önce millî serveti inkişaf ettirmek, iktisadî kuvveti elde etmek için devlet ve milletin tek bir cephe halinde çalışması lâzımdı. Asırların ihmali yüzünden teşkilâtsiz bir halde kalan millî iktisadiyatımızı teşkilâtlandırmak, ferdin proğramsız teşebbüslerini, proğramlı bir intizam içine almak, dağınık bir halde kalan millî sermayeyi derleyip faideli bir hale getirmek ve nihayet haksız tahripler neticesinde zayıflayan ferdî teşebbüslerin yapamadığı ve bu yüzden sönen ve yahut yabancı ellere geçen büyük iktisadî teşebbüsleri başarmak, devlete düşen bir vazife idi. Türkiye Cumhuriyeti devleti, bu vazifesini ilk günündenberi muntazam bir

program çerçevesi içinde tamamlamağa çalışıyor. Bu mesaisinde ferdin teşebbüs kabiliyetini kırmak değil bilâkis onu inkişaf ettirmeyi onun inkişafına yardım etmeyi şiar edinmiştir.

Devletin bu şiarını, Atatürk'ün Başvekili ve bugünkü Cumhur Reisi-miz ve Milli Şefimiz İnönü, Cumhuriyetin onuncu yıldönümü münasebetile yazdığı bir yazıda şu suretle tebarüz ettiriyordu:

«Devlet ancak ferdin yapamayacağı yapmağa çalışmalıdır nazariyesi basiretle mütalâa olunmalıdır. Bir defa, efradın yapabileceği bir şeyi devletin bhusus bizim devletimizin yapmaması şâyânı arzudan da fazla bir şey, lâzım bir şeydir. Çünkü her şeyden sarfınazar yalnız maddî vasıta bakımından, yapacağımız işler o kadar çok ve o kadar mühimdir ki, bunlardan efradın yapabileceği kısmına vesaitimizi dağıtmamak, elbette en makul şeydir. Mahaza benim kanaatımca, bir işin efrada veya devlete ait olması o işin talep ettiği vesait ile ölçülemez.. Meselenin bütün memleketi alâkası veya hususi menfaatlere terkedilebilmesi ihtimalidir ki, bu hususta karar vermeğe esas olacaktır.»

İş bölümü bakımından ferdin ve devletin yapacağı teşebbüslerin tasnif şekilleri ne olursa olsun şurası muhakkaktır ki Türkiyede ferdler ve devlet tam bir âhenk içinde çalışır. Birinin yapamadığını diğeri tamamlar. Bu suretle devletin rolü iktisadî teşebbüslerdeki faaliyeti ile hususi teşebbüslere engel olmak değil bilâkis onlara ön vermektir.. Bununla beraber devlet, yapılmakta olan işleri düzeltmek ve kontrol etmek vazifesini de üzerine almıştır. Parti programının bu husustaki maddesi devletcilik siyasetinde Türk inkılâbının kabul ettiği prensipleri pek açık bir formül halinde ifade etmektedir.

Parti programının devletcilik hakkındaki maddesini size aynen okuyorum:

«Özel kınav ve çalışma esası olmakla beraber, imkân olduğu kadar az zaman içinde Ulusumuzu genliğe ve yurdu bayındırlık erıştirmek için genel ve yüksek asıgların gerektirdiği işlerde, hele ekonomik alanda, devleti filî surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır.

«Devletin ekonomi işleriyle ilgisi filî surette yapılacak olduğu kadar,

«özel girişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol da etmektir.

«Devletin filî olarak hangi ekonomik işleri yapacağını belirtmesi, «ulusun genel, yüksek asıglarına bağlıdır. Bu lüzum üzerine devletin filî «olarak kendi yapmağa karar verdiği iş, eğer, özel bir girişit elinde bulunuyor, yorsa, onun alınması, her defasında üzgü bir kanun çıkarmağa bağlıdır. Bu kanunda, özel girişitin uğrayacağı zararın, Devlet tarafından «ödem şekli gösterilecektir. Bu zarar oranlanırken, gelecekteki kazanç «ihtimalleri hesaba katılmaz.»

İşte bir sistem ki hem ferdin çalışma hürriyetine, mülkiyet haklarına hürmet ediyor, teşebbüs ve inisiyatif kabiliyetlerini teşvik ediyor; hem de bütün bir ulusun imkân olduğu kadar az zaman içinde genliğe, refah ve saadete kavuşması ve bütün bir yurdun bayındırlığa erişmesi için devletin kuvvet ve kudretini harekete geçirerek devlet kaynaklarından olabileceği kadar istifade imkânlarını temin ediyor.

Atatürk'ün şiarı samimiyetidir. Yapılamıyacak şeyleri vadetmez. Vadedtiklerini yapardı. İnkılâbın ilk günlerindenberi ortaya konulan devletcilik prensipleri yavaş yavaş programlarda, kanunlarda kat'î formüllerini bulduğu gibi hükûmet adamlarının da rehberi olmuştur.

Şimdi bu prensiplerin tatbik sahalarında nasıl yer bulunduğunu kanun formüllerine nasıl yerleştiğini tetkik edeceğim. Bu suretle Türk devletciliğinin filiyattaki tecellilerini kısaca görmüş olacağız.

Türk Devletinın ekonomik işler üzerindeki tesir ve müdahalesi üç şekilde tecelli etmektedir.

- 1) Program
- 2) Himaye ve mürakabe
- 3) Doğrudan doğruya teşebbüs

Bu tasnifi, görüşte vuzuhu temin için yapıyorum. Yoksa her üçü de birbirine karışık ve birbirini tamamlayıcı unsurlardan başka bir şey değildirler. Yapılan ekonomik plânlarda daima ferdi teşebbüslere yer verilir.

lirken, bu teşebbüslerin himayeye muhtaç tarafları da ihmal edilmedi. Fakat himayenin tabii bir neticesi olarak yapılan fedakârlıkların mahalli-ne masruf olup olmadığını araştırmak lâzımdı. Himayenin temin ettiği menfaatlerin fena kullanılmasına mani olmak için kontrol gerekti. Ve nihayet devlet teşebbüsleri ile ferdi teşebbüsler arasında her hangi bir çarpışmaya, rekabet münakaşasına mahal bırakmamak devlet şiarındandır. Programlarda bu cihetler de göz önünde tutulurken yukarıdaki üç unsurun birbirini tamamlayıcı mahiyette olduklarına hükmetmek icabeder.

Türk Devletinin ekonomik alanındaki faaliyeti bir başka bakımdan şu suretle tasnif edilebilir.

- 1) Alelûmum bayındırlık işleri
- 2) Sermaye hareketlerini tanzim ve mürakabesi
- 3) İstihşal hareketlerinin ve ticaretin tanzim ve himayesi
- 4) Sanayi-in himayesi ve mürakabesi
- 5) Doğrudan doğruya veya bilvasıta ticarî ve sınai teşebbüslere girişmek

I — Hangi cephede tetkik edersek edelim görüyoruz ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti, her şeyden evvel büyük bir yapıcılık siyaseti takip etmiştir. Senelerdenberi adım adım inkişaf eden şimendifercilik siyaseti ile memleketin dört bucağı demir ağlarla örülüyor. Bir taraftan Türk emek ve sermayesi ile binlerce kilometrelik demiryolları yapılırken diğer taraftan da denizyolları için gereken vapurlar sipariş edilerek, bilhassa kabotaj hakkının Türklere temin ettiği son faidelerden istifade imkânları hakikat sahasına çıkarıldı.

II — Fakat nakil vasıtaları, nihayet bir vasıta-dadır. Ticaretin inkişafına yarayan lüzumlu bir vasıta.. İktisadî kalkınma için her şeyden önce kuvvetli sermayelere ihtiyaç tabiidir. Garp memleketlerinde, bilhassa dokuzuncu asrın yarısından sonra büyük bir hız ile genişleyen hususî sermaye kitleleri her türlü teşebbüslere kâfi gelebilecek bir kudrette idi. Bu itibarla Avrupa ve Amerikanın ticareti genişleyen ülkelerinde azametli bankaların teşekkül ettiği ve bunların etrafında büyük bir sermaye halesinin tekâsüf ettiği en basit bir müşahede gözü ile görülebilir.

Büyük servetler, büyük medeniyetlerin ifadesidir; en eski medeniyetlerden Avrupa ve Amerikanın en yeni medeniyetlerine varıncaya kadar tarihin her safhasında medeniyet, servet ile birlikte inkişaf eder.

İnkılâp, Türk vatanını bu kuvvetli medeniyet âmilinden de mahrum buldu.. Bu mahrumiyeti bertaraf etmek için her şeyden önce, Türk servetini teksif etmek ve organize etmek lâzımdı. Bunun için Atatürk, ilk parasını kendisinin koyduğu ve ilk temelini bizzat kendisinin koyduğu «Türkiye İş Bankası» ni tesis etti. Bununla Türk İnkılâbı, bankacılık hayatına ilk adımını atmış bulunuyordu.

Bundan sonra her gün biraz daha kuvvetle, millî tasarruf hisleri tahrik ve tenmiye edilerek bugün yüz milyonlarca Türk parasının, tasarruf edilmiş millî servetin Türk bankalarında teksif edildiğine şahit bulunuyoruz. Kısa bir zaman merhalesi içinde Türk devletinin elde ettiği bu netice, Türk tarihinde misli görülmemiş bir muvaffakiyettir. Bu parlak netice Türk halkının inkılâba ve onun kurduğu müesseselere karşı itimadının ifadesidir. Türkiye Cumhuriyeti bu itimada liyakat göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti halkının kendisine ve kurumuş olduğu müesseselere karşı itimadının yerinde olduğunu tebarüz ettirmek için tasarrufu ve bankalardaki mevduatı baştan başa himaye ve nezareti altına aldı.

«Tasarruf sandıkları hakkında kanun» «Mevduatı koruma kanunu» «Bankalar kanunu» bu cereyanın filiyat ve tatbikattaki eserleri meyanında gösterilebilir. Bunlardan bilhassa bankalar kanunu, tasarruf cereyanlarının himayesi ve toplanan sermayeleri işleten müesseselerin kontrol ve mürakabesi bakımından üzerinde bir an evvel tevakkuf etmeğe değer.

a) Bu kanun mevduat kabul edebilecek bankaları ödenmiş sermaye ve ihtiyat akçeleri göz önünde tutularak tahdit ediyor. (Madde: 8) Bulunduğu şehrin nüfusu ile mütenasiben kâfi derecede sermaye sahibi olmayan bankalar ancak kendi sermayeleri ile çalışmak imkânına malik olup mevduat kabulüne salâhiyetli değildirler.

b) Bankanın dahilî bünyesindeki teknik selâbeti muhafaza kaygusu ile, kredi muamelelerinde bankalar bir takım prensiplere riayete mecbur tutuluyorlar. Meselâ, tahsil edilmiş sermaye ve ihtiyat akçesinin yüzde

ondan fazla miktarda tek bir şahıs lehine kredi açılması menedilmiştir. (Madde: 19) Keza bankalarda taahhütlerini icabında derhal yerine getirebilmek için, teknik prensiplere istinaden bulunduracakları umumî dis-ponibilitelerden başka, ayrıca kabul eyledikleri mevduatın en az yüzde on beşi (% 15) nisbetinde (munzam karşılık) bulundurmaları mecburidir. (Madde: 26).

c) Bunlardan başka, bilânçoların ve defterlerin tanziminde, idarî teşkilâta bir çok inzibatî hükümler koyan kanun, tatbikatta bu hükümlerin yerine getirilip getirilmediğini tetkik için «yeminli mürakip» ler vasıtasile bankaları teftiş ve mürakabe ediyor. (Madde: 39).

d) Ve nihayet kanuna aykırı hareketleri görülen banka meclisi idare âzaları ile müdürleri, icabında cezaî mes'uliyet altında bulundurulur. (Madde: 46 ve sonrakiler).

Kredi hareketlerini tanzim ve mürakabe bakımından «ödünç para verme işleri» hakkındaki kanunu da zikretmeden geçemiyeceğim, (26/5/933). Faizden para kazanmak için ödünç para verme işleri ile meşgul olan haki-kî ve hükmi şahıslar, bu kanun hükümlerine tâbi tutulmaktadır. Ödünç verdiği paradan faiz alan en büyük bir bankadan en küçük bir şahsa kadar herkes kanun hükümlerine göre izin almağa mecbur olduğu gibi beyannamesile alabileceği faiz hadlerini de ilân etmeğe mecburdur. Bu kanunun hedefi, faiz mikdarını tahdit değildir. En eski medeniyetlerdenberi bütün kanun vazıları ve din müessisleri her vakit faizi menetmiş, tahrim etmiştir. Buna rağmen faizciliğin önüne geçilemediğini realitelerin belâgati karşısında müşahede eden Türk vaznı kanunu, daha ilmî, daha iktisadî bir yol takibini düşünüyor. Tesiri biraz geç de olsa kat'î olan bu usule göre, evvelâ faizcileri bir nizam altına sokmaktır. Bu nizamın dışına çıkanlara (tefecî) denir. Kanun onları cezalandırır. İkinci gayede, faiz haddini indirmek için kredi ihtiyaçlarını tatmin etmektir.

Daha ucuz bir faiz ile ödünç alabilen kimse kolaylıkla tefecinin eline düşmez. Bu gayeyi temin için de (Halk Bankası) ve Halk sandıkları kuruldu. Bu müesseseler küçük ve kolay kredi ihtiyaçlarını tatmine çalışıyorlar.

III — İstihsal hareketlerinin ve ticaretin tanzim ve himayesi Türk ser-
veti, Türk istihsalâtının çoğaltılmasına bağlıdır. Bunun için de Türk köy-
lüsünün kalkınması gerektir. Devlet her bakımdan bu gayeye vasıl olmak
için türlü yollar takip etmekten çekinmiyor.

Başta (Tarım kredi kooperatifleri) geliyor. Bununla çiftciye kolay kre-
di bulmak imkânları temin edilmiş olur. Başta Türkiye Cumhuriyeti Zira-
at Bankası olduğu halde bunun nezaret ve mürakabesi ile teşkil edilen kre-
di kooperatifleri müstahsillerin istihsal kabiliyetlerini arttırmaya çalışır-
ken, bu teşekküller ile âhenkli bir tarzda kurulup çalışan satış kooperatif-
leri ve satış birlikleri de, istihsal metalarının yerli ve ecnebi piyasalarda,
müştereken, elbirliği ile satılmasını temin ediyor.

Diğer taraftan mühim bazı istihsal maddelerimiz üzerinde ayrıca te-
vakkuf edilerek, pamuk ziyaatının islâhını ve inkişafını temin için (Pa-
muk islâhı kanunun); buğday fiyatlarının düşmesine mani olucu müdaha-
lelerin yapılabilmesi için (Buğdayları koruma karşılığı kanunu) neşredil-
di, ve nihayet bütün toprak mahsullerimizin himayesini daha faal bir tarz-
da temin edebilmek için (toprak mahsulleri ofisi) vücuda getirildi.

İstihsalin çoğalması ve müstahsillere beklenen neticeleri verebilmesi
için, istihsal maddelerinin iyi şartlar ve fiatlar ile satılmasını temin ge-
rektir. Bu gereği temin için, (ihracatın teşkilâtlandırılması) (ihracat mal-
larının istandarize edilmesi) ve (ticarete taşışın men'i ve ihracatın mü-
rakabe ve korunması) hakkındaki kanunlar ve idarî tedbirler, Türk dev-
letinin Türk iktisadiyatı ile en yakın alâkasının bir misalidir. (Tarım satış
kooperatifleri ve satış birlikleri) hakkındaki kanunda bu tedbirler arasın-
da zikredilmeğe değer.

Bu tedbirler ile, Türk devletinin, Türk iktisadiyatını himaye bakı-
mından ferdî teşebbüsleri kırmayıp bilâkis onlara yardım ettiği görülüyor.

Dış ticaret bakımından, yalnız çok mahsul elde etmek ve hatta bun-
ları istandarize etmek, satış teşkilâtını kuvvetlendirmek de kâfi gelmiyor.
Bu günün beynelmilel ticarî münasebetlerinde her devlet, her millet bir
(milli cephe) teşkil etmiş bulunuyor. Bunların karşısında bir de (Türk
cephesi) vardır. Alıcısı ile satıcısı ile müşterek bir (Türk cephesi). Bu

«cephenin parolası «malımızı alanın malını almak» dır. Parti programının 12. inci maddesi Türk iktisadiyatının dış tecimdeki şiarını böyle ifade ediyor.

«Ödeme denegesini düzeltmek ve bu yönden Türkiyenin dış tecimini «denk tutmak lâzımdır. Dış tacim uzlaşmalarında prensibimiz malımızı «alanın malını almaktır».

İç ve dış ticarete mübadele mekanizmasını tanzim eden paranın, Türk parasının da istikrarını düşünen Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti Türk parasının «kıymetini koruma hakkındaki kanununun temin ettiği salâhiyetler ile kambiyo, nukud, esham ve tahvilât alım satımının ve memleketten ihracının tanzim ve tahdidi ve Türk parasının kıymetinin korunması» zımında gereken kararları aldı. Neşredilen kararnameler ile döviz buhranının önüne geçmek, Türk parasının sükutuna mani olmak için dinamik bir sistem takip edildi, ihtiyaçlara göre tedbirler alındı ve alınmakta devam ediliyor.

IV — Sanayiin himayesi ve mürakabesi:

Özel sanayi teşebbüslerini himaye ve teşvik eden teşviki sanayi kanunu üzerinde fazla durmayacağım. Bu kanunun sanayi erbabına temin ettiği faideler herkesçe malûmdur. Bir taraftan devlet sanayii inkişaf ederken hususî endüstri teşebbüslerinin himayesi de hiç bir zaman ihmal edilmemiştir. Küçük ve büyük sanayiin korunmasında partimizin şiarı, programı «ilk madde üretmenlerinin asıglarına, menfaatlerine uygun bir istikamet takibi» dir. (Program madde: 13).

Ekonomik kalkınma hedefine varmak isteyen bir millet her halde bütün kuvvetlerini muayyen bir program altında harekete getirmek mecburiyetindedir. İnkılâp partisi olan «Halk partisi» yurdu endüstrileştirmek için devletin ve fertlerin vücuda getirecekleri endüstriyel teşebbüslerin bir ana programa uygun olmasını lüzumlu görüyor. Türkiye Cümhurieteti Hükûmeti bu programları zaman zaman tanzim ve neşrederek tatbik mevkiine koymuştur.

Hususî sanayi teşebbüslerine, gümrük muafiyetleri, vergi muafiyetle-

rini V. S. gibi bir takım menfaatler temin eden devlet, bunların millî gayeye uygun bir şekilde çalışıp çalışmadıklarını kontrol etmek hakkını da kendine ayırıyor. Ezcümle bu gibi endüstri mamulâtının makul bir fiyatla satılmasını istemek pek tabiidir. Parti programı da bu esası kabul ediyor.

«Üretmenler ile yoğaltmanlar arasında çıkabilecek asıl kavğalarını önlemek için devlet bütün endüstrilerde fiyat kontrol işlerini düzenleyecektir». (Madde 15 ikinci fıkra).

Bu umdenin tatbikî bakımından (endüstriyel mamulâtın maliyet ve satış fiyatlarının kontrolü ve tesbiti) hakkındaki 3003 numaralı kanun neşredildi. Bu kanuna göre iktisat vekilliği endüstri şubeleri mamulâtından lüzum gördüklerinin maliyet ve toptan satış fiyatlarını kontrol ve tesbit etmeğe, ve bu maksatla işletme ve idare şartlarını umumî, iktisadî vaziyetlerini ve buna dair evrak ve vesikalarını tetkika salâhiyetlidir. Tesbit olunan satış fiyatları ilân olunur Bu fiyatlardan fazla satış yasaktır.

V — Devletin doğrudan doğruya veya bilvasıta ticarî ve sınaî teşebbüslere girişmesi:

Yalnız hususî teşebbüsleri himaye etmekle Türk milletinin iktisadî kalkınmasının temin edilemeyeceğini biraz önce arz etmiştim.

Bir taraftan başarılabacak işlerin çokluğu ve büyüklüğü, diğer taraftan da bir an evvel hedefe vasıl olabilmek için sür'at ihtiyacı, devletin de teşkilâtile, sermayesile sınaî işlere ve maden teşebbüslerine girişmesi zarurî idi.

Türk devletçiliği bu noktada mütebarız bir vasfını kazanmış bulunuyor. Devlet yalnız teşvik ile, himaye ile, kontrol ve murakabe ile iktifa etmeyip bizzat müteşebbis hakkını ihrazdan da çekinmiyor.

Şu kadarki devlet, bu gibi teşebbüslerde âmme müessesesi halinde çalışmayıp, hususî hukuk hükümlerine göre ve hususî bir müessese şeklinde çalışabilecekler teşekküller vücuda getirmeyi tercih eyledi. Bunların başında (Sümerbank) ve Etibank) bulunmaktadır. Her ikisinin de sermayelerinin tamamı devlet tarafından temin ve tediye edilmiş olduğu halde, ikisine de hususî bir müessese gibi çalışabilmek imkânları temin edilmiştir.

Bunlardan birincisi «Sümerbak» sanayi teşebbüslerinin başında «Etibank» da maden teşebbüslerinin başındadır.

Devletin kurduğu müesseseler yalnız bu iki banka değildir. Tamamen veya kısmen devlet sermayesi ile kurulan fabrikaların, işletilen madenlerin şöhretini hepiniz duydunuz, hepiniz biliyorsunuz. Esasen burada yalnız sistemden bahsetmek istediğim için bunların teferruatına girecek değilim. Geçerken, şurasını da kaydedeyimki, «sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretile kurulan iktisadî teşekküllerin teşkilâtile idare ve mürakabeleri hakkında» bir kanun mevcuttur.

Bu kanun hükümlerine göre, bu gibi müesseseler hükmî şahsiyeti haiz, malî ve idarî muhtariyete malik, mesuliyetleri sermayeleri ile mahdud ve hususî hukuk hükümlerine tabidirler. Bunların dahilî mürakabe usullerinden başka devlet tarafından tayin edilen bir «umumî mürakabe heyeti» vasıtasile yakından mürakabe edilirler.

Bu kısa izahatım ile, Türkiyede iktisadî devletçiliğin ne gibi esaslara istinat ettiğini, ve devletçilik cereyanı karşısında ferdin hürriyet ve teşebbüs hakkının mevkiini tayine çalıştım.

Görülüyor ki Türk inkılâbı, yalnız ferdî ve ferdin hürriyet ve serbestisini düşünen liberalizm) den ayrıldığı gibi, cemiyet varlığı içinde, sosyal ve ekonomik bakımlardan ferdî ihmal eden sistemlerden de ayrılmıştır.

Türk ruhunun enmuzeci ve başlı başına bir sistem olan Türk inkılâbı, fertleri birbirine ve fertleri cemiyete (milliyet) sevgisi ve (milliyet) alâkası ile o kadar sıkı bağlamıştır ki bunlar arasında fikir ve menfaat çarpışmaları ihtimali ortadan kalktı.

Tarih, insan ve insaniyet mefhumları arasında «milliyet» mefuhmunu koymuştur. Cemiyet hayatının canlı bir realitesi olan (millet) iktisadî hayatın da temelini teşkil eder. Ferdin hürriyet ve serbestisi ancak kuvvetli bir «milliyet» organizması içinde mevcudiyetini muhafaza edebilir. Bu sırrı idrak edebilen milletlerdir ki yaşama hakkına malik olabiliyorlar.

Atatürk bu hakikatı bütün çıplaklığı ile milletine anlattı. Bunun için

tuttuğumuz yola (Atatürk) yolu diyoruz. Başta Millî Şefimiz, bütün bir millet tek bir kitle halinde birbirine dayanarak bu yolun üzerinde yürüyor. Bu yolun üzerinde yürüyenlerin önünü, Atatürk'ün sönmez dehâsından fışkıran ışıklar aydınlatıyor.

Biz bu yolun yolcuları, Türk neslinin Atatürk inkılâbına inanan evlâtları, biliyor ve diyoruz ki:

Yurdumuzun asırlardan asırlara daha güzel, daha zengin ve verimli olması için;

Neslimizin evlâttan evlâda daha sağlam, daha şen ve gürbüz olması için;

Türk ırkının daha kültürlü bir hayata kavuşması için;

Bir kelime ile millî varlığımızın idamesi için...

Biricik yol üzerinde yürüdüğümüz Atatürk yoludur.

Bu yolun yolcuları, Atatürk gibi, bilgi ile yolun kısılacığına millî birlik ile Türk varlığının ebediyete kadar uzayacağına kanidirler.

Sözlerime nihayet verirken, ben de şahsen bu yolun bir yolcusu sıfatı ile Atatürk'ün yüksek maneviyeti huzurunda bir kere daha eğilir ve İzmirin yüksek seviyeli halkını tekrar selâmlarım.

DEVLETÇİLİK

Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör

Yazan: Süheyy DERBİL

DEVLETÇİLİK

Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör

Yazan: **Süheyp DERBİL**

Değerli Yurddaşlarım,

Yüksek huzurunuza çıktığım şu anda duyduğum derin heyecanı gizli-yemeyeceğim: Konyaya her gelişimde bu güzel Türk şehrine saygı ile **ir-kilerek girerim**.

Konya ovasında, Alaşehirde, Denizlide kudurmuş birer taassup **tu-fanı** gibi kopup gelen haçlı ordularına karşı bir avuç evlâdile hiç **yılma-dan** yurtlarını, varlıklarını ve şereflerini koruyan; bir takım kırıalların, **imperatorların** toplayup saldırdığı bu korkunç orduları mahv ve **perişan** eden kahraman Konyalıları saygı ile anarım.

Konyalıları bu kahramanlıklarile insanlık tarihine şu ezeli hakikatı bir kere daha kaydettiler: «Ne kadar çok, ne kadar korkunç, ne kadar **si-lâhlı** ve mücehhez olursa olsun hiç bir düşman, **türkü** yıldırıamaz ve **ye-nemez**».

Konyalıları yalnız kahramanlıkla kalmadılar, coğrafi ve haricî **vazi-yetlerinin** bütün amansız zorluklarına rağmen yüksek bir medeniyet **ya-rattılar**, iki yüz yıl ilim ve irfanın en yüksek çarağını yaktilar, **karanlık-larda** bocalayan insanlığa Konyadan ışık verdiler, nur serptiler.

Şimdi huzurlarında bulunduğum Konyalıların şahıslarında bu büyük kahramanların, bu derin bilgicilerin, bu yüksek san'atkârların torunlarını selâmlamakla sonsuz bir sevinç duymaktayım.

Konyada bugün bu çatı altında devletçiliği incelemek için toplanmış **bulunuyoruz**.

Devletçilik nedir?

Mayıs/1935 tarihli Parti Programında beşinci madde ile devletçilik ana vasıf olarak ileri sürülmüştür.

Parti bayrağında (altı oktan) biri devletçiliği remzetmektedir. Teşkilâtı esasiye kanunumuzun bundan iki yıl önce, 5/Şubat/1937 de değiştiren ikinci maddesinde:

«Türkiye Devleti, Cümhuriyetçi, milletçi, halkçı, devletçi, lâıyk ve inkılâpçıdır» diye yazılıdır.

Devletçi demek ne demektir? İşte bunu inceleyeceğiz.

Devletçi, bir takım işlere devletin müdahale etmesini isteyen, buna lüzum gören kimsedir. Liberal, Devletin hemen hemen hiç bir işe müdahale etmemesini ister. Sosyalist, hususî mülkiyete aleyhtardır, devletçi taraftardır. Bu ana vasıflarile devletçilik, gerek liberallikten, gerekse sosyalistlikten açıkça ayırt edilmektedir.

Bu üç meslek salıkları arasında sekzen yıldanberi şiddetli fikir çarpışmaları, hatta bazan kanlı silâh çarpışmaları olmaktadır.

Bu çarpışmalarda liberaller kat'î surette yanılmış gibi görünüyorlar; devletçiliğin bazı prensiplerini kabul ederek, devletçiliğe doğru meyil göstererek mevcudiyetini muhafaza ve takviyeye çalışmakta ise de hiç bir memlekette ekseriyet kazanamamakta ve her yerde küçük ve ehemmiyetsiz birer akalliyet halinde kalmaktadır.

Medeniyet âleminde bir tek liberal devlet kalmamıştır; bir tek istisna ile bütün medenî devletler devletçidir. Yer yüzünde sosyalistliğin devam ettiği yegâne memleket olarak Sovyetleri görüyoruz. İspanyada ise, yerleşmiş veya yerleşeceğı pek benzemiyor.

İngiltere ve Fransada da sosyalistler kısa müddetlerle iktidar mevkilerine geçtiler. Bunların iktidar mevkilerine geçmeleriyle bu devletlerin zayıf düşmeleri bir oldu. Sanki sosyalistlik devri, bu iki memlekete siyasi birer fakrûddem kırizi geçirtti. Hele Fransanın tatamiyetinin bile tehlikeye koyacak derecede zayıflamasına yol açtı.

Bu çetin, hırslı ve bazan da kanlı fikir çarpışmaları içinde soğuk kanlılıkla devletçiliğin esaslarını tebarüz ettirebilmek için her şeyden önce «Devletin müdahaleleri ne olabilir?» meselesini gözden geçirmemiz çok yerinde olur.

Devletin müdahaleleri ne olabilir?

Devlet, hususî faaliyet sahasına başlıca dört cepheden müdahale edebilir:

Devlet:

- 1— Hususî faaliyeti düzenlemek;
- 2— Hususî faaliyeti teşvik etmek;
- 3— Hususî faaliyeti gözetlemek;
- 4— Hususî faaliyet yerine geçmek.

için müdahale edebilir. Bunları birer birer ele alarak tahlil edelim.

1 — Hususî faaliyeti düzenlemek:

Devlet, ferdlerin birbirleriyle münasebetlerinde, düzgünlüğü temin için, gözetmeleri gereken kaideleri tesbit etmek suretile hususî faaliyeti düzenler.

Topluluk içinde ferdler birbirleriyle temas halindedir. Bu sebeple her bir ferdin yapması veya yapmaması gereken hareketler vardır ki diğer ferdleri de alâkadar eder. Bu hareketlerin bir kısmı Devletin müdahalesi olmadan düzenlik altına alınmıştır; muaşeret edepi gibi

Muaşeret edeplerine aykırı hareket edenlere devlet karışmaz, sosyete karışır. Sosyete böylelerini ayıplamak suretile manen cezalandırır. Ancak bazı hareketler ve münasebetler hukukla düzenlik altına alınacak kadar devletçe ehemmiyetli görülebilir.

Devlet tarafından hususî faaliyetin düzenlenmesi işi şu şekilleri alabilir:

A — Emrî kaideler:

Emrî kaideler, ferdlerin birbirleriyle münasebetlerinde mutlaka gözetlemeleri gereken kurallardır.

Devlet: «Gayrimenkul satışı tapuya teşkil edilmelidir». tarzında bir kaide koyarsa artık tapuya teşkil ettirilmeden bir gayri menkul satışı yapılamaz. Tapuya teşkil ettirilmemiş bir gayri menkul satış mukavelesi varsa bu mukavele yok hükmündedir. Devlet: «Evlenme, evlenme memuru önünde yapılmalıdır» demişse bu kaide emrî bir kaidedir. Bu şekilde yapılmayan birleşmeler evlenme sayılamaz, böyle kimseler arasında evlilik yok demektir.

B — Tefsirî kaideler:

Tefsirî kaideler, ferdlerin bir taraftan bir iş hakkında muhtelif şekil ve şartlarla münasebette bulunmalarına imkân vermek, bir taraftan da karar ve iradelerini açıkça belirtmemişlerse münasebetin şekil ve şartlarını kolayca tayin edebilmek düşüncesiyle vazolunmuş kurallardır.

Meselâ: Medenî kanunumuza göre (madde 170), karı koca evlenme mukavelesi ile bir usul kabul etmedikleri takdirde aralarında mal ayrılığı ceryan eder. Karı, koca; isterlerse aralarında mal ortaklığı veya mal birliği usulünü tesis edebilirler. Ancak böyle bir şey yapmışlarsa, yani karar ve iradelerini belirtmemişlerse aralarında mal ayrılığı ceryan ettiğine hükmolunur.

Ticaret kanunumuza göre (madde 751, 752) tarzı ticarî hilâfı meşrut olmadığı halde, faize tabidir, faiz miktarı, mukavele ile tayin edilmemişse, yüzde beştir. Böylece, ticarî işlere sarf edilmek üzere alınan ödünç paralar faizsiz olabilir, ancak bunu şart koşturmak gerektir. Şart koşulmamış ise faizlidir. Ödünç alınan böyle bir para yüzde 2, 3, 4, 6 ilâh... nisbetinde faize tabi tutulabilir. Ancak faiz nisbeti belirtilmemiş ise yüzde (5) faiz vermek gerektir.

İşte tefsirî kaideler hem ferdler arasında muhtelif şekillerde münasebetlerde bulunmak imkânını verir, hem de ne şekilde muamele yapıldığı belirtilmemiş ise böyle bir sükût ile hasıl olan boşluğu doldurur demektir.

C — Tenkilî kaideler:

Fertler, faaliyetlerinde devletin vazettiğini kaidelere aykırı hareket

ederek, başkalarının haklarına tecavüz edebilirler. Bu takdirde tecavüz eden maddî ve dünyevî bir ceza ile cezalandırılır. Ancak bu ceza, tecavüzün vukuundan sonra tatbik edildiği için tenkilî (repressif) sayılmaktadır. Ceza kanunumuz böyle tenkili kaidelerle doludur.

D — Önleyici kaideler:

Devletler hakka tecavüz vaki olduktan sonra cezalandırmağı temin eden kaidelerle kalmıyorlar, tecavüzün vukuunu önleyici kaidelerde vaz ediyorlar.

Önleyici kaidelerin başlı başına birer kıymet ve manası yoktur; ancak tecavüzlerin, büyük zararların önüne geçmesi bakımından birer kıymet ve mana iktisap ederler

Meselâ: Gece arabalar yollarda fenersiz gezemez, şehir dahilinde benzin deposu, petrol deposu, barut deposu yapılamaz, şoförlük ehliyetnamesi olmayan kimse otomobil idare edemez, diplomasını sağlık bakanlığına kayıt ve tescil ettirmeyen bir kimse tabiplik yapamaz.

Bir arabayı gece fenersiz sürmekle, şehir dahilinde bir petrol deposu yapmakla hemen başkalarının haklarına tecavüz edilmiş olmaz. Ancak bu gibi hareketler bir takım kazalara sebep olabilirler. İşte böyle bir kaza yüzünden hakka tecavüz olunmasını önlemek için devletler bir takım önleyici kaidelerle fertlerin faaliyetlerini düzenleyebilirler.

E — Hususî şahısların zenginliklerine ve kazançlarına tesir eden devlet müdahaleleri:

Devlet, hususî şahısların pek fazla zenginleşmelerini, pek fazla kazançmalarını da istemiyebilir, bu maksatla da müdahalelerde bulunur. Muterakkî vergiler, hususî şahıslar, arasındaki zenginlik farklarını azaltan devlet müdahalelerindenidir. Ödünç para verme kanunlarile azamî faiz nisbetinin tahdit edilmesi; et, ekmek, odun, kömür gibi eşyaya narh konarak azamî fiyatlarının tesbit olunması; tröstlerin yasak edilmesi gibi kaideler fazla kazanç elde edilmesine engel olan devlet müdahalelerindenidir.

2 — Hususî faaliyeti teşvik:

Devlet, hususî faaliyet sahasına, bazan teşvik ve himaye etmek üzere müdahale edebilir. Teşvik ve himayeden maksat muayyen bazı işlerin daha kolay yapılmasını, daha kârlı olmasını temin etmektir.

Ziraat odaları, Ziraat bankaları, buğday ofisleri, Toprak mahsulleri ofisleri, Tohum islâh istasyonları, çekirge ile, nebat hastalıklarfile mücadele heyetleri, sulama tesisat ve teşkilâtı, Ziraat sergileri ve mükâfatları ve ile... hep bir memlekette ziraatin daha kolay yapılmasını, daha kârlı olmasını temin etmek maksadına dayanan devlet müdahalelerindendir.

Ticaret odaları, Ticaret ofisleri ticareti teşvik içindir. Resim sergileri güzel san'atları teşvik içindir.

Gümrük te hususî faaliyeti teşvik için çok kuvvetli bir devlet müdahalesidir. Bazı yabancı malların gümrük resmine tabi tutulması çok kerre memleket içinde bu gibi malları yetiştiren çiftçileri, fabrikatörleri teşvik etmek, onların daha çok kazançla satış yapmalarını temin eylemek içindir.

3 — Hususî faaliyeti gözetleme (surveillance):

Devletin bu çeşit müdahaleleri, hukuk kaidelerile nizam altına alınmış hususî faaliyet sahalarında tecelli eder. Bu devlet müdahaleleri, muayyen faaliyetlerin ayrı ayrı vazolunan nizamlarına uygun şekilde ceryan edip etmediğini takip içindir.

Devletin gözetleme müdahaleleri başlıca üç şekil alabilir:

A — Hususî faaliyetlerin, vazolunan hukuk kaidelerine uygun şekilde ceryanı kontrol edilebilir. Gözetleme müdahalelerinin en hafifi kontroldur.

Altun ve gümüş gibi kıymetli madenlerden yapılmış ticaret mallarının kontrolü ve ayarlanması gibi.

B — Hususî şahıslar muayyen bazı işlerde, faaliyete geçmeden beyanname vermeğe borçlu tutulabilir. Böylece, bu gibi hususî faaliyetlerin hem kontrolü kolaylaşmış, hem de hukuka aykırı hareketleri önlenmiş olur.

Cemiyet kurmak, matbaa açmak gibi işler için kamusal idareye beyanname vermek gerektir.

Beyanname usulü kontrolden biraz daha sıkı bir devlet müdahalesidir

C — Hususi faaliyet sahasının gözetleme tarzında en sıkı devlet müdahalesi önceden izin almak mecburiyeti şeklinde tecelli eder.

Devletten izin almağa bağlı işlerde, hangi şartlar altında faaliyete geçileceği, izin vermeden önce devlet tarafından incelenir. Devlet lüzum görürse, faaliyet şartlarını değiştirir, hatta hiç izin vermez.

Anonim şirketi kurmak, eczacılık yapmak, avukatlık etmek gibi işler önceden izin almağa bağlı işlerdendir.

4 — Devletin hususî faaliyet yerine geçmesi:

Devlet, hususî faaliyet şartlarını düzenlemekle kalmıyarak ve daha ileri giderek bizzat faaliyet sahasına girebilir.

Devletin faaliyet sahasına girerek kamusal hizmetler teşkil etmesi, sahayı tamamen hususi faaliyete kapatarak (Posta, Telgraf ve telefon) işlerinde olduğu gibi, kendi lehine inhisar tesis etmek suretile olur, veya ilk ve orta tedrisatta olduğu gibi, aynı sahada hususî faaliyetin de iş görmesine müsaade eder.

Bir başka bakımdan, devlet faaliyet sahasına, tütün inhisarında olduğu gibi, mutlaka reji yolile girmez, bizde Ziraat bankası, Sümerbank, Eti-bankta olduğu gibi, kamusal kurumlar vasıtasile veya imtiyaz yolile de müdahale edebilir.

Reji yolunda devletleştirme azamî haddina çıkarılmış demektir, kamusal kurumların devlete karşı az çok muhtariyetleri vardır, imtiyaz sahipleri ise hususî şahıslardan başka bir şey değildir.

DEVLET MÜDAHALELERİ NE OLMALIDIR?

«Devlet müdahaleleri ne olabilir?» meselesini kısaca gözden geçirdikten sonra asıl mevzuumuz olan «Devlet müdahaleleri ne olmalıdır?» meselesini inceleyebiliriz.

İnsanlık tarihine bir göz gezdirecek olursak eski çağ devletlerini ne liberal, ne de sosyalist diye tavsif etmek imkânı olmadığını, bunları devletçi diye tavsif etmek zaruretinde bulunduğumuzu görürüz.

Eski çağ devletleri yol yapar, tiyatro yapar, mabed yapardı. Eski çağda devletin el uzatmadığı, müdahale etmediği veya edemediği saha yoktu; vicdanlara bile el uzatırdı.

Eski çağ devletlerinin resmî mabutları, resmî ibadetleri vardı. Bunları tanımak, bunlara tapmak mecburî idi.

Orta çağ, devletçiliğin devamı şeklinde tebarüz etmektedir. Hususî faaliyetlerin hemen her sahası Devlet tarafından düzenlik altına alınmış, bütün san'atlar loncalara, gediklere bağlanmıştır.

Yeni çağda da devletçilik devam etmiştir. Yeni çağın beliren ve beynelmilel büyük bir ceryan şeklinde tebarüz eden ilk ekonomi doktrini merkantilcilik idi. Yeni çağ başlangıçlarında iki zengin devlet göze çarpıyordu: Biri İspanya, öbürü Hollanda.

İspanya sömürgesi olan Perunun altın madenlerini işleterek zenginleşiyor, Hollanda ise sömürgesi olan Hindistandan getirdiği buharatı bütün Avrupaya satarak zenginleşiyordu.

Merkantilcilerin tezi şu idi: «Zenginlik, fertler için olduğu gibi, devletler içinde para ile, yani altın ve gümüşle ölçülür. Bir devlet dışarıya ne kadar çok mal satarsa dışarıdan o kadar çok para idhal eder ve o kadar zengin olur. Bunun için devlet ihracatı teşvik temeli, kolaylaştırmalı, idhalâtı ise tahdit ederek ihracat fazlasile memlekette paranın, hakikî zenginlik olan altın ve gümüşün çoğalmasına çalışmalıdır. Dış ticaret tükenmek bilmeyen bir zenginlik kaynağıdır».

Merkantilcileri himayecilikten, bir nevi devletçilikten başka suretle tavsife imkân göremiyorum.

Merkantilcilerin ardı sıra gelen fiziokratlara göre tükenmek bilmeyen zenginlik kaynağı dış ticaret değil, ziraattır.

Topraktan çıkarılan, yoktan var edilen ürünlerdir. Bunun için ziraatı

himaye etmeli, çiftçileri kayırmalıdır. Dokto Kesnenin «zavallı çiftçi, zavallı devlet!» yani çiftçi zavallı olursa devlette zavallı olur sözü fiziyokratlığı tebarüz ettiren esas prensiplerindendir.

Fiziyokratlarada ne liberal, ne de sosyalist gözile bakılamaz, bunlara da devletçilikten başka bir sıfat verilmez.

Devletçiliğe aykırı ilk dokterin liberallik adile on sekizinci yüz yılda İngilterede doğmuştur. Liberal doktrini ilk önce büyük bir İngiliz bilgici olan Adam Smith sistemleştirmiştir. On dokuzuncu yüz yılın ilk yarısında bir çok hükûmetlerin politikalarına tesir eden bu dokterin elli yıl hüküm sürdükten sonra devletçiliğin tesiri altında epeyce tavizlerde bulunmasına rağmen, rağbetten düşmüştür.

Liberallik esas prensibi devlet müdahalelerini asgarî haddine indirmek ve hususî faaliyete kabil olduğu kadar geniş saha bırakmaktır.

Liberallere göre devlet, hususî faaliyete müdahale etmemeli, ancak hususî faaliyetin yetişemediği, işlerde hususî faaliyet yerine geçmemelidir.

Liberallerin prensipleri budur. Buna sebep olarak fertlerin haklarını ve fertlerin kabiliyetlerini ileri sürüyorlar. Bu sebeple liberallığe fertçilik (individualisme) de diyenler vardır.

Liberaller diyorlarki: «İnsanların tabii, ferdi hakları vardır, bu haklar devlet tarafından bağışlanmış değildir. Devletin müdahalelerini artırması bu tabii hakları çiğnemesi demektir, bu haksızlık olur. Ancak fertlerin faaliyetleriyle birbirlerinin haklarına tecavüz etmemeleri için, birbirinin serbestçe çalışmalarına engel olmamaları için ferdi hakların hudutlarını belirtmeğe devletin hakkı vardır.

Hususî faaliyetin, umumî ihtiyacı karşılayamadığı işleri başarmak devletin hakkı, hatta vazifesi olmalıdır. Fertler devlet teşekküllerinden daha kabiliyetli, daha beceriklidir; refahın artmasına, medeniyetin ilerlemesine fertler daha iyi hizmet ederler. Hususî faaliyet için, hususî menfaat ile serbest rekabet çok mühim birer âmildir. Bu âmiller sayesinde işler umumî menfaate en uygun şekilde görülür. Esasen hususî menfaati

umumî menfaatten ayrı saymak doğru değildir. Umumî menfaat, **hususî** menfaatlerin yekûnundan, toplanmasından başka bir şey değildir».

Liberallik prensiplerinin neticeleri:

Liberallik prensiplerinden Devlet müdahaleleri hakkında aşağıdaki neticeler çıkarılmaktadır:

1 — Hususî faaliyetin düzenlenmesi:

Liberallere göre bu düzenleme, fertlerin hürriyetlerine azamî şumulu vermek üzere yapılmalıdır. Bu sebeple hukukî tasarruflarda hürriyeti en geniş ölçüde tanımalıdır; bunun için de **emri** kaideleri azaltmalı, yerini **tefsirî** kaidelerle doldurmalıdır; **önleyici** kaideleri azaltmalı, yerine **tenkili** kaideler koymalıdır. Ve nihayet hususî zenginliklere son derece saygı göstermeli, bunlar da değişiklik yapmağa kalkışmamalıdır.

2 — Hususî faaliyeti teşvik:

Devletin bu çeşit müdahaleleri, ilk bakışta, liberalliğe uygun gibi görünüyor. Hususî faaliyet sahasını geniş tutmak, hususî faaliyetin daha iyi neticeler verdiğini ileri sürmek liberal dokterin icaplarından olduğuna göre, hususî faaliyeti teşvik etmekte liberallerce hoş karşılanacak sanılır. Halbuki libraller bu teşviklere muhalif bulunmaktadır; muhalefetlerinin sebeplerini şöyle izah ediyorlar:

Liberallere göre hususî faaliyet; kendi kendine müsbet netice elde eder.

Devletin müdahalesi himaye ve teşvik için olsa dahi **faide yerine zarar** verir. Devlet kötü yardım eder, çok kerrede yersiz yardım eder. Devletin yardımı zarurî olarak **vesayetine de** yol açar. Hususî teşebbüsler arasında müsavatsızlık baş gösterir; yardım görmeyen teşebbüsler kötü vaziyete düşerler, bunun neticesinde serbest rekabet ve serbest rekabetin iyilikleri ortadan kalkar.

Bundan başka hususî teşebbüslere kuvvetli yardımlar yapılırsa **bütçe** için ağır bir yük teşkil eder, az yardım yapılırsa faidesiz kalır.

Hususî faaliyeti teşvik yolları içinde **gümrük himayesi**, liberallerin

şiddetli tenkitlerine uğramaktadır. Gümrük himayesine liberaller kat'î surette muhalif bulunurlar; serbest mübadelenin, milletler arasındaki ekonomik münasebetleri en ahenkli bir surette tanzim ettiğini ileri sürüyorlar.

3 — Hususî faaliyetin ~~gözetleme~~ ^{gözetleme} işinde liberaller, her türlü devlet müdahalelerini kötü bulurlar. Hele önceden izin almak mecburiyetine son derece aleyhtar bulunuyorlar. Çünkü önceden izin almak mecburiyeti - liberallere göre - fertlerin hürriyetlerini fazla tahdit ettiği gibi devletin bu fırsat dolayısıyla keyfi muamele yapmasına da yol açabilir.

4 — Devlet faaliyetinin hususî faaliyet yerini tutması meselesine gelince:

Liberallere göre tatmini zarurî olan ihtiyaçları, hususî teşebbüsler tamamen karşılamazsa, devletin, manzum bir teşebbüs halinde, böyle bir işe girişmesi yerinde olur. Fakat fertlerin tatmin ettikleri ihtiyaçlar için devlet teşebbüse girişmekten sakınmalıdır. Devlet, zaruret dolayısıyla, böyle bir teşebbüse girişirse bu teşebbüsü mümkün olduğu kadar hususî teşebbüslere benzer şekilde teşkilâtlandırılmalıdır.

Liberallere göre devlet şu sebeplerle teşebbüs sahasına girebilir:

1 — İşi çevirmek için fevkalâde salâhiyetleri haiz olmak zarurî olursa: Millî müdafaa işini temin etmek için **asker toplamak** hakkını haiz olmak lâzımdır; demiryolu yaptırmak, bir şehirde su, havagazı, elektrik tevziatı yapmak için müteşebbisin **istimlâk** salâhiyetini haiz olması zaruridir. Bu gibi işleri devlet yapmalıdır.

2 — İşin çevrilmesi için bir tek müteşebbisin elinde toplanması zarurî olursa: **posta, telgraf ve telefon** işleri gibi ki bunları da devlete bırakmalıdır.

3 — Yapılan hizmetten herkesin parasız istifade etmesi gerekiyorsa: **Yollar** gibi. Bunu da devlet üzerine almalıdır.

Fakat devlet teşebbüsünün daha iyi işleyeceğini, daha yüksek randıman vereceğini, umumî refahın yükselmesine, medeniyetin ilerlemesine

daha ziyade yarayacağını ileri sürerek devlet teşebbüsünü hususî teşebbüs yerine geçirmek, liberallere göre, doğru değildir.

Liberillerin esas prensiplerine göre devlet teşebbüsleri şu sebeplerle hususî teşebbüslerden aşağıdır:

A — Devlet, teşkilâtının tarzı dolayısıyla, fertlerin ihtiyaçlarını tatmin etmek kabiliyetinden mahrumdur.

Devlet teşkilâtı çok girifttir, çetrefildir. Basit, ihtiyaca kolayca uyabilecek teşkilât yerine, murakabeyi temin için böyle çetrefil teşkilâtla çalışır. **Bütçe** kaideleri, kamusal muharebe kaideleri işi iyi çevirmeğe birer engledir. Bu kaideler **çevirme akçası, yedek akça, yedek stok** ayırmağa elverişli değildir.

Fazla olarak, devlet, muhafazakâr bir kırtasiyeciliğe tutulur, ihtisardan ziyade merasime ehemmiyet verir; icat, yeni usulleri tatbik hususunda çok ihmalkâr davranır.

Devlet teşebbüslerinde teknik icaplarından ziyade politik icaplar gözetilir. Hususî teşebbüsün saiki olan şahsî menfaat devlet teşebbüslerinde yoktur; bu saik olmayınca teşebbüs iyi işlemez. Devlet teşebbüsünü idare edenlerin bunda şahsî menfaatleri yoktur; hizmetten istifade edenleri memnu etmek, masrafları azaltmak, randımanı çoğaltmak kaygıları ikinci plânda kalır.

B — Devlet teşebbüslerinin ikinci mahzuru da şudur: Devlet teşebbüsleri faaliyetlerinde ekonomi kanunları alt üst ederler. Çünkü Devletin hususî şahıslara nazaran, kuvveti fazladır; halbuki ekonomi kanunları karışı karşıya gelen iradeler arasında müsavat olmasını ister.

Ekonomi kanunları, tabii kanunlar oldukları için, hükümlerini icraya böyle engeller çıkarılırsa bundan sıkıntı ve kargaşalık doğar.

C — Devlet teşebbüslerinin artması ve çoğalması memur sayısını da artırmaktadır. Memur çoğaldıkça ayrı bir sınıf teşkil etmeğe, sendikacılık yapmağa ve kamusal menfaatler yerine kendi meslekî menfaatlerini gözeterek disiplinsizlik göstermeğe kalkışırlar. Bu da bir kargaşalık ve anarşi sebebi olabilir.

4 — Liberallere göre bir işte devlet teşebbüsü mutlâka lâzımsa bunu devlet doğrudan doğruya işleteceğine hiç olmazsa imtiyaz şeklinde hususî müteşebbislere vermelidir. Böylelikle resmî teşebbüslerin bir takım kusurlarından sakınılmış olur.

DEVLETÇİLİK

On dokuzuncu yüz yılda liberalliğe karşı kuvvetli aksülâmeler baş gösterdi.

Liberalliğin zenginlere yaradığı, orta hallileri ezdiği, yoksulluğa sürüklediği, endüstrisi kuvvetlenmemiş, millî ekonomisi pek yükselmemiş devletleri felâkete, perişanlığa doğru yuvarladığı görüldü ve anlaşıldı.

Sosyalistlik böyle bir aksülâmel mahsulüdür. Karl Marksın fikirlerinden ilham almak suretile komünizme kadar giden derece derece sosyalistlik cereyanları liberallik ifratına karşı tefrit mahiyetindedir. İnsanlık, ifrat ile tefrit arasında bucalayarak bu iki müfrit cereyan ortasında mutedil devletçiliği bir kurtuluş ve yükselme yolu olarak bulmakta gecikmedi; ve devletçilik her medenî memlekette gittikçe derinleşen, kökleşen yerini tutmağa başladı.

Büyük harpten önce Dügüi gibi, Dürkaym gibi profesörlerin iş bölümü teorileri, Leon Burjua gibi siyasî adamların tesanütçülük (Solidarisme) teorisi, büyük harpten sonra İngiliz ve Almanların plânlı ekonomileri, Fransızların güdümlü ekonomileri ve nihayet gittikçe şümulleşen ve kuvvetlenen kooperatifçilik cereyanları hep devletçilik esaslarına dayanan cereyanlardandır.

Devletçiliğin liberalliği yenmesi tabiidir; demokrasinin zarurî bir neticesidir. Liberallik zenginliğin işine gelir. Liberallikte kamusla hizmetler, Devlet müdahaleleri asgarî haddine indirilmiştir. Kamusal hizmetler az olunca, çok vergi toplamak da lüzumsuz olacaktır. Vergiler hafifleyince bundan en çok zenginler istifade ederler. Bu bakımdan zenginlerin liberal olmakta mefaatleri vardır.

Parasız mektep, parasız hastane temin edebilmek için devlet fazla vergi toplamak mecburiyetinde kalır: verginin çoğunu zenginler verir ve belki de parasız mektepten, parasız hastaneden zenginler hiç istifade etmezler. Bu sebeple böyle mekteplerin açılması, böyle hastanelerin kurulmasını pek istemezler. Halbuki her zaman ve her yerde gerek büyük zenginlerin, gerekse çok yoksul olanların sayıları az, buna karşılık orta hallilerin sayıları çok bulunmaktadır. Herhangi milleti ele alırsak alalım: Büyük zenginlerle, çok yoksul olanların nisbeti yüzde onu bulmaz. Her milletin yüzde doksanından fazlası daima orta halli olarak tebarüz eder. (1) Devletçilik orta hallilerin işine gelir. Zengin, yoksul her yurdaşın hakları müsavî olunca, yani demokrasi prensipleri doğru ve tamam olarak tatbik edilince, ekseriyetin, büyük ve değişmez ekseriyetin temayülü dolayısıyla devletçilik cereyanının ilerliyeceği meydandadır.

Denebilir ki liberallik zenginlerin, devletçilik orta hallilerin, sosyalistlik ve komünistlik yoksulların ve açların doktrindir. O kadar ki sosyalistler hiç bir vakit bir milletin ekseriyetine istinat etmiyeceklerini anlamış oldukları için diktatörlük davasını tutunduklarını gözlemeye bile lüzum görmüyorlar; onlaragöre sosyalistlik veya komünistlik bir proletarya diktatörlüğüdür. Türkiye, her medenî milletin, her ileri devletin tabîî rejimi ve demokrasinin tabîî neticesi olan mutedil devletçiliği esas kabul etmiş bulunmaktadır.

Devletçilik prensipi:

Devletçilik, fertleri bir takım haklarla donanmış kimseler olarak değil, topluluk içinde birbirlerine karşı bir takım vazife bağlarıyla bağlanmış olarak ele alır.. Bu sebeple devlet müdahaleleri için liberallerin ileri sürdükleri ferdî haklar sınırını devletçilik kabul etmez. Bilâkis devlet müdahalelerinin, devlet teşebbüslerinin bir çok hallerde raideli, hattâ lüzumlu olduğunu ileri sürer.

Fertlerin, medeniyetin ilerlemesine yegâne âmil oldukları doğru değildir. Çünkü fert, yalnız başına çok zayıftır; fertlerin nizamsız uğraşma-

(1) Ch. Gide, Cours d'Economie politique 1923. Cilt 2, sayfa 127, 128.

ları faidesizdir. Fertlerin kuvvetlenmesi, ferdî mesai arasında âhenk tesis etmesi topluluk ve topluluk nizamları sayesinde.

Eu kuvvetli topluluk millettir; yani devlettir. Bu sebeple fertler ancak devlet kadrosu içinde yaşayabilirler, âhenkdar ve düzenli çalışmak suretile muvaffak olabilirler.

Tarih bakımından da medeniyetin ilerlemesi, fertler sayesinde değil, topluluklar sayesinde olmuştur. Vahşi adam belki münferit yaşamış olabilir, fakat insan topluluklar vücuda getirmek suretile tekâmül etmiştir. Tekâmülün seyri toplulukların artması, topluluk bağlarının çoğalması, topluluk içinde ferdî faaliyetlerin düzenlenmesi şeklinde cereyan etmiştir. En mütekâmil insan topluluğu devlet olduğuna göre fertlerin faaliyetleri, bu varlığı kuvvetlendirecek şekilde düzenlenmelidir.

Bundan başka fert, hususî menfaati takip ederken daima kamusal menfaati temin etmez. Çünkü bu iki çeşit menfaat her zaman birbirine uygun olmaz, bazan birbirine zıt olabilir. Serbest rekabet, sosyal ve ekonomik durumlarda her zaman âhenk ve müvazene tesis etmez, bazan da kuvvetlilerin zayıfları ezmesine müner olabilir.

Nihayet ekonomi kanunları değişmez kanunlar değildir. Bu kanunlar insan iradelerinin karşılaşmalarından doğmuştur. İradeye tâbi olunca bu kanunlara «tabîi» vasfını izafe etmek doğru olmaz.

1. — Hususî faaliyetin düzenlenmesi meselesinde devletçilik emrî kaidelerin artırılmasına, önleyici kaidelerin çoğaltılmasına taraftardır. Devletçilik, fertlerin hususî menfaatlerini, kamusal menfaatlere aykırı yollarda aramalarına engel olmak lüzumuna kâildir. Emrî kaideler, önleyici kaideler fertlerin, hususî menfaatlerini kamusal menfaatlere uygun çığırlarda aramalarını temin etmelidir; fertlerin topluluğa zarar verecek şekilde çalışmalarına engel olmalıdır.

2. — Hususî faaliyetleri teşvik işinde devletçilik topluluğa faydalı olan hususî faaliyetlerin, zayıf düştükçe devlet tarafından teşvik ve himaye edilmesini ister, gümrük himayesine liberaller ne kadar aleytarsa, devletçiler o kadar taraftardır.

3. — Hususî faaliyetleri gözetleme işinde devletler bu kontrol sayesinde hususî faaliyetlerin umumî menfaatlere uygun çıkırlarda inkişaf etmelerini temin etmek lüzumunda kanaat getirmişlerdir. Bu bakımdan kontrole taraftardır; önceden izin almak mecburiyetini bile devletçilerin itirazlarına uğramaktadır.

4. — Devlet faaliyetinin hususî faaliyet yerini tutmasına da, devletçiler taraftardır. Devlet teşebbüslerinin yalnız hususî faaliyetlerin yetişemediği sahalara hasredilmemesini, daha geniş bir sahada mütalâa olunmasını istiyorlar Çünkü devlet teşebbüslerinin daha iyi işlediğine, kamusal menfaatlere daha uygun bir çıkırda çalışıklarına ve umumî refah ile medeniyetin ilerlemesine hizmet ettiklerine kanidirler. Devlet teşebbüslerinin, hususî teşebbüslerden aşağı olduğu hakkındaki liberallerin iddialarına devletçiler şöyle karşılık veriyorlar:

Devletin kabiliyetsizliği, liberallerin dedikleri kadar olsa bile, islâhı gayri kabil değildir. Bunun önüne, teşebbüsün mevzuuna uygun teşkilât vücuda getirmekle, geçilebilir. Şimdiki halde, bazı devlet teşebbüsleri, hususî teşebbüslerden daha kötü bir vaziyette bulunuyorlarsa bunun sebebi, devletin yeni ihtiyaçları tatmin için eski teşkilât sistemlerini tatbik etmek hatasına düşmesidir. Yeni ihtiyaçlar için yeni teşkilât prensipleri derpiş edilmelidir. Böylece devlet teşebbüsleri, hususî teşebbüsler kadar, belki de ondan çok fazla neticeler verebilir.

Büdcce kanunları, kamusal muhasebe kanunları, çevirme akçesi, yedek akça ayırmağa elverişli olmayabilir. Ancak bu kanunlar değişmez kanunlardan değildir; bu gibi akçaları ayırmağa elverişli bir tarzda bu kanunları değiştirmek kabildir.

Devletçilik, kamusal hizmetlerin mutlaka yeknesak bir şekilde teşkili lüzumuna kail değildir. Hizmetlerin icaplarına göre muhtelif tarzlarda teşkilât yapılmasına ve hattâ gerekiyorsa hizmetin imtiyaz şeklinde işletilmesine devletçiler aleyhtar bulunmıyorlar.

Devletçiliğin her zaman, tamamen aynı mahiyette olduğunu farz ve kabul etmek doğru olmaz. Profesör Durkaym'ın, Dügui'nin eski devletçiliği ile Bertran dö Juvenel'in güdümü ekonomisini (Economie dirigée)

veya Almanların plânlı ekonomisini (Plaumassige Wirtschaft) tamamen birbirinin aynı saymak çok yanlış olur. Bunun gibi fransızların devletçiliği ile italyanların devletçiliği, hattâ totaliter devletlerin Almanya ile İtalyanın devletçiliği arasında farklar vardır. İtalya ne kadar an'anepe-rest bir devletçilik takip ediyorsa Almanya da o kadar tecerrütperver bir devletçilik peşinde koşmaktadır.

Devletçilik her zaman ve her yerde birbirine benzeyen, zamanla ve mekânla değişmeyen bir cereyan olmadığına göre bahse nihayet vermek ve sözlerimizi bir neticeye bağlamak için türk devletçiliğinin hususiyetlerini tebarüz ettirmek, istikametini belirtmek, mahiyetini göstermek icap ediyor.

Türk devletçiliğini, Cümhuriyetimizin onuncu yılı münasebetile (Kadro) mecmuasına yazdıkları bir makalede İsmet İnönü en bariz ve açık bir surette belirtmiş bulunuyorlar. (1)

Filhakika devletçilik milletlerin terakki ve tekâmüllerini tesri etmekte, bir takım ilerleme adımları atmalarında pek büyük ve müessir bir rol oynamıştır ve oynamaktadır. Hususî müteşebbis ürkektir, çekingendir.

Meselâ: Dış ticarette klering usulü teessüs edinciye kadar ticarî kredilerde azamî vade, yüz yıllardanberi, üç aydan fazla olmazdı. Harp ve kriz yıllarında güvensizlik vadeleri kısaltılmıştı; bir ay, iki ay vadeler bile uzun görülmeğe başlamıştı. Halbuki klering işlerinde altı ay, hattâ bir sene vadeyi göze almak icap ediyordu.

Fransâda bankalar uzun vadelerle ticaret kredisi yapmaktan çekindiler: (Şahıslara böyle uzun vade ile kredi yapılabilir mi hiç?) diye sâkindilar, ürktüler. Dış ticarette bu yüzden büsbütün sarsıldı.

Bu hali gören ve memleket için bunun ne kadar zararlı akıbetler gizlediğini hisseden fransız hükûmeti, devlet sermayesile bir haricî ticaret bankası kurdu. Bu banka klering senetlerini, uzun vade ile ticarî kredi verdi. Vadenin sonunda paraların kolayca tahsil edildiğın gören hususî

(1) (İsmet Paşanın siyasi ve içtimai nutukları) başlıklı kitaba bu makale alınmıştır. (Sayfa 499-502).

bankalar da eski ürkekliklerini, çekingenliklerini bırakarak klering senetleri üzerinde kredi muameleleri yapmağa başladılar. Böylece devletçilik yolile, Fransa atılmasında hayati bir zaruret olan ilerleme adımını gecikmeden attı.

Biz de dokuma endüstrimizin, maden endüstrimizin kurulması, memlekette camcılık, kâğıtçılık sanatlerinin teessüsü için hususî müteşebbislerin tereddütlerinin zail olmasını bekleseydik, yani devletçilik yolunu tutmayıp liberal davransaydık, belki de hâlâ bekleme devrini yaşamakta bulunacaktık, henüz bu sahalarda bir kaç müteredit adamın, bir kaç ihtiyatlı denemeden başka bir şey göremiyecaktık.

Demek oluyor ki biz devletçiliği yalnız bir müdafaa vasıtası değil, aynı zamanda ve bilhassa bir ilerleme vasıtası, geriliklerimizi, eksiklerimizi gidermek, bir an evvel en ileri milletlerle en yüksek medeniyet ve refah seviyesine ulaşmak çaresi olarak ele almış bulunuyoruz. Devletçilik yolunu bunun için tutmuş bulunuyoruz. İsmet İnönü'nün makalesi bize bunu anlatıyor.

Aynı makalede: «Devlet, ancak ferdin yapamıyacağı şeyleri yapmağa çalışmalıdır. Nazariyesi basiretle mütalâa olunmalıdır. Bir defa, efradın yapabileceği bir şey devletin, bhusus sizin devletimizin yapmaması şayanı arzudan da fazla bir şey, lâzım bir şeydir. Çünkü, her şeyden sarfinazar, yalnız maddi vasıta bakımından, yapacağımız işler o kadar çok ve o kadar mühimdir ki bunlardan efradın yapabileceği kısmına vesaitimizi dağıtmamak, elbet en makul bir şeydir.» dedikten sonra devletçiliğimizin en mühim kıstasını bu satırlarla tebarüz ettiriyor: «Mahaza, benim kanaatimce, bir işin efrada veya devlete ait olması, o işin talep ettiği vesaitle ölçülemez. Meselenin bütün memlekette alâkası veya hususî menfaate terkedilebilmesi ihtimaldir ki bu hususta karar vermeğe esas olacaktır.» buyuruyorlar.

Makalenin üzerinde en çok duraklanacak, incelemeler yapılacak noktası burası olsa gerektir. Bu günkü toplantımıza tahsis edilen ve bitmek üzere bulunan bir saat içinde bu noktayı da tahlil etmek imkânını bula-

madığım için müteallimim. Esasen bu nokta başlı başına ayrı bir tetkik mevzuu olacak kadar mühim ve büyük bir meseledir.

Parti programında devletçiliğimiz izah olunurken hususî faaliyetin esas olduğu tesbit ve teyit edilmek suretile her türlü müfret tesirler önlenmiş bulunmaktadır.

Programda devletçiliğimizin «imkân olduğu kadar az zaman içinde ulusumuzu genelliğe ve yurdu bayındırlığa erdştirmek» esas maksadı açıkça belirtmiştir.

Demek oluyor ki bizim devletçiliğimiz, milletimizi refaha ve memleketimizi bayındırlığa, imkân olduğu kadar az zamanda, kavuşturmak için bir ilerleme vasıtamızdır. İlerlemenin en kısa yoludur, yani doğru yoldur.

Tuttuğumuz bu doğru yoldan ayrılmamalıyız.

Milli Şefimiz İsmet İnönü bunu dedi, buna çalıştı, buna çalışıyor. Parti programı bunu diyor ve parti buna çalışıyor. Hepimiz bunu istiyoruz, ve buna çalışıyoruz. Bu şevkle, bu hızla ve elbirliği ile elbet bu yolda da muvaffak olacağız.

Onbeş yıl gibi kısa bir zamanda, parlak başarılarla bütün dünyanın takdir ve hayretini kazanan Kemalizm, bize bu yolda da muvaffakiyetimizi müjdeliyor.

Liberallik ve fertçilik telkinleri altında yetişmiş kimselerin zihinlerinde şöyle bir endişe belirebilir: Acaba devlet müdahalelerinin gittikçe artması fertleri bunaltmaz mı, hattâ ezmez mi?

İçtimaî denekleşmeyi temin eden rakip kuvvetler arasında, umumî hayat ile hususî hayatın, daha açıkçası idarî faaliyetlerle hususî teşebbüslerin en esaslı bir yer tuttuğunda şüphe yoktur.

Umumî ve resmî hayatın durmadan hususî teşebbüs sahalarını daraltması fertleri bunaltmıyor; çünkü umumî hayata karışmak hakkı da günden güne genişliyor. Umumî hayata karışmak için vazolunan nesep,

servet ve hattâ cinsiyet kayıtları birer birer kalkmış ve kalkmakta bulunmuştur. Güzel Türkiyemizde bu kayıtların, bu tahditlerin hiç biri kalmamıştır. Kadın, erkek her yurddaşın karışmak hakkını haiz olduğu resmî hayat sahasının alabildiğine genişlemesi kimseyi bunaltmamakta ve sızlandırmamaktadır. Milli varlığın bekası, saadeti ve tealisi namına fertler bunda hayatî bir zaruret görüyorlar. Böylece, hususî hayat ile resmî hayat arasında daha sıkı bir rabîta, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma esasına müstenit daha ince bir âhenk teessüs ediyor.

Güzel Türkiyemizin en güzel cephesi, bu ince âhengi en mesut ve en verimli işekilde yaratmış ve yaşatmış olmasında menkûzdur. Devletçiliğimiz en güzel cephemizin gözcüsüdür.

Bugünkü hukukumuzda ve cemiyetimizde kadın

Yazan: Sabri Şakir ANSAY

Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü

Bugünkü hukukumuzda ve cemiyetimizde kadın

Yazan: **Sabri Şakir ANSAY**

Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü

Pek muhterem dinleyicilerim,

Kadın hakkında pek çok eserler yazılmış ve halen de yazılmaktadır ve şüphesiz yarın da yazılacaktır.

Bu mevzu üzerinde bizde de söylenmiş çok şeyler vardır. Meşrutiyetin ilânından sonra çıkan merhum Celâl Nurinin Kadınlarımız adlı eseri kadının, şarktaki, garptaki, mazideki, haldeki vaziyetini ve o günün Türk kadını tasvir etti. Cenab Şehabettin, Hamdullah Suphi vesair ediplerimiz kadın mevzuu etrafında makul nisailik veya muzır, müfrit nisailik adları verilen istikametlerde münakaşalar yaptılar.

Cümhuriyetin ilanı ve lâıyk devrin küşadı ile kadın daha serbest bir konuşma mevzuu oldu. Necip Ali ve Cemil Sena gibi kıymetli muharrirlerimizin ve hocalarımızın eserleri ve mütefekkir edibimiz Peyami Safa'nın tettebbüleri bu devirde intişar etti.

Biz de burada Türk kadının bugünkü mevzuatımız karşısındaki ve rejimimizdeki mevki ve hukukunu anlatmağa çalışacağız.

Bahsettiğim eserler umumiyetle kadın hakkında tarihi, hukukî ve içtimai kıymetli malûmatı da ihtiva ettiğinden ve esasen vaktimiz de müsait olmadığından bu yolda tafsilâttan sakınmak isterim. Bununla beraber mevzuu tenvir edebilmek ve dünkü ve bugünkü kadını birden gösterebilmek için bunlardan bazılarını kısmen ve muhtasaran nakledeceğim.

Evvelâ dünkü Türk kadınının tabi olduğu islâm telâkkiden bahsedeyim: İslâmî telâkkî, müsavatçı olmakla beraber kadını erkekle her saha-

da aynı hukuka mazhar edememiş, İslâmdan önceki şerait ve adetlerin tesiri altında da kalarak kadını bazı hususlarda yarım erkek gibi tutmuş ve erkeğin bir nevi hâkimiyeti altına koymak istemiştir. Eski cemiyetimizde kadının bir siyasî hakkı yoktu. Eski hususî hukukumuzun mektup olmayan kısmındaki diyet, miras, velâyet, talak, teaddüdü zevcat gibi müesseseleri ise kadının müsavatsızlığını açıktan açığa göstermektedir. Kadının diyeti erkek diyetinin yarısıdır. Kadın mirastan erkek hissesinin yarısını alır; velâyet ancak babaya aittir. Talak esas itibarile erkeğin elindedir. Teaddüdü ezvaç memnu, fakat teaddüdü zevcat caizdir. Mecellenin kadının şehadeti hakkındaki hükmünü de bunlara ilâve etmemiz kızımdır. Müstesna hallerden sarfı nazar kaideten şahitlik nisabı ya iki erkek veya bir erkek iki kadındır. Bir erkeğin şehadetine münzam olmayan kadın şehadeti adetçe ne kadar çok ve kıymetçe ne kadar yüksek olursa olsun kabul edilemez.

Bununla beraber şu da muhakkaktırki islâmiyette kadın hukuk işlerinde hâkimliğe ehil tanınmış, ancak ceza sahasında hududun tatbikine salâhiyetli sayılmamıştır. Fakat bazılarına göre kadının kazası böyle bir tahdide de tabi tutulmamıştır. İslâm hukukunda kadın kendi malları üzerinde evlendikten sonra dahi tam bir tasarruf serbestisini haiz ve medenî hakları istimal noktasından ve mahkeme huzurunda müddei, müddeialeyh olabilmek tamamen bir erkek gibi aynı hukuka maliktir. İslâm dini cinsî münasebetleri ahlâkî kaideler altına alarak (Mut'a) denilen muvakkat nikâhı veya fuhuş şekillerini menetmiştir. Erkeğin ailedeki faik mevkiine ve kadın üzerindeki hâkim vaziyetine karşı kadını himaye edecek tedbirler düşünmekten geri kalmamış, boşanmayı takbih etmiş, birden ziyade kadın almağı filen ifası mümkün olamayacak derecede ağır şartlara bağlamıştır.

Hakikaten İslâmdan evvel ve islâmiyetin intişar ettiği Arabistan muhitinde kız çocukların hayat hakkı bile yoktu. Kadın verasetten mahrum idi. Bunlar düşünülürse İslâmiyet kadın hukukunda zamanına göre bir terakki ve tekâmül hatvesi olarak gösterilebilecektir.

Musa şeriatında da umumiyet itibarile birden ziyade zevce adeti alınmıştı. Bu dinde boşanma kocanın elinde idi.

Diğer büyük şeriatlarda da kadına daha müsait bir mevki verilmiş değildir. Bir nevi sosyalistlik ifade eden ve bir din olmak tasavvur ve iddiasında olmayan ilk hristiyanlık bir evlenme seremonisi tayin etmemiş ve vahdeti zevce hakkında bir şey söylememiştir. Pavlosun Korent mektuplarının birincisinde de şunları görüyoruz: «Erkeğin hiç bir kadına temas etmemesi iyidir. Fakat fuhuştan içtinap için her erkeğin kadını ve her kadının erkeği olmalıdır. Bekârlara ve dullara derimki benim gibi kalırlarsa iyidir, fakat perhizkâr olmayanlar evlensinler; çünkü ihtiraslar için de yanmaktansa evli yaşamak iyidir. Bir kadına bağılımsın ayrılmağa çalış, kadından azademisin, kadın arama. Kızını evlendiren iyi yapar; fakat bekâr bırakan daha iyi yapar. Kadın, erkeğin emri altında bulunduğunun alâmeti olmak üzere başını örtülü tutmalıdır; erkek ise açık başla ibadet etmelidir».

Bir konsilde kadına «cehennem kapısı, fuhuş yolu, akrep iğnesi» gibi isimler verilmiştir ve bir kardinal kadına fena bir yılan, müteharrik bir girdap demiştir. Hatta makon konsiline «kadınlar da insanmıdır» diye bir mesele arzedilmiştir.

Bugün Katolik kilisesinin evlenme merasiminde kadın erkeğe itaat edeceğine ahdüpeyman eder, erkek ise sadece ona karşı sadakatte bulunaçağına yemin eder.

Manu şeriatinde de şöyle denilmektedir. Kadınları fena temayüllerden muhafazaya çalışmalıdır. Eğer onlara nezaret edilmezse aileye fenalık getirirler; kadınlar tabiaten daima erkekleri ızlâle mütemayildir. Bundan dolayı bir erkeğin en yakın akrabalarile bile bir تنها, münzevi mahalde oturmaması lâzımdır. Husumetin ve sairenin sebebi kadındır. Bunun için kadından içtinap etmelidir. Bir kız, bir zevce kendi evinde bile kendi dileği, isteği üzere bir şey yapamamalıdır Bir kadın kocasına hayatı müddetince hürmet etmeli ve ölümünden sonra da yine ona bağlı kalmalıdır. Koca karısını aldatırsa ve başkalarını sevse ve faziletinden mahrum olsa bile kadın ona yine bir allah gibi tazim etmelidir.

Konfoçyos da şu emirleri vermektedir: Koca ve karı evin ayrı iki kısmında otursunlar, bunlar hiç bir şeyi müşterek yapmasınlar; erkek iç

işlerden, kadın dış işlerden bahsetmemelidir. Bu şeraite göre kadın, erkeğe tabidir. Kadın, hiç bir şey üzerinde tasarruf edemez. Evlenme meyil ve muhabbete müsteniden değil bir mutavassıt marifetile ebeveyn tarafından olur.

Eski medeniyetlerde de kadının mevkii daima yüksek olmamıştır. Gerek Atınada ve gerek Romada kadının vaziyeti ne olduğu (Medinei evvelin) adile Türkçeye terceme edilen Fostel de Kulanj'in eserinde görülebilir (1). Mısıra ve Babilde kadın hakkında da başlangıçta bahsettiğim eserlerde ve merhum Mahmut Esadın tarih ilmi hukukunda ve dilimize terceme edilen Hamurabi kanununda izahat vardır.

Kadının bütün zamanlardaki ve muhitlerdeki içtimai vaziyeti hakkında fazla malûmat isteyenler benim bu konferans dolayısıyla müracaat ettiğim Ploss, Bartels'in tabiat ve akvam bilgisinde, yani etnolojide kadın (Das Weib in der Natur - und Völkerkunde) adlı dört ciltlik eserinin birinci cildindeki kısma müracaat edebilirler. Burada ilk vaziyette kadın ile Avrupa, Asya, Afrika Amerika ve Okyanusdaki akvam kadınları ve muhtelif edyan karşısındaki ve eski medeniyetlerdeki ve kadim ve orta çağda ve yeni zamanın kültür milletlerindeki kadının içtimai vaziyetine dair toplu izahat verilmiştir.

Otuz senelik tettebbü ve tecrübeler üzerine 1930 da yazdığı dört ciltlik cinsiyet bilgisi (Geschlechtskunde) eserinde Magnus Hirschfeld diyor ki: Beşerin evlenme ve iale tarihlerini tanıyan kimse, kadına bir ev hayvanı gibi kıymet verilmesinin ne kadar uzun devam ettiğini ve ne kadar ileri gittiğini ve kadının ne mertebe bir zevk âleti ve erkeğin hizmetkârı gibi istihkar edildiğini bilir.

Filhakika bugünkü Avrupalı kadını diyebilirizki renesans hazırlamış ve bilhassa Fransız büyük ihtilâli kadının müsavi haklılığını ehemmiyetli surette teshil etmiştir ve asıl 19 uncu asırdan itibaren ki Avrupada muayyen bir kadın hareketi baş göstermiştir.

(1) Monteskiyö'nün Türkçemize tercüme edilen Ruhulkavanin'inde de kadın hakkında mülâhazalar vardır.

Kadın hareketinde başlıca âmil, iktisadî sebepler olmuştur. Makina, kazanmağa başladığı zaferden itibaren kapalı iktisat denilen ev iktisadındaki kadın mevkiinden inmeğe mecbur etmiş, kadını adeta istimlâk etmiş ve onun evdeki iktisadî faaliyet sahasını ortadan kaldırmıştır. Bu suretle kadın kendisi için yeni bir faaliyet ve müessiriyet sahası aramak üzere harice atılmağa mecbur olmuştur.

Diğer taraftan Fransız ihtilâlinin hüriyet ve müsavat fikirleri kadın hareketi, kadın hukuku mümessillerini ortaya atmış, kadın hareketi ile kadının şahsî istiklâli ve serbestisi iddia edilmiştir. Gerek âmme ve gerekse hususî hukuk sahasındaki kanunlar bu inkişafın ve hareketlerin önüne geçememiş ve bilâkis bu inkişafa yardım etmeğe mecbur olmuştur.

Bugün aziz Türkiyemizde de kadının hukuku ve içtimâî vaziyeti kanunlarla müeyyet bir tekâmül devrine girmiştir. Teşkilâtı esasiye kanunumuzun 68 ve 69 uncu maddeleri mucibince her Türk erkek ve kadın hür doğar, hür yaşar ve kanun nazarında tamamen müsavidir. Sınıf, aile fert fark ve imtiyazları yoktur. Kadın erkek gibi Belediye azası, reisi, muhtar olabilir. Müntehip ve mebus olabilir (madde: 11) Şüphesiz vekil ve Reiscümhur da olabilir. Yine filiyatta henüz görünmüyorsa Kaymakam, Vali olmasına bir mai yoktur. Şahsî masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit ve sayiamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hüriyetleri erkek ve kadın her Türkün tabii hukukundandır (Madde: 70). Kadın dahi erkek gibi ehliyet ve istihkakına göre Devlet memuriyetlerinde istihdam edilmek hakkını haizdir (Madde: 92). Bugün bir çok kadın memur ve müstahdemlerimiz iş başındadır. Temis'in mabedi kadınlarımıza açıktır. Henüz filen kadın Noter yoksa da bir çok kadın hâkim ve ayukatlarımız vardır.

1926 da kabul edilen yeni medenî kanunumuza göre kadın tıpkı erkek gibi aynı hukuku haizdir. Kadın tamamen erkek gibi medenî hakları istimale ehildir; reşit erkek gibi reşit kadın da her türlü tasarrufları serbestçe yapabilir; vasiyet, hibe, kefalet edebilir; kadın da erkek gibi evlenme ile reşit olur. Kadın da erkek gibi vasi olabilir. (Medenî kanun 366 bakınız).

Yalnız bekâr, dul kadın değil evli kadın da koca ile müsavi hakka sahiptir. Koca ile karının hukukî vaziyeti arasında da fark yoktur.

Karının evlilik birliğindeki mevkiini anlatmadan önce bu birliğin ve ailenin medenî kanunumuz nazarında mahiyeti ne olduğunu görelim:

Bugünkü medenî âlemin esas görünüşü ve medenî kanunumuzun da haklı telâkkisine göre aile tamamen hususî bir birleşme değil, bilâkis içtimaî bir müessesedir. Devlet aile üzerine kurulmuştur. Cümhuriyet Halk Partisi programının 53 üncü maddesindeki doğru ifade ile Türk sosyal hayatında aile esastır. Evlenme, alelâde bir âkit değildir. Karı koca arasında bir hayat iştirakini istihdaf eden ve içtimaî bütünlüğün nüvesini teşkil eden bir birliktir. Bu birlik yalnız bedenî - Fizik değil, aynı zamanda hem de ahlâkî - manevî bir birliktir.

Evlilik birliğinin bu ehemmiyeti ve devletin bu birliğe yakından olan alâkası onun devlet tarafından takviye edilmesini, devletin ona müdahalesini zarurî kılmış, âmme menfaati bu hayat birliğinin hukuk nizamı altına alınmasını, devlet kuvvetine istinat eden bir nizama tâbi tutulmasını emretmiştir. Devlet evlilik birliğini arkadaşlık esası üzerine bina ve organize ederken bu binanın içten ve dıştan mükemmel surette kurulmasına gayret ve bu organizasyonun birliğin gayelerine uygun olmasına ve onu tehil etmesine ihtimam etmiş, evin vahdetini temin ve muhafazaya çalışmıştır.

İşte kadın bu birlikte erkeğe karşı müsavi bir hakla mevki almış hayat arkadaşdır.

Medenî kanunumuzun bilhassa 151 inci maddesi umumî ve temel bir düstur altında evlilik birliğinin ahlâkî - manevî vazifelerini ve karı koca arasındaki bu müsavâtı belîğ surette ifade ve tasvir eder.

Bu maddeye göre evlenme merasiminin icrasile evlilik birliği vücut bulacak, karı koca birbirlerine karşı bu birliğin saadetini müttehidenden temin ve çocukların iâşe ve terbiyesine beraberce ihtimam etmek hususunu iltizam etmiş olacaklar ve karı koca birbirine sadakat ve muzaharetle mükellef bulunacaklardır.

Kadın müşterek saadeti, temin hususunda gücü yettiği kadar kocasının muavin ve müşarikidir (Madde: 153). Yani reyile, filile kocasına yardım edecektir.

Evlenme müsavi bir hayat arkadaşlığına müstenit ahlâkî - manevî bir birlik olduğundan zina, terk, fena muamele, şeref ve haysiyeti rencide etme, haysiyetsiz hayat sürme boşanma sebebi olduğu gibi böyle bir ağır kabahat olmaksızın daimî surette müteffirane bir hareket, düşmenane bir tavır, şirretlik, uzun zaman ayrı yaşama, münasebetten imtina, ailevî düşüncelerden mahrumiyet, çocuklara fena muamele, onları ciddî surette ahlâkan, fikren bedenlen, ızzar veya tehlikeye ilka koca için olduğu kadar karı için de aynı suretle birer boşanma sebebi teşkil eder.

Ve yine evlenme, ahlâkî, müsavi haklarla sıkı bir hayat arkadaşlığı olduğuna göre bugünkü hukukumuz iki evliliği reddeder (Medenî kanun madde: 112 numara 1). İki evlilik böyle bir birliğin mahiyetile telif edilemeyeceğinden iki kocalı bir kadın olamayacağı gibi iki karılı bir koca da olamaz. Kadının kocasının başka bir kadın daha almasına muvafakat etmesi ile de iki evliliğe müsaade yoktur; ve hatta kadının çocuğu olmaması da iki evliliğe sebep ittihaz edilemez.

Bununla beraber evlilik haricinde doğan çocuk (namına kayyim) ve çocuğun anası erkek aleyhine babalık davası açabilirler. Fakat erkek, kadının ile münasebeti sırasında evli idi ise ancak malî noktadan bir eda zımında babalık davası ikame edilebilir. Eğer erkek evli değilidise o vakit ahvali medeniyeye müteallik neticelerile beraber erkeğin babalığına hükmedilmesi talep edilebilir (Madde: 297). Bu takdirde baba doğrudan doğruya mükellefiyet altına girer (Madde:312). Ancak ana erkek ile münasebeti sırasında evli idise gerek ahvali şahsiyeye müteallik neticelerile olsun ve gerek sırf malî noktadan olsun bir babalık davası açabilmek için doğan çocuğun, kocası tarafından reddedilmiş ve nesebi sahih olmadığına hükmedilmiş olmak lâzımdır; çünkü karının kocası, doğan çocuğu kendi nikâhından doğma bir çocuk olarak kabul edebilir; bu itibarla nesebin sahih olmadığına hüküm verilinciye kadar çocuk, nesebi sahih bir çocuktur.

Vaktile kadın evlenme ile erkeğin hodbince bir üstünlüğüne tabi oluyordu. Bugünkü aile ve kadın hukukumuzda karı, koca ile müsavi bir vaziyete girmiştir. Bunlar biraz evvel de arzettiğimiz üzere birbirine karşı serbest bir arkadaş gibi müsavi haklarla mevki almışlardır. Bu liberal tanzimden maksat evlenmenin ahlâkî idealini tahakkuk ettirmeğe gayrettir. Bunun içindirki evlât edinmede kadının da muvafakati şarttır (Madde: 255); çocuklar ana ve babanın müşterek velâyeti altındadırlar (Madde: 262 263); babanın ölümü halinde çocuğun velisi yalnızca anasıdır; baba, ananın bu velâyeti ve haklarını vasiyet ile de nezedemez (Madde: 264, 278 - 280); çocuğun adını ana ve babası kor (Madde: 264 son fırka); çocuğun meslekî, dinî terbiyesi ve temsili her ikisine de aittir (Madde: 265, 266, 268); çocuğa izin ana ve babası tarafından verilir (Madde: 12, 16, 270, 283); çocuğun mallarında ana da baba gibi idare ve intifa hakkını haizdir (Madde: 278, 280, 283, 286); vasayete tercihte karı da koca gibidir (Madde: 364); vasayet meclisinde karı da koca gibi aynı hukuku haizdir (Madde: 349, 350); vasi intihabında baba gibi ananın da aynı suretle reyî vardır (Madde: 365).

Medenî kanunumuz mal ayrılığını kanunî ve asıl rejim olarak kabul etmiş ve kadının evlendikten sonra dahi malları üzerinde tam bir tasarruf serbestisini teyit ederek kadının erkeğe karşı hukuku noktasından müsavata daha ileri bir mevki vermiştir. Evlilik birliğinin icabına uygun olarak karı, borcunu ödemekten âciz kalan kocası tarafından aile masrafları için edilen masraflardan mesul ise de (Madde: 187, fıkra) ve yine koca, karısının münasip bir derece de aile masraflarına iştirakini isteyebilirse de (Madde: 190). Kanunen mal ayrılığı sistemi içinde bulunan evli kadın, kocası tarafından temsil edilmeksizin ve onun bir müsaadesine muhtaç olmaksızın daima mahkemelerde müddei ve müddeialeyh olmak hakkını haizdir. Mal birliğini kanunî rejim olarak kabul eden Avrupa kanunlarındaki kadının hukukî vaziyetinden Türk kadınının hukukî vaziyeti bu itibarla daha hür bulunmaktadır.

Evli kadının ikametgâhı kocasının ikametgâhı ise de kariya ayrı yaşamak için hâkim tarafından izin verileceği gibi (Madde: 161). hâkim ta-

rafından karar verilmeden de karı kendine müstakil bir ikametgâh itti-
haz edebilir (Madde: 21 fıkra 2 ve Madde: 162).

Gerçi medenî kanunda kadın ile erkek, karı ile koca arasında bazı
müsavatsızlıklar görülmektedir. Fakat bunlar kadının erkeğe karşı bir
aşağılığını, geriliğini aslâ ifade etmezler. unlar esas itibarile cins farkının
neticesi olan ayrılıklardır. Aaradaki cins farkını tebarüz ettirmekle hakiki
müsavâtı temin ederler. Meselâ evlenme çağı noktasından konulan fark
(Made: 88) ile karı için kabul edilen hususî bekleme müddeti (Madde:
95) gibi. Bunlardan başka bir ziraf işletmenin müteveffanın oğullarından
hiç biri tarafından kabul edilmemesi halinde bu işletmeyi kızların ken-
dilerine tahsisini isteyecekleri hakkında bir hüküm vardır (Madde: 598).

Velâyetin birlikte icrasında karı koca anlaşılmadıkları takdirde baba-
nın reyi muteber ve racih olduğuna dair olan hüküm (Madde: 263) ile ka-
rının kocanın aile ismini taşıyacağına (Madde: 153) ve kocanın birliğin re-
isi olduğu ve birliği esas itibarile kocanın temsil edeceği (Madde: 152,
154) hakkındaki hükümler ise aile organizasyonunun vahdetini temin ve
ifade için kabul edilmiş zarurî hükümlerdir.

Bununla beraber evin daimî ihtiyaçları için koca gibi kadın dahi bir-
liği temsil hakkını haizdir (Madde: 155).

Medenî kanunun 159 uncu maddesi mucibince karı bir meslek ve san-
at icrası için kocanın iznine muhtaçtır (Ticaret kanunu 7, 842 inci madde-
lerine bakınız). Bu maddeye göre karı her hangi bir kazanca matuf işte,
mağazada, fabrikada çalışmak için veya ilme san'ata müteallik bir meslek
edinmek, meselâ hekimlik, avukatlık, Noterlik, muharrirlik, muallimlik,
aktivistik, terzilik, hasta bakıcılık, hizmetçilik gibi işler yapabilmek için
kocasının müsaadesini alacaktır. Bu hükmü, patriyalkal evlilik - aile - ha-
kimiyetinden bir bakiye sayanlar vardır. Kadının sayı kabiliyetinden ve
meslekî bilgisinden genişçe bir intifa, aile menfaatine yarayacağından ve
aile hayatının zarureti, kadını bir iş edinmeğe icbar edebileceğinden bu
hüküm tenkit ve lüzumsuz telâkkî edilebilir. Filhakika bu gibi meşru va-
ziyetlerin varit olmadığı hallerde evlilik birliğinin himayesi için kanunda
derpiş edilen hukukî tedbirler ve vasıtalar (Madde: 161 ve sonrakiler) ko-

ca ve daha doğrusu aile için esasen kâfi bir teminat olabilirdi. Bununla beraber medenî kanun, kocanın intinai halinde karının hakime müracaat ederek ve icra edeceği meslekin aile menfaatine olduğu hakkında ona kanaat vererek izin istihsal edebileceğini tasrih etmiştir.

Kadın erkek gibi aynı suretle ve tam bir şehadet ehliyetini haizdir (Medenî kanun 481 ve 483 maddelerine de bakınız). Bugün itimada şayan bir kadının şehadeti pek alâ aynı itimadı haiz olmıyan iki erkeğin şehadetine tercih edilebilir ve bir kadının şehadetine hüküm verilebilir.

Kadınlara bazı Avrupa memleketlerinde bile henüz bir siyasî hak verilmediği gibi hususî hukuk sahasında da onlara tam bir müsavat tanınmamıştır. Kadınlar bir çok yerlerde mebus olmadığı gibi hâkim de olamazlar.

Fransa, kadınlara avukatlık mesleğini açtığı halde hâkimliklerine müsaade etmemiştir. Yalnız istisnâî mahkeme olan Ticaret mahkemelerinde bulunabilirler.

Pek yakın zamana kadar, yani 18/Şubat/1938 tarihli kanuna kadar Fransada evli kadın, bir gayri reşit, bir mahcur gibi idi. Bu kanunun esbabı mucibesinde de itiraf edildiği üzere evli kadın, bir çocuk veya bir deli gibimuamele ve hükme tabi tutulmuş idi. Medenî kanunumuzun 151 inci maddesinde gördüğümüz müsavat prensibine karşı Fransız medenî kanunu (Madde: 213) koca, karısına müzaheretle ve karı, kocasına itaatle mükelleftir diyordu. Bu madde ancak 1938 de ilga edilebilmiştir. Yine Fransız medenî kanunu mucibince evli kadın mal ayrılığında bile dava salâhiyetini, husumet ehliyetini haiz değildi. Evli kadın bu ehliyeti 1938 kanunile alabilmiştir (2). Denildiğine göre İngilterede evlenme akdi formülünde karı kocasına karşı seveceğine, hizmet edeceğine ve itaat edeceğine (To love, to serve and to obey) yemin etmektedir ve bu formül halâ ilga edilmemiştir.

(2) Les Droit nouveaux de la femme mariée (par Suzanne Grinberg et Odette Simon) 1938.

Müsaade ederseniz kadının müsavâtı ve meslekî hakkında mütefekkirler tarafından serdedilen ileri geri bazı mülâhazalardan da biraz bahsedeyim:

Deniliyorki kadın ile erkek arasında beden, bünye noktasından olduğu kadar ruhî vasıflar itibarile de açık farklar vardır. Kadın yüksek zekâdan ve yüksek kabiliyetten mahrumdur. Size büyük kadın aleyhtarı tanınan Şopenhavr'dan ve Niçe'den nakiller yapmıyacağım. Umumiyetle söylenen şunlardır: Erkek, kadın iskeletleri mukayese edilsin, kadın ve erkek fizyolojik ve patolojik vaziyette, sıhhatte ve hastalıkta tetkik edilsin, onların emellerine, gayelerine, meşguliyetlerine ve eğlencelerine bakılsın, her birinin tarihte oynadığı rol göz önüne getirilsin, fikren aralarında cinsî bir fark olmadığı ve her iki cinsin fikrî ayrılığı sırf bir terbiye neticesi olduğu hakkındaki iddiaya iltihak edebilmek güç olacaktır. Erkek hissi ile bir kadın, erkek göğüslü bir kadın, erkek kalçalı bir kadın ve erkek adaleli veya sakallı bir kadın gibi aynı suretle anormaldir.

Her yerde ilk gençlik anından itibaren her iki cinste temayüller zevk ve eğlenceler çok farklıdır. Her millette daha çocuklar arasında her iki cinsin fikrî, ruhî farkı oyun tezahürlerinde gözüktür: Erkek çocuklar daha aktiftirler, cidalci ve harpçi oyunları severler, kız gibi giydirilmiş Aşil, kılıca sarılır. Bebek oyunları, süslenmeler, danslar ise kızların oyunudur.

Tabiat her iki cinsi muhtelif yaratmıştır. Erkeğin kadınlaşması ve kadının erkek gibi tezahürü bir dekadans eseridir. Tabiatın isteği ancak tabii vasıfları tekemmül ettirmek ve onu erişilmesi kabil olan en yüksek bir dereceye çıkarmaktır. Beşeriyetin hakikî tekâmülüne ancak bu hizmet edebilir. Kadın kendi kültürünü tamamlamak yolunda bulunmazsa ve zavallı bir taklide teşebbüs mecburiyetinde kalırsa karikatür olur. Erkek için çocuk doğurmak ne kadar imkânsız ise bunun da kadın için husulü o kadar kabil değildir.

Her ferdin yaşadığı iki hayattan fert hayatı, erkekte kadında olduğundan daha kuvvetlidir. Nevi hayatında erkek bedenlen madun bir rol oynar, kadında ise nevi hayatının tefevvükü görülür. Erkek kadından daha ağırdır; köşeli şekillere, daha sert kemiklere ve daha kuvvetli adalelere; da-

ha kuvvetli ciğerlere, daha büyük bir kalbe ve kadından daha çok miktar da kan küreyvatına maliktir; derisi daha kalın, kıllılığı daha kesif, zekâsı daha keskin hayat kuvveti daha büyüktür. Kadında ise deri narindir; şekiller yağ ile müdevverleşmiştir; nabız ve teneffüs daha seridir; kalçalar daha geniş, ses daha yüksek, faaliyet daha aculdür. Erkekte fert hayatı lehine kemikler, adaleler, ciğerler ve kalp tebarüz ettiği halde kadında nevi hayatı lehine memeler, kalçalar tekemmül ve inkişaf halindedir. Erkek nevi hayatına ancak kısa bir zaman için iştirak eder. Kadın ise çocuğu dokuz ay karnında taşır, ağrılarla dünyaya getirir ve çok defa bütün bir yıl boyunca vücudunun usaresile besler. Her ay erkeğin geçirmediği arızalar içindedir. Nevi hayatına erkeğin iştiraki, kadını himaye ederek dolayısiledir. Kadının ise doğrudan doğrudur. Kadın ana muhabbeti ile nevin muhafazasını en kuvvetli surette inkişaf ettirir.

Erkek ile kadın arasındaki bu maddî farklar ruhî ayrılıklarla tamamlanmıştır. Erkeğin ruhî ferdiyetinin en mümkün olan tekâmülüne çalışır; eşyayı subjektif şahsiyetinin haricinde daha yavaş, fakat doğrudan doğruya ihata ve idrak eder. Kadın daha seri tasavvur kuvvetine maliktir;

Fakat erkek derecesinde subjektif intibaları objektif tasavvurlardan ayırmağa muktedir değildir; çünkü kadının müfekkiyesi, daha fazla hissi hâdiselerin nufuzu altında kalır; kadında soğuk kanlılık, sakin bir muvazene tam değildir; kolayca temayül ve nefrete, sempati ve antipatiye salıktır; çabuk incinir, daha muhteriz ve ürkektir ve böyle olmak da lâzım gelir. Her iki cins arasında zekânın keskinliğinde değilse de tarzında fark vardır: Erkek daha yavaş, daha ciddi düşünür; fakat şaşırmadan gayesine doğru gider. Kadın daha sür'atlı daha canlı düşünür, fakat his ile, hayal kuvveti ile delâlete kapılır ve teferruat kabilinden ahvalin tesiri altında gayeyi kolayca kaybeder. Kadın zengin ve hayrete şayan surette hissi hayatın bütün çiçeklerle doludur. Erkek daha teemmüllü, kadın ise daha inisiyakî hareket eder. Erkek terakkiyi sever, kadın ise eskiye bağlı kalır. Erkek hürriyete, kadın ananeye, adete mahkûmdur. Erkek daha ziyade akıl adamı, kadın ise galip surette his adamıdır. Kadın, bilhassa gebelik, adetten kesilme, hayiz gibi vaziyetlerinde normal değildir.

Kadınların kendilerine en yakın bulunan sahada - kadın tababetinde ve doğum içinde - hiç bir ilmi verimleri olmamıştır. Binlerce sene kadınlar bu sahada yalnızca ve hiç bir itiraza uğramadan meşgul olmuşlardır. Asırlarca erkekler doğum odasına giremediler. Bu sahada ancak erkeğin işe karışmasından sonradırki bir ilim ve san'at meydana gelmiştir.

Bilhassa kadında bulunan her iki his, erkeğe muhabbet ve çocuğa şefkat hisleri, kadın cinsi tarafından musikide bir ifadesini bulamamıştır. Bir kadın tarafından kompoze edilmiş klâsik kıymeti haiz bir şarkı veya ninni gösterilemez.

Şopenhavr ve Niçe gibi meşhur anti feministlerden olan Otto Weininger diyorki: Kadının fikri, eşya ve hadisat arasından kayar ve geeçr, onların en üst tabakasından süzülür. Kadın düşüncesi bir nevi tatmadır, çeşniye bakmak kabilindendir (3).

Kadının meslekî evlenmedir. Bu evlilikte kadın ana, ev kadını, erkeğin arkadaşı ve çocukların mürebbiyesi olarak mevkiini doldurmakla muvazaftır.

Fakat yine bir çok mütefekkirlerin dediği gibi her zaman en mümtaz adamları bile teshir etmiş harikulâde kadınlar görülmüştür. Kadın cesurdur; doğruluk, adalet aşkı kadında da vardır. Normal bir kadın, kadınlık lâletleri karşısında muvazenesini bozmaz ve bozmamaktadır. Kadının hiçe daha kuvvetli olması, akılca daha faik farz edilen erkeği ikmal edecektir; bundan korkmak değil, sevinmek lâzım gelir; hayatın namütenahî tennevvüleri akıl kadar hissin de ianesile hal edilebilecektir; kadının erkekten başka türlü düşünür olması onun yalnız erkeklerden ibaret olmayan bu insan cemiyetinde söz sahibi olmasını daha zarurî kılmaktadır.

Şunu da ilâve etmek lâzımdır ki her insan mahlûku hakkile nazara alınırsa fikren ve bedenen bir mükemmel erkek, bir mükemmel kadın kadar nâdir bulunur; ve zaten her kadın veya erkek, kadın ve erkeğin mahaslı bir insan değildir?

Büyük dâhilerin kadına verdikleri rollere bakalım:

(3) Geschlecht und Karakter. Bu zat intiharla hayatına son vermiştir.

Sofoklisin Antigon'unda kardeşini mezarsız bırakmamak için kendisini tehlikeye atan, Kreon huzurunda yüksek müdafaada bulunan o yüksek cesaret ve adalet duygularını gösteren kadındır. Şekispirin Venedik tacirinde temiz bir hukukî his ile ve gayet zeki bir meharetle borçlu Antoniyon'un müdafaasını yapan Portia bir kadındır. Ve yine Abdülhakhamidin Tark'ındaki Zehra bir kadındır.

Bugün her yerde bir çok kadın müellifler, muharrirler, edipler görülmektedir. Bir çok büyük âlimler eserlerini, refikalarının ilmi, fikrii yar-dımlarile meydana getirmektedir. Kadından doktorlar, kimyagerler, mühendisler ve bilhassa bir çok muallimler vardır. Pek yeni bir Alman gazetesinde verilen malûmata göre Almanyada bugün eczacılık tahsil eden talebenin % 30 zu kadındır. Kadından tercemanlar, mütercimler muvaffak olmaktadır. Bilgisiz ve vasıtasız kadınlara bütün hukuk meselelerinde meccanen rey ve fikir vermek üzere kadınların teşkil ettikleri bürolar faydalı işler yapmıştır. Amerikadaki kadın polis teşkilâtı meşhurdur.

Bundan 25 yıl kadar önce Türk kadını için: Hiç bir zaman hakikî bir hürîyet aşığı olmamıştır. Çarşafından çıkmağa çalışıyorsa kozasından fırlayan bir kelebek gibi daha çabuk avlanmak, bir avuçta esir olmak içindir, diyen ince ve yüksek edibimiz ve içtimaiyatçı doktorumuz merhum Cenab Şehabettin, onların kalpleri kötülükten ziyade eyiliğe müsteit olduğu gibi dimağları büyük inkişafılara namizet, gerek fikrî ve gerek ah-lâkî nakiseleri fitrî bir sekamet eseri değil, cehilden, terbiyenin ademi kifayesinden neşet etmekte olduğunu ilâve ve itirafta tereddüt etmemiştir (4).

Filhakika kadınlarımızın pek kısa bir zamanda sosyal hayatın hemen her sahasında elde ettikleri muvaffakiyetlerin hayranı olmamak kabil değildir. Ben Fakölteedeki bayanların zekâ ve muhakemede gösterdikleri

(4) Merhum o günün kadını hakkındaki bu mütalâalarını, Zabitanın kadınları tesettüre icbar etmesi istenildiği sıralarda yazmıştır. Cenab Şehabettinin, yine o sıralarda sabık bir Şeyhislâmın makalelerine ve onun teaddüdü zevcatı terviğ için bir taraftan bir tavuk ile yaşayan bir horozun ve diğer taraftan bir kaç tavuğa eş edilen bir horozun civcivleri arasında yaptığı mukayeselere karşı kadın lehine güzel ve zarif müdafaaları vardır.

yüksek dereceyi ve tatbikat sahasındaki mesailerini takdir ile burada da tekrar etmek isterim.

Kadının bir ninni veya şarkıyı besteleyememiş olmasının sebebi kolaylıkla izah edilebilir; bu, kadının terbiye ve tahsili hakkında şimdiye kadar tutulan yolun bir neticesidir. Haricî tazyik ve tekâmül maniaları bertaraf edilmeden, kadına bir kusur olarak isnat edilen şeyler tabii bir cins alâmeti ve farikası olarak gösterilemez. Kadın şimdiye kadar hislerini, fikirlerini işletmekten mahrum ve menedilmiştir. Kıymetli muharrimimiz Nurullah Ataç'ın dediği gibi kadının yazmasına, iş görmesine beşeriyet daha yeni tahammül etmeğe başlamıştır.

Kompoze etmek yalnız musiki tahassüsile meşrut değildir. Böyle bir tehassüs kadınlarda haddi zatında vasatî olarak erkekte olduğundan belki daha büyüktür; bu bilâkis bir çok teknik ve sıkı fikrî şeraiti evveliyeyi istilzam eder. Kadın bu sahaya yeni çıkmaktadır. Ebelik için de öyle olacaktır.

Her halde bugün ortada bir hakikat vardır ki o da biraz önce arzettiğim veçhile kadının içtimai vaziyetini ve hukukunu bugünkü hayatın ve âlemin değişikliklerle, icaplarıyla de mütenasip bir tarzda tanzim eden kanunun hükmüdür. Erkeklerle yan yana bulunmağa mecbur olan, kocasının en yakın arkadaşı olan ve yukarıda naklettiğimiz medenî kanunun 153 üncü maddesi mucibince ona fikrile, bedenile yardım etmekle, çocuğunun terbiye ve iâşesile, aileye, kocaya müzaheretle mükellef olan, çocuğu üzerinde erkek gibi velâyeti icra edecek ve ledelhace bunu yalnızca yapacak olan, kendi mallarından başka çocuğunun mallarını ve kocasının bırakabileceği ticarethaneyi, müesseseyi de bir hesap ve teminat vermeksizin idare edecek olan (Madde: 278), ailenin refah ve saadeti için ve kendi yaşaması için kazanmağa mecbur kalacak olan, baba gibi çocukları yetiştirmekle ve onlara en sağlam terbiyeyi vermekle memur olan (264, 265, 272, 274) kadın bütün bunları başarabilmek için bir tahsil ve görgü iktisap etmek ve dışarıda da bir meslek ve san'at edinmek ıztırarındadır. Kadın, kanunun teyit ve şahadeti altında da bunlara ehildir, kabiliyetlidir, mezundur.

Erkeğin ve evlenme ümitlerinin azaldığı umumî harp senelerini ve bu harpten sonraki zamanları bir tarafa bırakalım; alelâde devirlerde da hi kadının umumî hayata iştirakinden nasıl müstağni kalınabilir.

Diğer taraftan her kadına evlilik hayatını kat'i surette kim vaat edebilir, kadının mevcudiyet ve şahsiyetini muhayyel bir erkeğin ve hattâ mevcut bir kocanın sayine terketmek ve onu aile saadetinin tealisinde müfit bir unsur olabilmekten menetmek cemiyet için nasıl raydalı sayılabilir. Meslek ve analık vazifelerini ifa edecek kadın hayatını iki ucundan yakılmış bir muma benzetenler zannediyorum ki mübalâğa etmişlerdir. Evli kadın ailesinin ve çocuklarının refah ve saadeti için bir meslekte de çalışabilir. Türk köylü kadını ötedenberi hem çocuğunu yetiştirmekte hem de tarlada çalışabilmektedir. Kadının içtimai memuriyeti analık (Celâl Nuri), kadının vazifei tabiyesi analık (Cenab Şehabettin) sayılması onun bu günkü hayat şartları içinde tutunabilmesi için hazırlıklı olmasını ve ledelhace hariçte kazanmasını menedemiyecektir.

Şüphesiz medenî kanunun naklettığımız hükümleri de kadına en baş vazifeyi aile içinde göstermektedir: 153 üncü maddenin son fıkrası da pek açık surette eve kadın bakar der. Ve Türk darbı meseli yuvayı dışı kuşun yapacağını söyler. Ve yine tabiat ve cemiyet birbirini tekit ederek bir ağızdan kadına doğru diye emir vermektedir. (Peyami Safa). Gerçi ne Teşkilâtı esasiye kanunumuz ve ne de Medenî kanunumuz ailenin Türk milletinin tezayüt ve bekası noktasından bir esas olduğunu, meselâ Vaymar kanunu esasisinde (Made: 119, 120) olduğu gibi, açık surette beyan etmemiş isede milletin devam ve tealisi nüfusun çoğalması ile mümkün olacağı bedihidir. Medenî kanunumuzun evlenme ve boşanma hakkındaki hükümleri, nesep, velâyet ve vasayet bahisleri ve bilhassa yukarıda işaret ettiğimiz fıkra programı ve çocuklu ailelere yardım hakkındaki kanunî mevzuat kadından cemiyet namına bu dileği yapmaktadır. Türk kadını bunu da tam bir şuurla bilir ve bu dileği yerine getirecektir.

ATATÜRK diyorki: Kadınlarımızın vezaifi umumiyyede uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valide olmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi programında da ilân edildiği veçhile nüfusumuz arttırmak ve gelecek nesli sağlam ve gürbüz yetiştirmek her zaman dikkatle güdülecek işlerimizdendir. Bugün nüfusu 90 milyona yaklaşan Büyük Almanya her aileden asgarî 4 çocuk istemektedir. Ne «sırf güzellik, zarafet ve koketeri» endişesi ve ne de yüksek tahsil ve terbiye ve haremdeki bir meslek kadına evlenmeyi, aileyi, çocuğu unutturamaz, feda ettiremez. Bilâkis tahsil ve terbiye görmüş kadınlardan, analardan bu yurt daha haklı olarak ve daha şiddetle çocuk istemek ve onlardan büyük gayretler beklemek mevkiinde ve ızdırarındadır. Büyük Şef de ailede çocuğun, hayatları birbirine ilğileyen en sağlam dikiş olduğunu söylemekle bugünkü Türk kadınına en büyük vazifesini işaret buyurmuşlardır. İşte Türk kanunlarının ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin kadın hakkındaki düşünceleri zanediyorum ki budur.

Medenî Hukukda nesebin ehemmiyeti

Yazan: Prof. Dr. Hüseyin, Cahit OĞUZOĞLU

Ankara Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Prof.

Medenî Hukukda nesebin ehemmiyeti

Yazan: **Prof. Dr. Hüseyin Cahit OĞUZOĞLU**

Ankara Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Prof.

Sayın dinleyicilerim;

Medenî hukuktan neseb meselesini mevzu olarak intihap edişimin sebebi, son zamanlarda üzerinde çok durulmuş, çok yazılmış, çok münakaşa edilmiş ve çok söz söylenmiş bir mevzu olmasından, hukukda ve bilhassa hususî hukukta kendine has pek mühim bir rol ve mevkie sahip bulunmasındandır; nesebden bahsederken ondan ayrılmayan çocuğu düşünüyörüz. Çocuk ferd olarak, ve aile dahilindeki vaziyet ve şeraiti itibarile, sonra cemiyetin bir uzvu olması bakımından ehemmiyetle üzerinde durulması icabeden ve muhtelif bakımlardan tetkike mevzu teşkil edebilecek bir varlıktır; aile ve ailelerin vücade getirdiği cemiyet insanlarla kaimdir; bu unsur üzerinde doktor kadar hukukçu, hukukçu kadar içtimaiyatçı, terbiyecisi, ahlâkçı ve siyasetçi de durmak ve esaslı surette meşgul olmak mecburiyetindedir.

Beka ve tenasül, üreme ve artma insanın tabiatında mevcuttur, Monteskiyö'nün Ruhulkavanininde dediği gibi «iki insanın rahatca yaşamak imkânını buldukları her yerde bir evlenme vukubudur.»

Kadınla erkeğin teşkil ettikleri küçük birlik, cemiyetin nüvesi olduğu için büyük bir ehemmiyeti hâizdir; her devirde ve her yerde kanun vâzılarının bu birlikle yakından alâkadar olmaları ve muktazi kavaidi tesbit eylemek lüzumunu duymaları hayretimizi mucip olmamalıdır; fertlerin, ailelerin mukadderatı ve nihayet cemiyetlerin hayat ve saadeti bu şekli tanzime sıkı surette bağlıdır. Kanun vâzıları kadınla erkeğin vücu-

de getirdikleri birliğı, zaman, mekân ve âdatı göz önünde tutmak suretile hükme bağladıkları için müessis nizam ve kavaid haricinde vâki bilcümle cinsi münasebetler yekdiğerinden farksız olarak fena addedilmiş ve hatta bazan cezalandırılmıştır. Garip olan cihet, kendi hükümlerine mugayir hareket edenlerin cezasını kanunun daima çocuklara tahmil eylemiş olmasıdır. Bossüenin 'dediğı gibi; «babaların cezasını çocuklara çekdirmek, babalar için kendi uzuvlarından ve hatta kendi hayatlarından çok daha kıymettar ve çok daha aziz olan, kendilerinden ayrılmaz bir parçayı ceza-ya maruz bırakmak demek değıl midir?

Moral, sosyal ve politik bakımlardan evlilik haricî münasebetlerden doğan çocuklar hakkında ne düşünülürse düşünölsün, hiç bir devlet bunlara karşı lâkayit kalamaz; bunların doğumu memnuniyetle müşahede edilmemiş olsa bile bu şekilde doğmuş olanları himaye ve sıyanet ve bunlara lâzım gelen alâka ve tekayyüdün gösterilmesi zaruridir.

Değerli dinleyicilerim;

Bu kategoriye dahil çocuklara mütedair ahkâm ve kavaidin vaz'ı hususu, medenî memleketlerin hepsinde kanun vazılarının esaslı bir sureti hal bulmak için ve ehemmiyetle üzerinde durmak mecburiyetini duydukları meselelerden biri olmuştur.

Her devlet nesillerin, gerek ruhan ve gerekse bedeneni iyi yetişmesinde âzamî menfaate sahip bulunduğuna, âtî, genç nesillerin omuzlarına, istikbal onların kuvvetine dayanacağına göre bunların hukukî vaziyetini tesbit eder ve nizama bağlarken meseleye lâyük olduğu ehemmiyeti vermek devletin başta gelen vazifelerinden biridir.

Bu nevi çocukların vaziyetini hükme bağlarken, bilhassa, Pesatlojinin «iyi terbiye edilmeyen gayrı sahih nesebli çocuk devlet için bir zarardır, iyi terbiye görmüş gayrı sahih nesebli çocuk insaniyet için muhakkak ki bir kazançtır» sözleri devletin bu mevzuda yolunu aydınlatacak kuvvettedir. Devlet nihayet aileye dayanır: Aile kan rabıtası ile yekdiğerine bağlı fertleri sinesinde toplayan bir teşekküldür, fertlerin ilk bağlandığı grup ailedir. Devlet, nihayet ailelerin tecemmuu, bir araya gelmesi neticesinde vücut bulmuştur. Ailenin fertler arasında husule getirdiğı hukukî muna-

sebetlerin de büyük bir ehemmiyeti vardır, bunlardan tamamıyla ahlâkî olan bazı münasebetlere mukabil iktisadî ve maddî mahiyetteki münasebetlere de tesadüf ediyoruz. (Miras münasebetleri ilâh).

Aileye mensup muhtelif şahısları yekdiğerine bağlayan rabitalar kan veya sıhriyet rabitasıdır. Kan rabitası veya kan hısımlığı da nesebe müstenit ve nesebden mütevellit bir rabita ve kan rabitasile birbirine bağlı olanlar arasındaki hısımlıktır ki birbirinin sulbünden gelenlerle müşterek bir cedden gelenler arasındaki bağın ifadesidir.

Hısımlığı diğér bir bakımdan da: Evlenmeye müstenit, sahih neseb rabitasından mütevellit hısımlık, bunu takliden sun'î surette vücuda getirilen evlât edinmeden mütevellit hısımlık, ve nihayet evlilik haricindeki münasebetlerden mütevellit neseb rabitasına dayanan hısımlık diye başka bir tasnife tâbi tutmak imkânı mevcuttur.

Aziz dinleyicilerim;

Çocukların dünyaya gelmesi evlilik birliğinin hudutlarını genişletir, karı koca münasebetlerinde olduğı gibi çocuklarla ana babanın münasebetleri de bir birlik, bir grup olarak nizama bağlanmıştır. Bunlar arasında da karşılıklı bağların, hukukî ve tabiî rabitaların mevcudiyetine şahit olmaktadır.

Aile grubu daha geniş grupların teşekkülünde nüve ve temel vazifesini görmektedir, içtimai kuvvetlere kaynak olan ve nesillerin tevalî ve teselsül ettiğı bir grup şüph yok ki cemiyet hayatının hücrei asliye ve esasıyesidir. Evlilik haricî birlikleri kanun vazılarının karşılamamalarındaki belli başlı sebebi, bunların müstemir olmayışında, sağlam esaslara dayanan bir şefkat ve tam ve hakikî manasile bir istismara, çocukla ana ve baba arasındaki arzedilen devamlı münasebetlere vücut verecek kudret ve kabiliyeti hâiz bulunmayışlarında aramak lâzımdır. Medenî memleketler mevzuatının kâffesi ailenin temel taşı olan evlenmeye lâzım gelen kudsiyet ve kuvveti izafe hususunda tereddüt göstermemişlerdir, aile en eski zamandanberi çocukları dar muhitinde terbiye etmek ve yetiştirmek ve nihayet cemiyete faydalı bir uzuv olarak mal etmek vazifesini üzerine

almış bu'unuyor, bu yeni uzvu da yeni bir aile kurarak yeni nesiller vücude getirecek vaziyete getirmiş oluyordu.

Bu sebeple aileye ve onu tesise hizmet eden evlenmeye mevzuatta hususî bir mevki ayrılmıştır. Devletin evvelce çocukların tevellüdünü sadece evlilik münasebetlerine hasretmek istemesindeki mana, yeni nesillerin iyi vatandaşlar olarak yetişmesinde sadece evliliğe müstenit ailenin kâfi derecede teminata sahip olduğuna kani bulunmasındandı; Cinsî münasebetlere meşruiyet izafe edecek imtiyazlı şekil yalnız evlenme idi.

Beşeriyetin sadece toprak üzerinde çalıştığı, ziraatle meşgul olduğu iktisadî devirlerde, aile en iyi bir şekilde kendisinden beklenen vazifeleri ifa edecek vaziyette bu'unuyordu. Lâkin toprak herkes için hakiki kuvvet ve devamlı hayat kaynağı olmaktan çıktığı, beşeriyet daha mütekâmil iktisadî devirlere geçtiği anda aileye mensup olanlar arasındaki sıkı bağların gevşemeğe ve ailenin de dağılmağa yüz tuttuğunu görüyoruz. Bugün de köylerde ve köylülerdeki aileye merbutiyet ve ailevi bağların şehirde yaşayan'ara nazaran çok daha sağlam ve çok daha kuvvetli olduğu şüphesizdir. Günümüzde iktisadî hayatın son derece fazla inkişaf eylemiş olması ve hayat için mücadele şartlarının ağırlaşması neticesinde aileden mütevellit bağlar hayli gevşemiş kuvvetini kaybetmiştir. Çocuklar yetiştikleri anda aynen yuvasından uçan bir kuş gibi her biri bir istikamette gidiyor, dağılıyor, umumî hayata karışıyor, ailesile mevcut irtibatı kuvvetini kaybediyor. Hulâsa aile fertleri arasındaki bağlar zayıflıyor.

Bundan maada bir çok gençlerin evlenmekten kaçındıkları, evlenme çağında malî vaziyetlerinin müsait olmadığını düşünerek yuva kurmakta tereddüt ettikleri günümüzde sık sık görülen hallerdendir. Bilhassa doğacak çocukların terbiyesi ve iyi yetiştirilmesi imkânsızlığı evlenmeden evvel zihinleri işgal eden mühim nokta'ardan biridir Umumiyetle karı koca kendilerine yetecek kadar kazansalar da çocukların terbiye ve tahsili daha doğrusu matlup şekilde terbiyesi ve yetiştirilmesi hemen hemen gayri mümkün oluyor, çocuklar kendi hallerine terkedilmiş kalıyor, vaye çocuk yapmaktan ve hiç olmazsa fazla çocuk yapmaktan kaçınıyor, uzun bir evlilik hayatı nihayet bir veya iki çocuğa inhisar ediyor. Bütün bunların

sebebi iktisadî hayattaki inkişafta, ihtiyaçların mütemadiyen artmasında ve bunların tatmini hususundaki zorluklarda hulâsa hayat mücadelesinin bugünkü güçlüğünde aramalıdır, medenî memleketlerin hepsinde aynı hali görmekteyiz.

Bu şerait altında evlenmelerin ve evliliğe istinat eden aile hayatının ve çocukların azalmasına mukabil evlilik haricî münasebetlerin bizzarure arttığı nazarı dikkati celbeylemektedir.

«İnsan nefesine hakim olmalıdır» sözünün de bir hududu bulunacağını kabul etmek lâzımdır, hatta nefesine fazla hakimiyetin insanın sıhhati bakımından zararlı neticler tevhit edebileceğini en salâhiyetli ağızlardan işitmekteyiz.

Cinsî münasebetlerin mümkün mertebe evliliğe inhisar eylemesinde menfaati olduğunu gören devlet, bu çağda bulunan kimselerin evlenmelerini kolaylaştıracak tedbirler almalıdır. Evlenmeye istinat eden aile münasebetleri haricindeki münasebetleri tabii bir zaruret olarak tanımak ve hatta bu gibi münasebetlerden tevellüt edecek sıhhi ve içtimai tehlikeleri mümkün mertebe asgariye indirmek hususunda devletin idarî tedbirler itihazından geri kalmadığı her memlekette müşahede olunan hallerdendir.

Evlilik haricî münasebetlere müsamahanın evlenmeye müstenit ailenin değerine irası zarar, ve evliliğin kudsiyetine nâkise iras eylediğinden ve bu bakımdan evlilik dahilinde doğan çocukları, - hukukî vaziyetleri itibarile - evlilik haricî münasebetlerden doğan çocuklardan tefrik eylemek lüzumundan çok bahsedilmiştir.

Bizi burada meşgul edecek olan cihet: Cinsî münasebetlerin semeresi yani çocukların vaziyetidir; nesebi sahih olsun olmasın, her ikisi de aynı ızdıraplar neticesinde doğmuş ve her ikisi de cemiyet için üzerinde durulacak unsurlardır, zira insan hayatı devlet için lüzumlu ve mukaddestir. Aileye müstenit cinsî münasebetlerin ve bunlardan tevellüt edecek çocukların azamî haddini bulması için devletin mücadeleye girişmesinde yerden göğe kadar hakkı olduğuna şüphe yoktur. Lâkin bunu yaparken nesebi sahih olmayan çocukları ezmek hesabına hareket ve mevcut filî münasebetleri tanımaktan sarfınazar edemez; Devlet bunların vaziyetine de bigâne

kalamaz, onları himaye ve sıyanet eylemek ve cemiyete faydalı uzuvlar olarak yetiştirmek mecburiyetindedir; bunlar yeni hukuk süjeleri, yeni vatandaşlar, yeni müstahsiller, yeni askerler, hlsa memlekete her sahada hizmet edecek elemanlardır.

Son zamanlarda muhtelif memleketlerde ehemmiyetle üzerinde durulmuş olan meselelerden biri de neseb meselesidir, nesebin isbatına müteallik kanunî rejim medenî âlem hukukşınaslarını işgal eden bir mesele halini almış bulunuyor; nesebe müteallik mesailin bütün teferrat ile ve envaile bir konferans çerçevesi içine girmesine imkân mevcut değilse de zamanımızın müsaadesi nisbetinde nesebe müteallik en canlı noktalara temas etmeğe çalışacağım.

Değerli dinleyicilerim;

Normal surette teessüs eden aileler bakımından umumiyetle nesebin isbatı meselesi ortaya her hangi bir zorluk ıkarmıyorsa da normalin dışında kalan hallerde ve ezcümle evvelce bahse mevzu evlilik haricî münasebetlerden doğan, ana ve babası tarafından terkedilen ana babası nezdinde terbiye, tahsil ve inkişafı için bulunması muktazi maddî ve manevî teminatı bulamayan çocukların vaziyetleri bir takım müşküller tevlit eder.

Hususî bir mahiyet arzeden bu vaziyetler kanun vazının aile hayatına evlenmeden gayri bir esas kabul etmek mecburiyetinde olup olmadığı meselesini hakkiyle ortaya çıkarmaktadırlar. Serbest birleşmeye müstenit tabii bir aile mevcut olmalı mıdır? Bundan maada sırf kanuna istinaden teessüs edecek sun' rabitalara dayanan bir aileye yer vermek doğru mudur? Evlenmede gayri esaslara müstenit muhtelif grupların teessüs ve mevcudiyeti kabul edildiği takdirde bunların teşkiltına müteallik teferrat ve diğer nazik bir takım meseleler ortaya çıkar. Bir oklarının iddia ettiği gibi evlenmenin değerini muhafaza edebilmek için diğer grupları ondan ayırmak, evlenmeye müstenit gruplara nazaran onlara daha az müsait bir mevki ayırmak icabeder mi? Yaşamağa, iyi bir terbiyeye muhtaç olan gayri sahih nesebli çocuklarla evld olarak alınan çocukların menfaatlerini onları tevlit etmiş olanların veya onlara sun' bir bağla bağlı bulunanların menfaatile ne şekilde telif etmek imkânı vardır? Bunların infak

ve iâşe, terbiye ve tahsilleri, maddî, manevî inkişâfları kolaylıkla temin edilmelidir. Bu hususta tereddüt etmek caiz olamaz; asıl mühim olan cihet nesebi sahih çocuklara tanınmış olan hakları bunlara da bahşederken evlenmeye müstenit ailenin vaziyetini korumak, onu yıkılmak tehlikesine maruz bırakmamak için ihtiyatlı hareket etmek icabetmez mi? meselesidir.

İşte bu fikir ve mülâhazalardan ilham alan başlıca medenî memleketler mevzuatı, ve mehakim mukarreratı karşılaştan muhtelif menfaatlerin telifini temin gayesile nesebin isbatı rejimi üzerinde durmuşlardır. Malûm olduğu veçhile:

Neseb, çocuğu ana ve babasına bağlayan rabitanın adıdır ki babalık ve analık alâka ve münasebeti şeklinde tecelli ve tezahür eder. Neseb rabıtasına vücut veren münasebetlerin mahiyeti göz önünde tutularak evli ana ve babaya nazaran müesses evlilik dahilindeki münasebetlerden mütevellit sahih neseb, evlilik haricindeki münasebetlerden mütevellit sahih olmayan neseb, sahih neseble sahih olmayan nesebden gayrı tamamen sahih neseb hükmünde olan tashih edilmiş neseble, sun'î neseb diye tefrikler yapmak mümkündür.

Mederî Kanunumuz ana baba ile çocukların münasebetini tanzim eden hukukî kavaidi ihtiva eylemektedir, ana babanın istiklâli, ana haklarının tevsii gibi hususlar medenî kanunumuza bu bahiste esas teşkil etmektedir. Çocukla ana babanın hak ve vazifeleri tesbit edilirken ananın bütün kuvvetlerinin cemiyet hizmetine tahsisini temin eylemek ve baba ile onu aynı hukukî vaziyette bulundurmak kanun vazının zihnini işgal eden mühim noktalardan biri olmuştur; Çocuk hukukuna müteallik esasat kanun vazımızca ideal denecek bir tarzda vücade getirilmiştir. Evlilik birliğinde olduğu gibi ana baba ve çocuklardan terekkep eden birlikte de şahıs hukukunun hususî bir rol ve ehemmiyeti mevcuttur, mallar da nihayet birliğin hizmet ve menafiine tahsis edilmiş, sübjektif hak ve vazife ayrılamıyacak şekilde birbirine hakikî surette bağlanmış bulunuyor: Şahsiyetin himaye ve siyaneti fikir ve mülâhazasile beraber âmme menfaati de burada vücade getirilecek hükümlerin âmir ve mutlak olmasını istilzam eyler

Devlet, çocuklarla ana baba arasındaki münasebetlere müdahale ve fazla alâka göstermek mecburiyetindedir.. bilhassa çocuğun maddî ve manevî inkişafını temin, tahsil, terbiye ve yetişmesini ve aleltilâk himayesi hususlarına müteallik kanunî ahkâm ve esasların mütekâmil ve ileri ve daha açık bir ifade ile ideal bir mahiyeti haiz bulundukları münakaşa götürmez bir hakikattir.

Bundan maada hâkim tarafından nesebîn tashihi, evlât edinmede ve-sâyet mevzuunun iştiraki ve vesayet uzuvlarının bu gibi münasebetlere müdahalesi, velâyetin nez'i ve bunlara mümasil hususatta içtimai kuvvet ve teşkilâtın aile hukukuna vâki müdahaleleri hariz bir surette göze çarp-maktadır.

Lâkin bugün aile, vazifelerini tek başına ve zatî kudret ve kuvvetile ifa edecek vaziyette değildir. Bi çok bakımlardan tehlikelere maruz bulunduğunu söylemek lâzımdır: Evvelce bilvesile işaret ettiğim veçhile gayrı kâfi gelir ve kazanç, işsizlik gibi iktisadî, çocuklar ve bilhassa ana için mevzuubahs verem, ana ve çocuk hastalıkları gibi sıhhi, iyi muhafaza edilememezlik, mücrimlik, çocukların manevî zararlara maruz kalması gibi ruhi ve içtimai tehlikelerle inkişafı normal olmayan çocukların maruz bulundukları bir takım tehlikeler mevzuubahs olabilir.

Bu gibi tehlikelerden aileleri vikaye ve icabında yardımlarına koşabilmek, vazifelerini hakkıyla yapabilmelerini temin eylemek için sosyal yardım teşkilâtının esaslı bir surette mevcudiyeti icabeder.

İleri memleketlerin kâffesinde bu nevî teşkilât çok sağlam esaslara istinat ettirilmiş ve son derece inkişaf eylemiştir. Eskiden aile bu gibi tehlikelere karşı himayesiz bir şekilde terkedilmiş bulunuyordu. 18 ve 19 uncu asırlarda yardım ve himaye ceryanları vücut bularak zamanla kuvvetlendi. Aileden bugün beklenen ve istenilen hususat pek ziyade artmış bulunmaktadır. Aile, bilhassa çocukların sıhhatine, terbiye ve tahsiline âzamî ihtimam göstermek suretile onları yetiştirmek mecburiyetindedir. Bu ağır ve çok mühim vazifelerin en iyi bir tarzda ifa edilmesinde devletin menfaat ve alâkası âzamî derecededir. Bu hususta muktazi her türlü muavenet ve müzaharette tereddüt göstermemek mevki ve mecburiyetindedir.

Kanun vazımız nesebi sahih olmayan çocukların vaziyetile de yakından alâkadar olarak bunların azamî himayesini temin edecek şekilde hükümler vaz'ından geri kalmamıştır. Lâkin itiraf etmeli ki mevcut telâkiyat karşısında böyle bir meselenin hallini lâyükile temin eylemek hususu kanun vazı için büyük zorluklar arzeder; burada da gerek âmme menfaati ve gerekse şahsiyetin himayesi mülâhazaları meselenin halline esas teşkil etmiş ve bu suretledir ki nesebi sahih olmayan çocukların hususî hukuk bakımından haiz oldukları şerait ve vaziyet hayli iyileşmiştir. Çocukla anaya vâsi mikyasta haklar tanımış, bunları dermeyeran edebilmeleri imkân tahtına alınmıştır. Bundan maada tanıma adını taşıyan hukukî müesseseye ve icabında hâkim hükmüne istinaden nesebi sahih olmayan çocuklarla filinden dünyaya geldikleri erkek arasında da aile münasebetlerinin geniş bir ölçü dahilinde teessüs edilebileceği kabul olunmuştur.

Hulâsa medenî kanunumuzun esasını teşkil eden İsviçre kodsivilını Ojen Huber kaleme alırken nesebi sahih olmayan çocuklar için âzamî ve kayıtsız bir himaye sistemi meydana getirmek istemiş ve bunlar arasında hiç bir tefrik yapmıyarak projedeki hükümleri o şekilde hazırlamıştı. Lâkin lâyihanın bu kısmı meclislerde müzakere edilirken şiddetli münakaşalara yol açmış ve neticede yapılan tadilâtla zina mahsulü çocuklar ve evlenmeleri memnu olacak derecede birbirinin yakın hısımlı bulunanların cinsî münasebetlerinden doğan gayri sahih nesebli çocukların tanınmalarına cevaz verilmemiştir. Bu misal bu gibi mesailin tanziminde muhafaza-kâr telekkiler karşısında çıkabilecek zorlukları göstermektedir. .

Medenî Kanunumuzun sahih nesebli olmayan çocuklar hakkındaki ahkâm ve esasları mütekâmil ve ileri vasfını haiz olmakla beraber, kanunun ana memleketinde yapıldığı ve kat'î şeklini aldığı otuz seneyi müteceviz bir zaman zarfında husule gelen yeni ceryanları göz önünde tutmak suretile yeniden gözden geçirilmesi faydadan hâlî olmyacaktır.

Neseb bahsinde en mühim olan cihet nesebin isbatı meselesidir, bu hususta bir çok müşküllerle karşılaşmaktadır; neseb nasıl teessüs eder, nasıl ve ne suretle isbat olunur, ne gibi davaların açılmasını mümkün kılar, bu hususların bilinmesi lâzım ve zaruridir. Umumiyetle nesebin teessüsünde

çocuğun baba veya ana ile irtibat ve alâkası tayin edilmek istenildiğine göre bir tefrik yapılmak lâzımdır, anaya nazaran neseb rabıta ve alâkası bir vâkıdır, neseb rabıtası doğumla tahakkuk eder; gebelik halinin gizlenmesine imkân bulunmadığı için analık alâka ve rabıtası kolayca teessüs eder. Halbuki babaya nazaran vaziyet hiç de böyle değildir; babalık rabıta ve alâkasının doğrudan doğruya ve kolayca isbat edilebilmesi imkânsızdır. Tabiat babalığı bir tül ile örtmüş, bir örtü ile saklamıştır. Bu hal kadına tam ve mutlak bir itimat ve emniyet tahmil edecek mahiyette değildir; babının kim olduğunu mutlak ve kat'i surette irae etmek imkânı olmayıp ancak karinelerle sabit olacağını kabulden başka çare görülmemiştir.

Kadın evli olduğu takdirde babalık karinesi evlilik hâdisesinden mütevellit bir karinedir; kadının evli olmadığı haller içinde kanunen muayyen müddetler arasında kadınla cinsî münasebetin sübutu halinde babalığa karine teşkil edeceğini kanun vazımız kabul eylemiştir. Hulâsa analık rabıtası doğumla ve kolayca teessüs ettiği halde babalık rabıtasının teessüs ve sübutunda bir çok müşküllerle karşılaşmak ihtimali her zaman mevcuttur.

Modern hukukun kaynak ve temel taşını teşkil eden Roma ve Jermen hukuklarında çocuklarla ana babanın münasebetlerine şöyle bir göz atacak olursak:

Roma hukukunda: Evlenmenin çocuklarla ana baba arasında neseb rabıtasını tesis eylediğini görürüz. Bu münasebet ve rabıta velâyetten ayrı ve müstakil olup tabii hısımlığın kan rabıtasının kaynağıdır, neseb rabıtası neticesi olarak ana baba lehine bir takım haklar tevellüt ettiği gibi karşılıklı bazı haklar da doğmuş olur; aynı zamanda ana baba çocuklardan hürmet ve riayet beklemek hakkına maliktirler. Tedip hakkı ana babaya tanınmış haklardan biridir, vasiyetname ile çocuklara bir vasî tayin edebilirler. Zaruret halinde mütekabil nafaka mükellefiyeti, düşman eline düşen için fidyei necat, miras hakkı, bir davada yekdiğeri aleyhine şehadet edememek gibi mütekabil hak ve vazifeler de vardır.

Romada neseb çocuğu babasının ailesine ithal için kâfi gelmiyordu, aile şefinin de ayrıca muvafakat eylemesi icap ederdi. Orada da analık sa-

dece bir doğumla tahakkuk ediyor, anadan abbalığın isbatı hususu istenmiyor, iki karine ile iktifa olunuyordu;

1) Biri koca, evlilik esnasında doğan çocuğun babası addedilir. Şüphesiz bu karine Romada bugün kendisine atfedilen ehemmiyeti iktisap edememiştir. Dijest de yalnız bir hâdise dolayısıyla bundan bahsedildiğini görüyoruz.

2) İkinci bir karine de: Evlenme akdinden itibaren altı ay geçtikten sonra ve evlenmenin zevalini müteakip henüz on ay geçmeden doğan çocuk evlilik esnasında doğmuş sayılıyordu. Gebeliğin kemali için asgarî 182 günün ve âzamî on ayın kâfi geleceği kabul edilmişti. Romadaki bu karine modern hukuktaki neseb karinesi kadar kuvvetli bir karine değildi; hükümden iskâtı büyük bir zorluk arzetmiyordu; hâkimin hükmü her alâkâdara karşı kabili dermeyan bir mahiyeti hâizdi.

Romada nesebi sahih olmayan çocukların vaziyetine gelince: Bu nevi çocuklar babalarına nazaran hukukan yabancı mevkiinde idler aralarında her hangi bir rabita mevcut değildi, nesebi sahih olmayan çocuğa karşı babanın hiç bir mükellefiyeti yoktu, oğlu da babaya hısımlığın tevhit ettiği menafiden hiç birini temin etmiyordu; hukukî vaziyet böyle olmakla beraber filî vaziyet tamamiyle başka türlü idi, filiyatta âdât ve an'aneler kanunun yerine kaim oldu. Baba, nesebi sahih olmayan oğlunu, mirasçı nasbetmek suretile mirasını ona bırakabiliyordu, hattâ partimuanının bir cüzünü bırakmak suetile ona vasiyetnamesinde bir vasi de tayin edebilirdi.

Romada çocukların babalarına karşı her hangi bir hakka sahip olmalarına mukabil analarına nazaran zamanla vaziyetleri iyileşmişti.

Nesebi sahih olmayan çocuğun nafaka talebine hakkı olduğu gibi, anasının kanunî mirasçısı olmak hakkını da ihraz eylemişti, dinin tesirile evlilik haricî münasebetlerden doğan çocuklar aleyhine kuvvetli bir ceryan baş gösterdiği sıralarda Kostantin bu nevi çocukların gerek doğrudan doğruya ve gerekse diğer bir şahıs vasıtasile babalarından ıvazsız bir iktisapda bulunmalarını menetti, ilk defa olarak kanun Romada evlilik haricî münasebetlerden bahsediyor ve bunu hükme bağlıyordu, lâkin nesebi sahih

olmayan çocuklar lehine olmayıp tamamen aleyhlerine olmak üzere hukukî ehemmiyetlerini tahdide matuf hükümler konulmuştu. Yavaş yavaş bu hükümler de tadile uğrayor ve yine nesebi sahih olmayan çocukla anası lehine muayyen bir nisbet dahilinde ıvazsız tasarruflarda bulunmak imkânı bahşediliyordu. Nihayet jüstiyen nesebi sahih olmayan çocuklara yeni bir imtiyaz vererek: Baba, hayatta karı ve sahih nesebli çocuk bırakmadan öldüğü takdirde, nesebi sahih olmayan çocuğun onun mirasından hisse alacağını ve diğer hallerde de çocuğun nafakaya hak sahibi olacağını hükme bağladı.

Yine bugünkü hukuka temel teşkil eden: Jermen hukukuna gelince:

Jermen hukukunda çocuk üzerindeki haklar doğrudan doğruya babalıktan mütevellit olmayıp Mundium denilen kocanın karısı üzerinde hâiz olduğu haktan tevellüt ediyordu. B'lâhare kilise hukuku nazariyatından ilham alarak velâyeti sahih nesebde kaideten, nesebin tash'hile evlât edinme hallerinde istisnaen kabul etti.

Sahih nesebli çocuklardan maksat evlilik esnasında ana rahmine düşmüş ve doğmuş olan çocuklarla evlilik esnasında ana rahmine düşüp de evliliğin zevalinden sonra doğan ve evlilikten evvel ana rahmine düşerek evlilik devam ederken dünyaya gelmiş olan çocuklardır. evlenmenin butlanını ve neseb meselelerini karar altına almak kilisenin salâhiyetlerine dahildi.

Ortaçağ hukuku, evlilik harici münasebetleri bir suç addediyor ve cezaya maruz bırakıyordu, din zâv'v'ından bu gibi münasebetler mahkûm ediliyor, Tanrı'nın emirlerine uygun bir surette yapılacak evlenmelerden gayri münasebetler en ağır günahların başında geliyordu. Binsenaleyh sahih nesebli olmayan çocuk da bir günah mahsulüdür, müsavi hakları hâiz bir vatandaş olamaz. Ne devlette ne kilisede, her hangi bir vazifede yer alamaz. Böylece nesebi sahih olmayan çocuk ortacağda şerefli her hangi bir iş ve faaliyette bulunmaktan hariç tutulmuştur.

Lâkin Roma hukukundan ilham almak suretile yine kilise mahkemeleri mukarreratiledir ki nesebo müteallik kavait tesbit olundu. Azamî ve

asgarî gebelik müddeti, babalık karinesi, babalığın inkâr ve reddi. hula-
sa modern hukukun ana hatları diyebiliriz ki 13 üncü asırda tesbit edilmiş
bulunuyordu. 16 ıncı asırdanberi neseb beyyinesi kolaylaşmıştı; çocuğun
vaftiz kâğıdı ile ana babanın evlenme kâğıtlarının bir suretini ibraz ile ne-
sebin isbatı mümkündür. Şahitle isbat, sicillerin ziyai halinde ve istisnai
idi. Jerman hukukunun Mandium müessesesi, tatbikatında Roma huku-
kunun patriya potestasından farklı değildi. Aynı şahsa ait ve aynı netice-
leri tevhit ediyordu. Mundium münhasıran babaya aitti. Modern hukuk
devleti, şahsı kendi kusuru olmayan ve mesuliyet izafesi imkânı bulunma-
yan sebeplerden dolayı kanun müvacehesinde diğerlerinden daha fena bir
vaziyette bulundurmayı kendi prensiplerile kabili telif görmedi. Kilisenin
ve alelûmum dinin devlet üzerinde tesir ve hâkimiyeti inkıtaa uğradığı.
mürtefi olduğu andan itibaren nesebi sahih olmayan çocukların vaziyeti
de düzelmeğe başlar. Bu andan itibaren devlet her insanı nesebi ne olursa
olsun tam ve farksız bir vatandaş olarak kabul ve diğerleri gibi nesebi sa-
hih olmayan çocuğa da aynı himayeyi bahşeyledi. Modern hukuk siste-
minde nesebi sahih olmayan çocuklar (Miras ve velâyete müteallik) bazı
küçük farklar müstesna, nesebi sahih çocuklardan farksız ve âmmе huku-
ku sahasında da tam ve bilcümle hakları hâiz bir vatandaş vaziyetinde-
dirlər.

Medenî Kanunumuzun hükümleri tetkik edildiği zaman sahih neseb
ölçüsünün kanun vazımızca hayli geniş tutulduğu görülür. Bir defa ev-
lilik münasebetlerinden doğan çocuklarla, gerek evlenme ve gerekse hâ-
kim hükmüyle nesebi tashih edilen çocukların ve bir de evlât edinme neti-
cesinde sun'î bir şekilde sahih nesebe müteallik münasebetlerin tesisi sure-
tile evlât olarak alınan çocukların nesebine sıhhat izafe eden kanunumuz
sahih nesebin hükümlerini şümullendirmiş, bu vaziyetteki çocuklar adedi-
nin fazlalığını temine gayret eylemiştir; sahih olan nesebe aile hukukunda
bahşedilen mevki ve vaziyet prensip itibarile sahih olmayan nesebe bahşе-
dilmemiştir. Aile ve miras hukukundaki hüküm ve neticeleri itibarile sa-
hih olmayan nesebden bazı noktalarda ayrılmaktadır. Böylece evlenmeye
hususî ve imtiyazlı bir mevki ayırmak, ona dayanan ailenin hususî bir
değer ve ehemmiyeti bulunduğunu teyit ve izhar etmek. hem evlenmenin

mahiyetine uygun ve hem de fertlerle âmmenin menfaati icabıdır. Kanun vazı sahih nesebli çocukların vaziyet ve şeraitini son derece sağlam esaslara bağlamış ve nesebin reddini şahıs, mevzu ve zaman itibarile sıkı surette tahdit eylemiştir.

Kanunumuza nazaran bir defa evlilik esnasında doğan çocukların nesebi sahih ve bunların babası kocadır (eski ve lâtince bir darbımesel **bu karineyi** ifadeye âlem olmuştur: *Pater ist est, quem nuptiae de monstrant*).

Eski jermen ve hatta Fransız hukuk sistemlerinde yalnız ve ancak evlilik esnasındaki münasebetlerden doğan çocuklar sahih nesebli sayılıyor, evlenmeden önce ana rahmine düşen çocuklar evlilik esnasında doğsalar bile doğrudan ve mutlak surette sahih nesebli addedilmiyor, nihayet nesepleri tashih edilmiş oluyordu. Halbuki modern hukuk esasatına nazaran evlilik esnasında doğan çocuklar sıhhat karinsinden kayıtsız ve şartsız istifade ederler, ve bu şekildeki doğum nesebin sıhhati için kâfi gelir.

Medenî Kanunumuza esas teşkil eden İsviçre kodsivilinin hakikî müellifi büyük hukuk üstadı Öjen Huber'in «*System und Geschichte des schweizeischen Priwatrechts*» «İsviçre hususî hukukunun sistem ve tarihi» nam eserinde, sonra kodsivilde ve bizim Medenî Kanunumuzda daha önce Alman medenî kanununun söylediğim esası teyit olunmuş ve bu mütekâmil şeklile modern mevzuata girmiş bulunuyor. Çocuk ister evlilik esnasında isterse evliliğin zevalini müteakip doğmuş olsun sıhhat karinesinden müstefit olur. Yalnız bazı hallerde kocanın nesebi reddi kolaylaşır.

Evliliğin zevalinden sonra doğan çocukların da gebeliğe tekabül edecek bir müddetle mukayyet olmak kaydile bu karineden istifade edecekleri tabiidir. Alman medenî kanununun bu müddeti, zeval ne suretle vaki olursa olsun zevalden itibaren 302 gün kabul etmesine mukabil bizim kanunumuz 300 gün olarak kabul eylemiştir. Yalnız boşanma halinde müddet boşanma kararının kat'iyet kesbettiği andan itibaren başlar (ilk gün hesap edilmez) ve 300 üncü gün gece yarısı müddet nihayete ermiş olur; müddetin bir pazar veya tatil gününde nihayete ermiş olmasının hiç bir ehemmiyeti yoktur.

Henüz müddet hitama ermeden velev bir an evvel doğum hâdisesinin başlaması karineden istifadeyi temine kâfi gelir, daha geç doğan çocuğun evlilik münasebetlerinde doğmuş olması ve karının sadakatinden şüphe edilmeyecek haller karşısında bulunulması mümkündür. Normal gebelik müddeti 300 gün olarak kabul edilmiştir, daha uzun olması halinde karı neden istifade imkânı kalmıyacağından (kanunumuz açıkça bahsetmemekle beraber) koca veya mirascılarına karşı nesebin sıhhatini isbat imkânı ana ve çocuğa verilmelidir; hattâ kocaya da böyle bir talepte bulunmak imkânının verilmesini müdafaa eden müellifler yok değildir, alâkadarların, sahih nesebi tahakkuk ettirecek olan böyle bir davayı ikame salahiyetini her zaman hâiz bulunmaları ve sıhhat karinesinin çocuk lehine teessüsü bu nevi nesebe atfedilen ehemmiyetin tabii bir neticesi telâkki edilmek lâzımdır.

Nesebin sıhhati karinesi tetkik edilirken «karı koca arasında cinsî münasebetin mevcudiyeti, karı koca arasında tam bir sadakat ve bilhassa kadının mutlak sadakati nihayet vuku bulan münasebetin gebeliğe sebebiyet vermi şolması gibi üç mühim nokta üzerinde ehemmiyetle durmak ve bu şartlar altında kocanın doğacak çocuğun babası olacağını kabul eylemek lâzımdır.

Velâyet, vatandaşlık hakları ile soy adının iktisabı, mirascılık hakları, babanın ikametgâhının çocuğun da ikametgâhı olması, infak ve iâşe, müteakabil yardım, riayet ilâh. gibi hususat nesebin nevine göre ve bu şartlar altında nesebin sıhhatine nazaran taayyün edecektir. Mevzuatımızda anaya müteallik hususî hükümler ve analık hakkında ayrı bir karine vazına lüzum görülmemiş, doğum hâdisesile analığın tahakkuk edeceği ve bu hususta büyük bir zorlukla karşılaşılmıyacağı mülâhazası kanunun ruhuna esas teşkil eylemiştir. Alâkadarlar kadının ev'li bulunmadığını veya çocuğun ona ait olmadığını iddia ve isbat etmekte serbesttirler.

Sahihs neseb karinesinin ehemmiyeti asıl kocaya nazarandır; bu karineyi hükümden iskat imkânını vermeyi kanun vazın doğru bulmuş ve ancak dava yolile ve muayyen şahısların talebile bu neticeye varılabileceğini kabul etmiştir. Kanunumuzun nesebi red davası ismini verdiği bu dava

şüphesiz herkesten evvel koca tarafından açılabilir bir davadır. Asıl davacı kocadır. Lâkin kocanın davayı ikame edemeyecek vaziyet ve şartlar altında bulunması halinde mirasçılar da fer'an davayı ikame salâhiyetini hâiz olacaklardır. Bu salâhiyet münhasıran şahsa bağlı haklardan addedildiği için koca bu hakkı temsil yolile değil bizzat istimal edecektir. geçici bir sebeple temyiz kudretinden mahrum bulunduğu takdirde vasisi haklarını siyanet edebilmelidir kanaatindeyiz, vasinin veya mirasçılarının açacağı davaya koca devam edebilir, jermen hukuku alâkadar her şahsın bu davayı açabileceğini kabul etmişti. Modern Fransız ve Alman hukukları davayı ikame salâhiyetini prensip itibarile yalnız kocaya ve istisnai ahvalde mirasçılara vermektedir ki medenî kanunumuz da aynı yolu takip ederek aynı esası almış ve davayı ikame edebilecek şahısları da tahdidi bir surette tatat eylemiştir:

Çocuğun da böyle bir davayı ikame hususunda maddî veya manevî menfaati mevcut olabilir. Çocuğun evlilik harici münasebetlerden doğduğunu bildiği halde hakkını suiistimal ederek davayı açmayan ve çocukla da alâkadar olmayan kocaya karşı çocuk gerek hakikî nesebini meydana çıkarmak ve tashihi neseb imkânını bulmak ve gerekse sırf kocanın baba olmadığını ortaya koyarak sahih olmayan bir nesebe sahip olmak için olsun, nesebin reddini dava eden çocuğa karşı bu davanın ikamesi hususunda müsaadekâr davranmak doğru ve yerindedir.

Böyle bir davanın müddetle mukayyet olmadan ikame edilebileceğini kabul etmek muvafıktır. İsviçrede bu gibi şartlar altında umumiyetle çocuğa dava hakkı tanınmaktadır. Hattâ fikirlerinde daha çok ileri giden müelliflere göre: mevcut evlilikten çocuk olması ihtimali mevcut bulunmadığı da isbat edilebilmelidir.

Kanunumuza nazaran red davası, aynı zamanda hem çocuk ve hem de ana aleyhine ikame edilmek icabeden bir davadır, bunların her ikisi aleyhine dava, müddeti içinde açılmalıdır; çocuğa bir kayyım tayin olunur, çocuğun vefatı halinde dava çocuğun mirasçıları ile ana aleyhine, ananın ölümü halinde ise dava sadece çocuk aleyhine ikame edilir.

Davanın ikame müddeti: Bizim mevzuatımızla, Fransız ve Zürih mevzuatında bir ay Alman medenî kanununda bir yıl, İsviçre kodsivinde üç ay olarak kabul edilmiştir. Muayyen müddet geçtikten ve yanıt babasının sarahaten veya delâleten çocuğu tanımaması, çocuğun maddî ve manevî inkişafına meşguliyeti, çocuğun infak ve iâşesini temini, kayıtsız, şartsız davasını geri alması, çocuğun iadesini talep ve mümasili halierde, artık davayı ikame imkânı kalmamış olur. Red davasının müsbet şekilce neticelenmesi sıhhat karinesini hükümden iskat eder, binnetice çocuğu nesebi sahîh olmayan bir çocuk vaziyetine koymuş olur. Ana ve oçuk babalık davasını ikame edecek vaziyete gelirler. Çocuk zina mahsulü olduğu takdirde baba tarafından tanınması imkânsızdır. Lâkin ana ile babanın bilâhare evlenmeleri çocuğun nesebini tashîhe kifayet eder. Şurası muhakkaktır ki nesebin sahîh olmasında çocuk kadar umumî menfaat de alâkâdardır, bu sebeple nesebin reddi talcîbini kolayca is'af etmemek, bu hususta mümkün mertebe müşkülpesend davranmak icabeder.

Eski hukuk sistemlerinin kabul eylediğı red sebepleri gaybubet, sonra cinsî münasebette bulunmak hususundaki fizik imkânsızlık gibi muayyen sebeplerden ibarettir. Buna mukabil Alman medenî kanunu çocuk yapma hususundaki açık imkânsızlığın münasip vasıtalarla sübutunu ve bunu takip eden İsviçre kodsivili ve bizim medenî kanunumuz daha sade ve vazîh bir metinle çocuğun kendisinden olması ihtimali bulunmadığını kocanın isbat edeceğini kabul eylemiştir.

Evlilik esnasında doğan çocuklara nazıran kocanın baba olmadığı, evliliğin zovâcını müteakip üç yüz gün içinde doğacak çocuklara nazıran çocuğun evlilik esnasında ana rahmine düşmesi ihtimali bulunmadığını hususları isbat edilecektir. Her türlü deneme ve gayretlere ve tedbirlere rağmen mevcut hayat münasebetlerine göre kocanın baba olamadığı ve olması ihtimali bulunmadığı hususunun isbatı lâzım ve kâfidir.

Cinsî münasebetin ademi vukuu ve yahut vukubulan münasebetten çocuk olması ihtimali bulunmadığı isbat edilince karine kuvveti düşürülmüş olur. Kadının sadakatsizliğini isbat kâfi gelmez ve kabul olunmaz, çocuğun başkasının sulbünden gelmesi ihtimalini değil, kocanın sulbünden gelmesi ihtimali bulunmadığını isbat eylemek lâzımdır. Her halde

kocanın sulbünden gelmesi ihtimali uzak bile olsa ihtimalin ademi mevcudiyeti hakkında tam bir kanaat edinmedikçe davayı reddeylemek lâzımdır. Kadınla erkeğin ayrı yaşamaları cinsî münasebetin ademi vukuuna kat'î bir delil teşkil edemeyeceği gibi kadının ayrı bulunduğu sıralarda başka bir erkekle yaşadığını isbat de karineyi hükümden iskata kâfi gelemes. Mahal itibarile mevcut ayrılık, karı kocanın bir araya gelmelerine veya her hangi bir cinsî münasebete imkân bırakmayacak şekilde olmalıdır, memleketten uzaklık, temas imkânı olmayacak şekilde hapishanede, hastahanede, esarete bulunmak gibi hallerin mevcudiyeti isbat edilebilir. Karı koca arasında mevcut husumet, nefret ve soğukluğun cinsî münasebette bulunmaları ihtimalini izale edecek derecede kuvvetli olduğu ve binnetice ruhî imkânsızlık bulunduğu takdirde de cinsî münasebetin ademi vukuunu müşkülpesend davranmak kaydile kabul eylemek muvafıktır. Karı kocanın veya karı ile münasebette bulunduğu iddia edilen şahsın itirafta bulunmaları da kâfi addolunmamalıdır. Bunlar itimat edilecek şahıslar olduğu takdirde beyan ve itirafları nazarı dikkate alınabilir.

Bir de cinsî münasebetin vukuuna rağmen çocuğun kendisinden olması ihtimali bulunmadığını iddia ve isbat etmek salâhiyeti kocada mevcuttur.

Lâkin çocuk yapmağa mani ilâçların kullanılmış olduğuna dair yapılacak iddia bu nevi ilâçların tesiri kat'î olmadığı ve umumiyetle doğru bir tarzda kullanılmadığı için gayrı kâfi telâkki olunmalıdır.

Cinsî münasebette bulunmak iktidarsızlığı nisbî ve ancak muayyen eşhasa nazaran ve yahut ta zaman zaman mevcut bir iktidarsızlık ise nazarı dikkate alınmaz. Çocuğun aralarında vukubulan cinsî münasebetten mütevellit olmadığını ve daha evvel ana rahmine düştüğünü iddia eden koca cinsî münasebetten evvel gebeliğin mevcudiyetini isbata mecburdur.

Âdetin inkıtaa uğraması gibi sebepler kanaat bahşına kâfi telâkki edilemez. Çocuğun vücudunda, âzasında, teşekkülâtında parmakların şeklinde ve gözlerin rengindeki müşabehet de (baba olduğu iddia edilen şahsa benzeyişi) matlup kanaati veremez. Yalnız diğer emareler yanında teşekkülâtteki tevarüsü tesbit eden kavaitten de istifade edilebilir.

Buna mukabil koca, çocuğun yabancı bir ırktan geldiğini, meselâ kendisi beyaz ırka mensup olduğu halde çocuğun çehresinde sarı ırkın bâriz hatlarının mevcudiyetini ve binnetice çocuğun kendi sulbünden gelmediğini isbat edebilir.

Aziz dinleyicilerim;

Ana rahminde çocuk ne zaman derecei kemale varmış olur meselesi de ehemmiyetle üzerinde durulacay bir meseledir. Bu mesele gebeliğin muayyen bir hududu olduğunu ve binnetice ana rahmine düşme anının tayini ve tesbiti meselesidir. Çocuğun derecei kemal ve inkişafına nazaran karı koca arasındaki cinsî münasebetten tevellüt edemiyeceği hususu isbat olunabilir. Gebeliğin devamı ehemmiyetli temevvücata tâbi olduğu için bu yoldaki bir iddianın muvaffakiyetle neticelenmesi tamamen istisnâidir.

Ana rahminde çocuğun kemalini bulmak için muhakkak 250-300 gün kalması lâzım gelmez, bu normal ve vasatî müddettir. 230 gün geçtikten sonra da kemalini bulmuş bir çocuk doğurmak mümkündür, daha kısa süren gebelikler mevcut ise de nadirdir.

Gebeliğin âzamî müddeti hakkında fikirler mühim surette ayrılmaktadır, bugüne kadar mevcut telâkkiye nazaran bu müddet (310-320) gün olarak kabul ediliyordu. Hattâ daha uzun (334-338) gün devam eden haller de zikrolunmaktadır. En yeni telâkkilere nazaran müddet daha kısa olarak kabul edilmektedir. (Asgarî 230-240) âzamî 302 gün) ana rahminde fazla olgunlaşan çocuklar için müddet biraz daha uzun olarak hesap edilmelidir.

Gebelik müddetine müteallik ihtilâflarda mütehasısların reyinden istifade etmek icabeder, teşekkül etmiş ev hayatıyet iktisap eylemiş olan bir çocuğun doğumundan takriben 180 gün evvel ana rahmine düştüğü iddia edilemez. Bilhassa babalığın tesbitinde kan muayenesi ve kan grupları arasındaki münasebet üzerinde de bugün ehemmiyetle durulmaktadır. Bu güne kadar mevcut vasıtalarla babalığın tesbitindeki kat'iyetsizlik dolayısıyla tabîî ilimlerin bize daha emin metodlar vermesi şüphe yoktur ki büyük bir kazanç olacaktır. Tıbbın hukuka en çok yardım edebileceği noktalardan biri de budur. Kan muayenesi ve kandaki grupların araştırılması

bu yolu açmaktadır; her insan muhakkak dört kan grubundan birine mensuptur. Bu dört gruptan biri haricinde kalması ihtimali yoktur. Bu gruplar da A, B, AB veya O gruplarıdır, kandaki bu evsaf insanda daimi surette mevcut ve her nesilde de varlığını gösterir. Binaenaleyh bir şahıs ne anasının ve ne de babasının ait olduğu kan gruplarından birine mensup değilse bu takdirde çocuğun o erkekten olması ihtimali yoktur. Bu metoddla babalığı kat'iyetle tesbit ederek muayyen bir şahsın muhakkak surette baba olduğunu beyan eylemek imkânsızdır. Buna mukabil çocuğun babalığı iddia edilen şahsın sulbünden gelmediğini tesbit suretile menfi şekilde bir neticeye varmak mümkündür. Ve bu da ancak % 7.10 nisbetinde kabildir.

Süphesiz babanın kat'i surette tesbit edilebilmesi keyfiyetinin tatbikatındaki ehemmiyeti son derece fazla olacaktır. Son yıllarda, bu metodlar da büyük bir inkişaf ve inceleme göze çarpmakta ve mütehassıslara daha büyük bir itimat gösterilmektedir. Tatbikatın vardığı en son merhale de kan muayenesi neticesinin menfi çıkması halinde babalık davasının reddidir. O halde aynı şekilde müddeialeyh de vaziyetin tesbitini talep edebilmelidir. Kan muayenesi metodu ana baba ile çocuktan kan alınmasını icabettiren bir metoddur.

Çocuk evlenmenin akdi anından henüz 180 gün geçmeden doğduğu ve yahut kadının gebe kaldığı zaman kocasından ayrılığına hükmedilmiş olduğu takdirde koca red davasından başka beyyine ikamesine mecbur değildir.

Bu gibi hallerde de nesebin sıhhati hakkındaki karine mevcut olmakla ve çocuklar karineden istifadeye devam eylemekle beraber karinenin kuvveti ve hükmü zayıf ve iskatı içinde sadece red davasının ikamesi (başkaca beyyine ikamesine lüzum olmadan) kâfidir. Lâkin davanın muhakkak surette ikamesi şarttır. Nesebinin sıhhati böylece tehlikeye maruz kalan çocukla anası gıbelik anında koca ile birlikte ikameti tahakkuk ettirmek ve bu hususta hâkime kanaat vermek suretile karinenin tekrar bütün kuvvetiyle teessüsünü temin edebilirler. Evlenme akdinden itibaren henüz 180 gün geçmeden doğan çocuk kanunumuza nazaran evlilik haricinde evlen-

meden önce ana rahmine düşmüş olan bir çocuktur. Burada mühim olan 180 gündür. Çocuk en geç evlenmenin akdinden itibaren 179 uncu günü doğmuş olmalıdır ki red davasından başka beyyine ikamesine lüzum olmadan karine hükümden iskat edilebilsin.

Buna rağmen 180 günü geçen doğumlarda da, davacı mütehasıslara müracaat ederek çocuğun evlenmeden evvel ana rahmine düşmüş olduğunu tesbit ettirebilir. Müddeialehyde 180 gün hiatmında ve binaenaleyh evlilik esnasında doğumun vukuunu isbata salâhiyetlidir.

Mahkeme hükmü ile ayrılık halinde iken çocuğun ana rahmine düşmesi ihtimalinde de (yani doğumdan 180-300 gün evvel ayrılığa hükmedilmiş olması halinde) sadece red davasının ikamesi kâfi gelir, Lâkin ayrılık hükmü bulunmak lâzımdır, filî ayrılık kâfi gelmez. Kadının gebe kaldığı zaman kocasile ikametinin tahakkuku ve bu ikamet hakkında hâkime kanaati lâzime verilmesi neticesinde neseb sahih olacağı gibi ana ile çocuk gebeliğin ayrılığa hüküm verilmezden önce mevcudiyetini isbate salâhiyetlidirler. (Doğumdan 300-180 gün evveline kadar olan müddet esnasında) sahih neseb karinesinin tekrar teessüsü karşısında davacı baba olması ihtimali bulunmadığını isbat eylemek mecburiyetindedir.

Babalığı red davasını ikame salâhiyeti alâkadar sıfatile acaba babadan gayri kimlere verilmiştir

Alman hukukunda olduğu gibi alâkadar her şahsa davanın aidiyeti bizde kabul edilmemiş kanun vazımız Fransız kanun vazının yolunda yürümek suretile bu hakkı sadece mirascılara vermiştir. Çocukla birlikte mirascı olanlarla (kardeşleri anası) çocuk sebeble mirasdan mahrum olanlar mirasa müteallik menfaatlerinin neticesi olarak bizzat veya kanunî mümessilleri vasıtasile davayı ikame edebileceklerdir.

Mirascıların davacılığı fer'idir, ve asıl davacı olan kocanın o davayı açmaması hallerine münhasırdır.

Koca çocuğu sarahaten veya delâleten tanımış ve yahut ta red müddetinden istifade etmemiş olduğu takdirde artık mirascılar tarafından davanın ikamesine imkân tasavvur edilemez. Red müddeti geçmeden ve oçcu-

ğun kendisine âdiyetini tanımak imkânını bulamadan koca ölecek olursa mirascılar davayı açabileceklerdir. Kocanın daimî surette temyiz kudretinden mahrumiyeti, kanunî müddet zarfında davayı ikame etmek imkânsızlığı, bulunduğu yerin malûm olmaması veya ağır hastalık gibi bir sebeple çocuğun doğumundan haberdar edilememesi gibi hallerde mirascılar davayı açabileceklerdir.

Red ancak dava ile yapılabilir. Doğuma ıttıla anından itibaren bir ay içinde davanın ikamesi icabeder.

Müddeiumumî tarafından da red davasının ikamesi imkânı mevcuttur, bunun en başta gelen şartı da, gebeliğin evlenmeden evvel tahakkukunu isbattır. Bu da ancak mütehassıslara, salâhiyetli doktorlara tesbit ettirilebilecek bir haldir; doğum anına nazaran çocuğun evlilik esnasında ana rahmine düşmüş bir çocuk olması imkânı olmadığı meydana çıkmalıdır. Bu şartlar altında kocanın tarzı hareketine bakılmaksızın dava müddeiumumilik tarafından açılabilir ve davanın bu takdirde ikamesi hususu muayyen bir müddete tâbi değildir. Çocuğun kocadan olması ihtimali bulunmadığı hususunun isbatı de evvelce söylediğimiz şekilde yapılacaktır.

Burada müddeiumumiliğin müdahalesi sebebini, başka bir şahıstan gebe kalan kadının fakir ve yoksul bir kimse ile evlenmesi neticesinde çocuğa bakılamamasının ve binnetice çocuğun cemiyete, devlete yük teşkil etmesinin önüne geçilmesinde aramak lâzımdır.

Koca sarahaten veya delâleten çocuğu tanıdıktan ve yahut bu bapda muayyen bir müddet geçtikten sonra red davası ikame edemez. Yalnız çocuğu tanımak veya müddetinde reddetmek hususunda iğfal olunduğunu iddia ve isbat edebilir. Doğum anını doğru bildirmemek çocuğun kemal derecesi hakkında kendisine yanlış malûmat vermek, kadının başkalarile olan cinsî münasebetini saklamak gibi hallerde tanınanın veya müddetin geçmesinin hükmü yoktur. İğfaline ıttıla tarihinden itibaren müddet yeneden cereyana başlar, kezaik red davasının müddeti içinde ikame edilememesi muhik bir sebepten ileri gelmiş ise müddetin geçmesine bakılmaksızın dava mesmu olur. Bu teehhür şüphesiz davacının kusuru olmadan vâki olmalıdır. Kusuru olmadan hata, davayı ikamenin tamamen imkân-

sız olması, avukat tarafından müddetin geiçrilmesi ve yahut ta hatayı hukukî hallerinde dava ikamesi salâhiyetini tanımak lâzımdır. Red sebebine ıtıla peyda ettiği halde davayı aile münasebetlerinin şekli inkişafını bekleyerek ikame etmeyecek olursa artık davayı açamaz. Mani'in zevalinden itibaren artık yeniden bir aylık müddet değil, hâdisatın istilzam ettiği sür'atle dava açılmış olmalıdır.

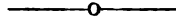
Bütün bu izahatımla nesebin ve neseb beyyinesinin hâiz olduğu ehemmiyeti tebarüz ettirmeğe çalıştım. Neseb ister doğrudan doğruya sahih neseb olsun, dilerse tashih suretile sıhhati teessüs eylesin, velevki sun'î ve kanunî bir bağa müsteniden bu rabıta mevcut olsun, nihayet tanıma veya babalığa hükmedilmesile çocuğun nesebi - gayri sahih kalsa bile - babaya nisbeti tahakkuk eyleyen, neseb rabıtası mevcut kan rabıta ve alâkalarının, kan hısımlığının temelini teşkil eder, aynı kandan gelenleri birbirine bağlayan ve binnetice bir çok hak ve vazifelerin ortaya çıkmasını mucip olan bir bağ olduğu için medenî hukukta ehemmiyetle üzerinde durulması icap eden bir mesele olduğuna kaniim. Nihayet velâyeti terkip eden şahıs ve male müteallik vazifeler ve haklar sahih nesebde otomatik surette ve hüküm kanunla, sahih olmayan nesebde baba bakımından çocuğun tanınması veya babalığa hükmedilmesi neticesinde hâkimin velâyeti baba lehine tanınmasile vücut bulur. (Anaya nazaran bu münasebetler zaten doğumla teessüs eder).

Çocuğun infak ve iâşe, terbiye ve tahsili, tedibi, babasının soy adını vatandaşlık haklarını iktisabı, kanunî ikametgâhına sahip olması, mütekabil hürmet ve riayet ve müzaheret, nafaka, karşılıklı miras hakları ve mümasili hak ve vazifelerin sahih nesebde doğumla tashihi halinde tashihi vukubulduğu anda, sun'î nesebde bir rabıtanın teessüsü anında mevcudiyet iktisap ederler, sahih olmayan nesebde de ana ile çocuk arasında bu hak ve vazifeler doğum hâdisesile vücut bulduğu halde çocukla baba arasında tanıma ve yahut ta babalığa hüküm neticesinde vücut bulurlar.

Medenî hukukda neseb rabıtasının şahıs, aile ve miras hukukunda hâiz olduğu ehemmiyet son derece fazladır. İnsanı, sosyal bir varlık olarak tetkik eden hukukcu onu daha ana rahmine düştüğü ilk saniyeden itibaren gözlüğünün kuvvetli adesesile ölümüne kadar takipten bir an hâli kalmaz.

Zira ana rahmine düşmenin kendisine has hukukî neticeleri olduğu gibi, doğumunun ve cemiyet içinde geçen hayat ve varlığının ve münasebetlerinin, nihayet hukukî şahsiyetin hitamı demek olan ölümün de ehemmiyetle üzerinde durulması icabeden hukukî hüküm ve neticeleri mevcuttur; tıp da ana rahmine düştüğü andan ölümüne kadar insanla meşgul olmaktadır, insan onun da mevzuuna dahildir. Lâkin tıp insanı fizik ve maddî varlığı itibarile hukuk ve içtimâî ilimler ise, insanı sosyal, cemiyet içinde yaşayan hemcinsleriyle münasebet halinde bulunan bir varlık olmak itibarile tetkik ve müşahede eylemektedir. İnsanlara varlık veren cinsî münasebetler, maddî alâkalar ve bunlardan mütevellit neseb rabitasile meşgul oluşumuzun bu rabıtaya büyük bir ehemmiyet atfedişimizin sebebi mevdandadır.

Neseb veya daha açık bir ifade ile çocuğun vaizyet ve şeraitinin hâiz olduğu ehemmiyet sadece hususî hukuku alâkadar etmekle kalmaz Nihayet cemiyet insanlardan terekkep ettiğine nazaran çocuğun cemiyet ve onun teşkilâtı ifadesi olan devlet bakımından da, hâiz olduğu ehemmiyet büyüktür. Çocukların iyi yetişmesi, gençliğin kuvvetli ve kudretli olması demek bunlara istinat eden memleketin huzur ve selâmet içinde yaşayabilmesi demektir. Atiye keskin nazarlarla nüfuz eden büyük şeflerin gençliğe verdikleri ehemmiyetin sebepleri kolayca anlaşılmaktadır; Lâyemût ve Ebedî Şefle, Millî Şef'in gençliğe atfettikleri ehemmiyetin manası da onların çok uzakları gören keskin nazarlarında ve millî menfaatleri takdirdeki sonsuz kudret ve kuvvetlerinde aramak lâzımdır.

**Selçuklular zamanında ve sonra Anadolu Kaplıcaları
Tarihine üezrine**

Yazan: Dr. A. Süheyl ÜNVER

Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü

Selçuklular zamanında ve sonra Anadolu Kaplıcaları Tarihi üezrine

Yazan: Dr. A. Süheyl ÜNVER

Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü

Anadolu Kaplıca ve şifalı sularının tarihlerini tetkik edersek ta Etiler zamanındanberi bir çok mukaddes su kaynaklarına tesadüf ediyoruz. (26). Meselâ Haymana kaplıcaları etrafında Etilerden kalma Höyükler, Anıtlar ve harabelere müsadif oluyoruz. Aynı kaplıca ve civarları tetkik olunsa sırasile bu millete, Romalılara ve Selçuklulara ait izlere tesadüf olunur. Zira Kaplıcalar tarihimiz bunlar arasında teselsül eder.

Su mefhumunun şarkta eskiden büyük mevkii vardır. Orta Asyadan muhaceret eden Türkler gittikleri yerlerde hep sulak yerleri aramışlar ve oralarda yeni mamureler kurmuşlardır. İşte mezopotamya halkları Fırat ve Dicle kenarlarında yerleşmişlerdir. Ta eski tarihlerdenberi bilhas- sa medeniyetin tabîî devrelerde yeni inkişafa başladığı zamanlarda yer- den çıkan sıcak ve soğuk ve muhtelif lezzette suların civarlarında mamu- reler vücuda getirmişlerdir. Su mukaddes itibar olunmuştur.

Tarihin bu eski zamanlarına gitmeyip yakın asırlara kadar gelirsek Anadolumuzda Romalıların yerden fışkıran sıcak sulara ehemmiyet ver- dikleri ve vücut inkişafında büyük tesirleri görülen bu suları âdeta takdis ettiklerine şahit oluyoruz. (33). Anadolumuzun en eski kaplıcaları üze- rinde bu devirlerden kalma eski binaların harabeleri buna misaldir.

Türkler nazarında çok büyük mevkii ve şöhreti olan bu sıcak sulara ehemmiyet vermelerine en büyük misal Anadoluya yerleştiklerinde men-

balarında vücuda getirdikleri tesisattır. Türkler bu eski hamamları ihya etmişler ve bir çoklarını da yeniden yapmışlardır.

Anadolu kaplıcalarını da alâkadar eden neşriyatta bir çok kaplıcaların Selçuklulara ait olduklarını anlıyoruz.

Yalnız bu menbaların üzerinde kaplıca binası yapmakla kalmamışlar ve her konakladıkları yerlerde yaptıkları hanların bir köşesine de hamam kurmuşlardır.

Sıcak kaynakların olmadıkları yerlerde de yapılan bu temizlenme yerleri türklerin temizliğe islâm dinine girmeden ve girdikten sonra ne itina ettiklerini gösterir.

Anadoluda kaplıca ve şifalı içme sularının yekûnu resmî istatistiklere nazaran iki yüzü çok geçer. (7). Bunların haricinde mahallinden ve oradan İstanbula gelen hastalarımızdan topladığımız malûmat bu miktarın daha çok olduğunu bize gösteriyor. (21).

Bunların bu gün hepsinden civar ve uzaktan gelen vatandaşlarımız istifade ediyorlar. Üzerlerinde basit ve bazan iptidâî binaları bile vardır. Fazla tehacüm olursa halk kurmak mecburiyetinde kaldıkları çadırlarda muayyen bir zaman kalırlar. Bu sulardan her asırda iptidâî ve an'anevî usullerle istifade edilmiştir. Yani eskiden kalma, belki bu gün çoğunda mevcut olmayan binalar vardı. Bu sular hiç bir zaman atıl kalmamışlardır. Her asır kullanıldıklarına harabeleri şahittir. O halde bu suların çoğundan selef ve malklarının istifade ettiklerini öğreniyoruz. Yine bunlara tekrar binalar yaparak Selçukluların da kullandıklarını anlıyoruz. Binaları mevcut olmıyan veya harabeleri duran yerlerden de diğer suların hepsinden de Selçuklular devrinde Anadolu türklerinin istifade ettiklerini kabul etmeliyiz.

An'ane tarihten ve tarihin rivayet ve nakillerinden çok kuvvetlidir. Bu kaplıcaları efsaneleri tahmin edemeyeceğimiz kadar eski tarihlere uzanmaktadır. Bu an'aneler burada gösterdiğimiz misallerden görüleceği veçhile hâlâ yaşamaktadır. Bu canlı suları bu an'aneler aynı tarzda asırlarca sonra yaşatacaktır.

Burada canlı su tabirini kullandım. Eskiler bu tabiri kullanmadılar ve belki bu suların canlı olacaklarını bilmiyorlardı. Fakat bunları canlandıran yalnız bu yeni ve eski efsaneler değildir. Asıl bu günkü Fen ve Biyoloji ilimlerinin tetkikleriyle bu tabiri çok yerinde bulabiliriz.

Biz topraktan çıkıp tıbbî bir maksat için kullandığımız sulara aleltilak maden suyu deriz. Bu sularda madenlerin hemen % 98 i İyon halinde bulunur. Bir cismin tesir etmesi için iyon haline girmesi lâzımdır. Bu cihetle maden suları ve vücutta iyi tesirler yapmak için hazırlanmış bir hâldedir. (34). Asıl maden sularını canlandıran, onları hayata insan gibi diri yapan kolloidlerdir. Kolloidlerin bulundukları mahlûller canlı sayılırlar. Çünkü hayat kolloidal halin devamından ibarettir. İyonlar tamamen parçalanmış madenlerdir. Bir kısmı da parçalanmayıp zerreler halinde bir araya toplanırlar ki ondan miceller husule gelir. İşte bu miceller bulunduğu mahlûle kolloid vasfını verir. Bunlar suda durmayıp boyuna oynarlar ve hepsi de aynı elektriki yüklüdürler. Bunlar birleşip kümeler halinde suyun dibine çökerlerse o su ölür.

İşte bununla kaplıca sularının ayağına gitmemiz zarureti bundan doğar. Bu suları diri olarak mahallinde yakalamalıdır. Yoksa bir çok vasıtalarla bu suları evlerimize taşır, bulunduğu yerde banyo yapardık. Bunlar o zaman tesirsiz su haline geçer. Faide vermezler. Bunların sunî yapıtlarında mahallindeki tabii sudaki tesiri yoktur. Sularda bir takım oksidaslar vardır ki vücudumuzda zararlı maddelerin yanmasına yardım eder. Ancak bunlar suyun kaynağında bulunur. Keza canlı hassalardır.

Maden sularının canlılığını tamamlayan diğer bir hassa da Radyo aktivite dediğimiz faliyettir. Madenlerin sulardaki atomları parçalandıkça bir kuvvet doğar. Biz buna bu gün Radyom emansyonları diyoruz. İşte bu radyo aktivitedir. Bununla vücut hücreleri büyür. Lokositler dediğimiz vücudun müdafaa anasırı artar, ağrılar azalır, şişler ve iltihaplar dağılır, ve daha vak'alarına göre bir çok iyi ve yerinde tesirler görülür.

Sularımızın efsanelerinde bunlardan bittabi bahis yoktur. Fakat burada sıraladığım bazı hikâyelerden meselâ sarı kızın macerası bize halkın ne saf ve olgun duygularını anlatır. İşte bu bilinemiyen neticeleri fen bu gün bu suretle izah ediyor.

Anadolu kaplıcalarının bu kadar şöhretine yardım eden bilhassa türk kadınlarıdır.

Zira kadınlar bu tabii kaynaklara çok inanmışlardır.

Ayrıca serdettiğimiz mütaleada görüleceği veçhile kendilerini ve başkalarını güzel telkinler tesiri altında bırakmışlardır, ve bütün bu efsaneleri ortaya çıkarmış ve yaymışlardır. Efsaneler onlara büyük telkinler yapmıştır.

Anadolu kaplıcaları büyük Selçuklular zamanında olduğu gibi Osmanlılar Bursa ve diğer büyük merkezlerde ve oralara civar yerlerde iptidai ve bazan daha mütekâmil bir tarzda bu sulardan bu güne kadar istifade etmişlerdir.

Hamamların bir kısmında Selçukluların binaları yanında Osmanlıların ilâve ettikleri de kısmen mevcuttur. Fakat bir kısım binaların şimdilik mahallen her biri tetkik olununcuya kadar hangi devirlere ait olduklarını tayin güçtür. Aynı bahislerde bu şüphelerimizi de ilâve ettik.

Kaplıcalar hakkında efsanelerimiz daha çok olmalıdır. Bunlar toplanmalıdır. Darbı mesellerimizin çok olacağını tahmin ediyorum. Ben ancak burada bir kaç misal verebildim.

Kaplıcalar hakkında Folklorumuz da mühim bir yekûna varabilir. Eğer bunlar mahallerinde toplanacak olursa, Bunların nelerden ibaret olabileceklerine dair bazı kısa misaller arzettik. Daha bunlar çoktur.

Anadoluda kaplıcalarımız ve içme suları bir çok yerlerde çeşit çeşit isimler almıştır. Dil bakımından bunlar da ehemmiyetlidir. Bir kısmını veriyorum. Fakat bunların daha çok olabileceği muhakkaktır.

Hâlen bu kaplıcaların şehirlerde olanları ve şehirlere yakın bulunanlarının kısmı âzamı oldukça mamur sayılabilirler. Fakat şehirlerden uzakta kalanlar gitmek ve istifade için yol bulunamıyan kaplıcalar çok bakımsız ve iptidaidir. Yalnız bu sulardan pek iptidai surette civar halk müstefit olurlar. Bunların eski binalarile tarihleri tesbit olunarak yeniden ihya olunmalıdır.

Bunları yalnız ihya etmek de kâfi değildir. Bizde bu kaplıcaların hangi hastalıklara iyi gelebilecekleri hekimlerimizin toplıyacıkları müşahedelerle tesbit olunarak bu suretle kaplıcalarımızın Spesialisation'una ehemmiyet verilmelidir. Zira halk rastgele suya rastgele hastalığı için giriyor. Bu sular Avrupada tasnif olunmuştur. Bizde de bu fennî esaslarla yapılacak olursa halk muhtaç olduğu suya girer, ve bunun memleketimize dahil ve hariçten iktisadî iyilikleri dokunur.

Kaplıcalarımızın ne kadar eski bir tarihe malik olduklarını bu gün tamamen anlıyoruz. Fakat bu günkü asrî vesait ile buraları ihya edilir ve bu efsanelerden vücuda getirilecek heykel ve kabartma resimlerle ve tablolarla süslenirse bizi herhangi bir vesile ile Avrupa kaplıcalarına müracaata hacet bırakırmaz. Zira her memlekette o memlekette yaşayanların ihtiyaçlarını temin edecek sıcak sular ve bir çok tesirli içme suları vardır. İpokrat da her marize kendi diyarının ilâçlarıyla müdavat gerektir tavsiyesinde bulunmaktadır. (35). Hastalarımızın artık harice gitmelerine lüzum kalmamıştır. Memleketimizde de temizlik konforile ve rahatla bu sulardan istifade olunmak zamanı gelmiştir.

Kaplıcalarımızın tarihte ne kadar ehemmiyetli olduğu görülüyor. Hâlen de bütün memleketler kendi müesseselerini çok terakki ettirmişlerdir.

Biz bu asrî tesisata Bursada ve Yalovada da şahit oluyoruz. Bu konforlu tesisat çok rağbet görmektedir. Bu tesisatımız diğer yerlere örnek olmalıdır. Sularımızın ehemmiyetini gören Cumhuriyet Hükümetimiz büyük ilim müessesemiz olan İstanbul Üniversitesinde İdroloji kürsüsünü bizim memleket için çok lâzım klimatoloji ile beraber ihdas etmiş ve Avrupada senelerce su şehirlerinde bilfiil çalışıp icrayı tababet eden Dr. Nihat Reşat Belger'e vermiştir.

Kaplıcalarımız tarihinin zenginliği istikbal için en ümit verecek mahiyettir.

NOTLAR:

1 — Anadoluda bazı eski kaplıcalara bir bakış:

- Haymana kaplıcaları Romalılar zamanındanberi tanınmıştır. [1]
- Beke Ilcası. Burada Rumca kitabe bulunmakta olduğundan (4) başka yapılışı da Bizans tarzında küçük bir havuz. Beyzî büyük havuz.
- Yalova kaplıcaları. Çok eski bir tarihi vardır. Pythia hamamları derler veya Pylepythia da diyorlar. Hercule himayesinde farzolu-nur. Bizanslılar inşa etmişlerdir ve Aesculape'e bir sanktuer ya-pılmıştır.
- Eskişehir. Bir Bizans hamamı vardır. [2]
- Havzada. Tepenin üstünde Bizans devrinde yapıldığı tahmin edi-len mahrutu nakıs şeklinde bir su deposu vardır. Kaplıcaya ait-tir. (8).
- Armutlu Kaplıcası. İlk binası çok eskidir. 50 metre civarında ve şimdiki otelin bulunduğu yerde Kırıl kızı namile bir çukur vardır. Daha geçen seneye kadar kadınlar buraya bezler, paçavralar bağ-larlarmış. Bu bezler sıtma üzerine tesir edermiş. Kaplıca Bizanslı-lar tarafından yapılmıştır. (11).
- Ağamemnun Ilcası veya (Balçık Ova) Romalılardan kalma, Truva muharebesinden sonra Ağamemnun buradan istifade etmiş-tir. Güzel bir efsanesi de vardır. (22). Kokar Yalıya bir çeyrek mesafededir. Elyevm mevcut ve harap olan binası Ağamemnun ta-rafından Mabut Apollon'a yapılmıştır. Buraya Lydya ılcası da derler.
- Bergamada Aeskulape mabedinde ŞİFA . KAYNAĞI. Eski Yunan medeniyetine aittir.
- Paşa Ilcası. Bergama şarkında. Romalılar zamanından kalmazdır. 10 - 15 metre boyunda Mozayik ve mermer havuzlar olduğu ve bir çok harap büyük binaların mevcudiyeti rivayet olunur. (20).

[1] Eski Romalıların ateşe ibadet zamanlarından kalma bir an'ane vardır. Bu zıhnetle onlar Terro Klimatizme ehemmiyet vermişlerdir.

[2] 1931 senesi 29 nisanındaki tetkikime aittir.

- Kuşadası Ilıcası. Kasaba derununda asarı atikadan bir kemer ile beş metre murabbainda ve bir buçuk metre derinliğinde havuz şeklinde bir mahaldir.
- Kestanbolu (Ksanthopolis) Ilıcası. Romalılar da istifade etmişlerdir. (28).
- Bursa Kaplıcaları. Esası çok eski zamanlara kadar varır. Pausaniar tarafından kurulnlardır.
- Urla ve Çeşme Ilıcaları. (27).

Ve saire... Bu eski binaların yerinde bir takım yeni ilâveler vardır. Bunların mühim bir kısmı Osmanlılara aittir.

2 — Anadolu da Selçuklulara ve daha evvellere veya her iki devre ait olduğunu henüz tesbit edemiyeceğimiz kaplıcaların bir kaçı: [1]

- Yoncalı: Kütahyaya 15 kilometre mesafede YONCALI Kaplıcası. Eski tarzda iki hamam vardır. (3).
- Bartın: Cinevizlilerden kalma Ilıca var. Hamam şekline geçirmişler. [2]
- Pozanti: Kaplıcası (Niğde Vilâyeti) eski bir hamamdır. 8×4 havuz vardır.
- Günan: Kaplıcada temeller kazılırken pek eski zamana ait bir çok kıymettar asarı atika çıkmaktadır.
- Hasırca kaplıcaları: (Eskişehir) Hamam pek eski zamanda inşa edilmiştir. Büyük havuzu vardır. (12).

[1] Eski vilâyet salnamelerinde asarı atikadan maduttur diye yazılı Ilıcaları. mühim bir kısmının Selçukilere ve daha evvellere raci olup olmadığının tahkiki icap eder. Meselâ bu meyanda Akdağ nehiyesinde Terzili karyesindeki Ilıca ya Selçuklulardan veya Romalılardan kalmaz. Sonra bir çok kaplıcalar civarında bir çok eski zamanlara mı ait olduğu şayanı tetkiktir. Bunlar bize vaktiyle bu su başlarının birer mamure olduğunu gösterir.

[2] Cineviz tabiri Anadolu da ve İstanbul da Romalılar ve Bizanslılardan esk. devre işarettir. İstanbul da Konstantinden kalma demek Bizanslılara aittir. Anadolu da Sultan Alâeddinden kalma derlerse Selçuklulara alâmettir.

- Terzili Ilcası: Boğazlıyana 10 kilometre mesafededir. Belki Romalılar ve belki Selçuklulardan kalmadır. Muntazam bir havuzu vardır. Evvelce inşa edildiği anlaşılan muhteşem binanın yalnız garp cephesi var. Cenup serapa beyaz mermerdendir. Pencereler var. Pencereler arası inek başları ve sair kabartma çiçeklerle müzeyyen. Kaplıca civarında bihaddü hesap direk başlıklarına ve yazılı taşlara tesadüf edilmiş ve kaplıca civarında bir şehir olduğu tahakkuk etmiştir. Kaplıcaya yakın bir mevkie, ufak lâkin gayet cesim ve yekpare taştan yapılmış bir mabet var.
- Tek gözlü köprü civarında Ilıca: (Kayseri. Kalkancık karyesi). Üzerinde kârgir bir kubbe var.
- Yakıcı hamamı: (Mihalıççık - Kuyucuk kasabası). Birisi harapça, iki kârgir kaplıca var.
- Çardak hamamı: (Sivrihisar). asarı atikadan maduttur. (21).
- Hasankalede Kaplıcalar : Büyük bir hamamdır. Eski bir binadır. Kubbelidir. (20).
- Seydişehir Kaplıcası: Kasaba garbinde bağlık sırtlarında ve üzerlerinde Cinevizlilerden kalma kârgir harap kubbeleri bulunan iki kaplıcadır.
- Beyşehirde iki kaplıca (Ecelden halk bunları bir şifahane tanır. Ecelden kelimesi pek eski devirlerden kalma demektir. Binanın tarzı mimarisi Selçuk tarzını andırmaktadır. Kitabesi yoktur. Kubbesi yıkılmıştır. İlgin ve Çiftehan kaplıcaları gibi fazla şöhret kazanmamıştır. Burası yeniden imar görmüştür. (26).
- Çiftehan Kaplıcası: Niğde vilâyetindedir. Gülek boğazı içinde Çiftehan civarındadır. Şimal tarafı insanlar çıkamıyacak kadar yüksek kayalardan ibarettir. Binasının ne zaman yapıldığı malûm değildir..

Ve saire....

Bunlar bu kadardan ibaret değildir. Biz burada ancak bir kaçını zikredebildik. Bu kaplıcaların eski binaları yanlarında veya tamir vesilesile üstlerinde Osmanlılara aid binalar var.

3 — Anadoluda Selçuklular zamanında ihya olunan kaplıcalardan bazıları: [1]

Selçuklular muhtelif hastalıkların tedavisi için kaplıcalara çok ehemmiyet vermişlerdir.

- Havzada Büyük Hamam: Sultan Mesud bin Kılıç Arslan 510 (1116) zamanı yapısıdır. Eski hamam da derler. Büyük hamam diyorlar. Halk dilince Şazipaşa hamamı da diyorlar, daha önceleri Sultan Mesud hamamı derlermiş. (8).
- Havzada Küçük Hamam: Selçuklulardan kalmadır. Yürgüçzade Mustafa beyindir. Arslan ağzından su akar. (8).
- Kırşehirde, iki saat mesafede Karakurt Hamamı. Selçuklulardan Kılıç Arslan tarafından 530 (1135) de Karakurt baba namındaki bir zatın namına izafeten yapılmıştır. Bu büyük eser maalesef haraptır. (25, 26 ve 32). Karakurt Selçuk emirlerindendir.
- Karakurt Ilıcısı Kapı sağ yanında bir hamam var. Hamamın medrese odaları tarzında yapılmış yerleri var. Murabbaidir. Eski bir türbe şimalinde büyük ve yüksek bir kapı, hamamın ortası havuzludur. Güzel bir efsanesi vardır.
- Ilgın Kaplıcası: Ilgına 2 saat mesafede. Daimî değildir. Ilıcık vakti dahi olur. Bunun gibi zamanı salis volkanlarının indifai bakayasından olan kaplıcalar Konya havalisinde nadir değildir. Bu kaplıca kırmızı limonit tabakaları arasından mürur eden ve zamanı salis bakayayı indifaiyesindendir. (24). İlk banisi 633 (1236) da Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad'dır. (26), İkinci defa Giyaseddin Keyhüsrev II zamanında Sahib Ata Ali bin Hüseyin tarafından 666 (1267) de yapılmıştır. Çifte ha-

[1] Eski vilâyet salnamelerinde asarı atikadan maduttur diye mevzuubahis ilicaların mühim bir kısmının Selçuklulara ait olması muhtemeldir.

mamdır. Evliya Çelebinin verdiğ izahata göre Sultan Alâeddin Nikris marazına müptelâ olduktan sonra burada ifakat bulduğu için yaptırmıştır. (29). Karamanlılar devrinde Abıgerim diye maruftur. Sonradan Ilgın adını almıştır. Sebebi tesmiyesi ya Ilcası veya etrafında yetişen Ilgın ağaççıklarıdır. (30). Evliya Çelebi Ilgın tesmiyesine sebep Ilcadır. Çünkü Ilcaya kudretten yapılmış ıssı su manasına olarak Ilgın derler demektedir. (31). Çifte hamamdır. Mimarı Konyada doğmuş Selçuk mumar nakkaşı Kâlüyandır. Arapça mühim bir kitabesi vardır.

— Konyada Hamidiye kazası. 3,5 saat mesafede Çermik hamamı. Tarzı İnşası Selçuk eseri. Rasin bir bina. Lâkin haraptır. (6).

— Yoncalı Ilcası: (Kütahya - Tavşanlı şosası üzerinde ve Kütahyaya 15 kilometre mesafede). Kitabeden anlaşıldığı üzere bu hamam Anadolu Selçuklu Hükümdarlarından birinci Alâeddin Keykubad zamanında Hacib (perdedar - mabeynci) olan Ramazan isminde birinin kızı veya Gülsüm isminde bir hanım tarafından 631 (1233) senesinde yaptırılmıştır. Sonradan tamir gören cami de ihtimal bu devre aittir.

(Kütahya tarihi S. 21) Meşhur Göz hekimi ve şair Kermeyanlı Seyhinin kabri de bu civarda Çiftepınar köyü kıyısındadır. Erenler başı diye tanılır. (16).

Ve saire...

Selçuklular zamanında Kaplıca binaları bundan ibaret değildir. Daha pek çok vardır. Kısım en üzerlerinde Osmanlıların ilâve ettikleri binalar ve müstemilât da vardır.

Osmanlılar devrindeki Kaplıcalar ayrıca toplanmadı. Bunlardan maada diğerleri hep Osmanlıların binalarını ihtiva eder.

Türkiye Cumhuriyeti Anadolu kaplıcalarının inkişafına çok ehemmiyet vermektedir. Kaplıca sularımızın çoğu tahlil edilmiştir. Yalova kaplıcası başta olmak üzere diğer kaplıcalarımızın binalarının asrî ihtiyaçları

karşılaşmasına gayret edilmektedir. Bu bize Anadoludaki sularımızın istikbalinin çok açık olduğunu göstermektedir.

4 — Anadolu kaplıcaları ve suları hakkında yaşayan ve kaybolan şayanı dikkat efsanelerden bazıları:

I — Sular hakkında:

- Mersin: Gözne kalesinde vaktile bir Prenses varmış. Bunun nur topu gibi bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. Lâkin zamanında yürüyememiş. Vücudu sui şekil almış ve kötürüm olmuş. İyi etmek için maddî ve manevî her türlü çareye baş vurulmuş. Kaleye avdet ederlerken yolda bu çocuk def'i hâcet etmiş. Temizlenmesi için burada içme suyunda yıkanırken büsbütün kaskatı kesilmiş, bunu hayra yorarak bir müddet daha suda bırakmışlar. Az zamanda bu tedavi ile iyi olmuş. Validesi burasını imar etmiş. Buradaki içme suyu şöhreti o zamandan gelirmiş. 15).
- İzmir (Çeşme): Çeşme ılıcalarına giderken Gülbahçe yanında içmeler ve zamanı kadimden kalma bir heykel var. Uzun saçlı bir kız elile karnını gösteriyor. Efsanesi budur: Vesaiti nakliyenin en az bir zamanında zengin ailelerden birisi kızını o yerden geçirerek götürüyor. Kız susuyor. Etrafta su bulamıyorlar. Yahut bir kız mi-desinden hasta oluyor, hekime gidiyor. O Gülbahçeden geçerken susuyor. O kayalıktan sızan tuzlu sulardan içiriyorlar ve heykeli de orada duruyor.
- Karamürsel (Şifalı Akpınar suyu hakkında yeni bir efsane): [1] Fatma adında bir kızcağız vereme tutulmuş, ağırlaşmış. İstanbulda tedavi ettirin demişler. İstanbulla gelmişler. Hekim, akciğeri yaralı ve cerahatli bulmuş. İlâçlar yazılmış, geri dönmüşler. Babası Akpınarsuyunun şifalı hassasını duymuş. Kızını oraya götürmüş. Dört gün kalmışlar. Tekrar İstanbulla gelmişler, aynı doktor görmüş. Doktor, kızda büyük bir değişiklik ve iltihabın zail olduğunu görmüş. Tekrar Akpınara dönmüş. 15 gün zarfında kız iyi olmuş, harareti de düşmüş. (18).

[1] Son Posta gazetesi, 22 Eylûa 1934.

Bu efsane yeniden efsane tasniine bir misaldir. Muhakkak ki burada olduğu gi eski efsanelerin de bir esası vardır.

II — Kaplıcalar hakkında:

— Beke Ilcası efsanesi:

Bir Cabi kızı varmış. Çok kuvvetli imiş, bir gün su çıkarmak için külünkü atmış, buraya düşmüş. Ilıcanın karşısındaki kayayı çarpmış. Su çıkmamış. Her sene bir parça düşsün demiş. Onun için bu kayanın her sene bir katmeri dökülüyor. Sonra şimdiki Ilıcanın çıktığı kayaya çarpmış, su çıkmış. Halbuki anası kızı aramış. Tam kayayı yardığı vakit yakalamış. Kız açıl kayam açıl demiş ve yarıktan içeri girerek saçları dışarda takılmış. İşte hamamın şifalı suyu bu ağılıyan saçlardan akar. (4).

— Karakurt Kaplıcası efsanesi:

Vaktile bir Padişahın bir kızı varmış, uyuz olmuş; baba ve annesi ondan istikrah etmişler. Kız dağlara düşmüş. Oralarda dolaşırken bir uyuz kurt görmüş. Bu su vaktile kuytu bir mahalden çıkar bir çirkef halinde imiş. Kurt buna düşmüş. Kız da o civarda imiş Kurt çıkınca iyileştğini görünce kendisi de gitmiş yıkanmış. Kız da iyileşmiş. Veçhi tesmiyesi bundan dolayı olduğu halkça söylenir.

— Yoncalı Ilcası efsanesi (Kütahya - Tavşanlı şosasında):

Kütahyada (Selçuklular zamanında) valinin bir kızı çok fena bir hastalığa tutulur. İğrenç ve bulaşık olan bu hastalık tedavi edilemez. Sağlığından ümit kesilir ve bulaşma korkusu ile bunun, kim-sesiz boş bir yere bırakılması düşünülür. Bu gün Yoncalının bulunduğu yere yakın bir çadır kurulur; ve kız oraya bırakılır. Yemeğı gönderilmek suretile bir müddet yapayalnız orada yaşayan kız, bir gün tüyleri dökülmüş cılız bir kurt görür. Kurt her gün ikindi serinliğinde çayırın yanından geçerek bir yere kadar gider ve döner. Bir müddet geçince kurt düzelmeğe ve tüylerini düzmeğe başlar. Kız buna merak eder. Sürünerek onun izinden gider. Bir de bakar ki: Çayırlıklar arasında bataklıklar var. Kurt

bir batağa girip debeleniyor. Buradan ikinci bir batağa giriyor ve nihayet bir suda durulup çıkıyor. Kız da aynı minval üzere bataklara girip çıkmağa başlar ve günden güne iyileşir. Tam iyileştiği sırada bataklar içinden çıkarken bir çoban bunu görür, sever. İn mi, cin mi? olduğunu sorar ve bunu babasına götürür.

Bu vaziyet karşısında çok sevinen baba çobana: — Dile benden ne dilersin? der. Mutlu olduğu üzere bir kaç defa sağlığını diledikten sonra kızının kendisine verilmesini diler, ve bu kız çoban ile evlenir. Buranın şifa hassasından fevkalâde memnun olan baba, buraya bir hamam ile bir cami yaptırır. 16).

— Sarıkız Ilıcası efsanesi. (Kütahya vilâyeti dahilinde):

Evvel zaman içinde insanlar kaya kovuklarında, inlerde otururlarken [1] Şimdi hamam olan mağara bir koca ninenin evi, boyalık denen in de samanlığı idi. Ninenin sarı saçlı, çakır gözlü, bal tenli bir kızı vardı. Kızın vücudu kadar içi de güzel ve temizdi. Elinde büyüttüğü sarı ineğe bütün sevgisini bağlayan kız, bunun akşam sabah yemini, suyunu kendi elile verirdi. Bir gece ineğine saman almak üzere içeriye girdi. Buradan kulağına uğultular geldi. Çok derinden gelen bu sesleri bir sese benzetemedi. Kulak verdi. Kendine sesleniyordu:

— Güzel kız, melek kız geliyorum, geliyorum. Harlayarak mı geleyim, Gürleyerek mi? O ana kadar korku nedir bilmiyen ceylan yapılı, Dağların kızı ilk defa bu gizli ses karşısında irkildi. İlk defa bu ses ile ürperdi. Sarsıldı ve hemen nineciğine koştu. Heyecanını onun sıcak koynunda söndürdükten sonra anlattı, ona.

Nine kız bir hayli düşündüler. Ne idi bu? Dağ anası mı? Orman Ejderhası mı, cin mi, haydut mu, yoksa gönül vermiş sevdalı mı? Ya harlaması, gürlemesi ne oluyordu? Bunu bir türlü çözemediler. Kimselere diyemediler. Her iyi ve kötü gün gibi o gün de sa-

[1] Bu efsane de Anadolumuzun en eski sakinlerinden Etilerin Höyükleri hatıra gelmektedir. (Süheyl Ünver).

bah oldu. Gündüz gözü ile köşeyi bucağı aradılar, taradılar, in cin yoktu.

Ertesi gece nedense vakti gelince kız yerinde duramadı, yine samanlığa koştu. Bu ses daha açık geliyordu. İne girince susan kız yalnız kalınca beliren ve benliğini saran bu sese o gece de bir şey diyemediler. Üçüncü gün karar verdiler. Bu kapıdan gelen sesin sahibi kim ise çıksın meydana dediler. O gece de kız karanlıkların derinliğine yine bir ay parçası gibi süzüldü. Kulak verdi. Uğultular dirildi. Kayalar dile geldi. Yine:

— Güzel kız, sarı kız geliyorum, geliyorum, izin ver. Kızın güzel göğsünden şu cevap bir çığlık gibi çıktı:

— İn misin, cin misin, ne isen gel göreyim. Ses soruyordu:

— Harlayayım mı, Gürleyeyim mi? Kız son cesaretini toplayarak:

— Harla ey mübarek dedi. Bu ses her oyuktan fışkıran suların harılmasını takip etti. İne dolan sıcak sular birden ay parçasını sarıdılar.

Koca nine ile sarı inek ne oldu bilmem. Fakat o gündenberi hama-ma giden ince duygulu, temiz içli genç kızlar, hamamın loşluğu içinde harlayarak akan suların aynasında sarı saçlı, altın tenli melek çehreli bir kızın gülümsediğini görmüşler.

Akışın orkestrasında bunun şakıyan sesini duymuşlar. Onun sıcaklığında sarı kızın gönül ateşini bulmuşlardır. O gel gel, der ve suyun yüzü yarı çıplak vücutlarla örtülü, sırma saçlarla örülüdür.

Kendisi murada ermiyen sarı kızdan herkes murad diler. Genç sunalar kendilerine eş, çocuğu olmıyanlar evlât ister. Hasretine kavuşmak, derdine derman bulmak isteyenler de ona baş vurur.

Gelecek yıl yine buraya gelmek için yalvaranlar bulunur. Binlerce yıldanberi durmadan aynı hızla, aynı kayıtsızlıkla akan suların müphem uğultusu içinden kendine yarayacak bir cevap çıkarabilen saf yürekli-
bunun ile çok avunur. Dilekler oluğa asılarak:

— Sarı kız. Allah herkesin muradı ile benimkini de versin mukadde-
mesile yapılır. Daha eskiden uzun zaman iyileşmiyen hastayı: Ya dirilsin
diriler, ya ölsün ölülere karışsın. İki rahmetten birisine kavuşsun der ve
hastayı gece hamama bırakırlarmış. Hamamdan el ayak kesilince sarı kız
çıkarak iyi olacak hasta ise havanda türlü baharlar döğer [1] vücuduna sü-
rer ve hasta sabahleyin dipdiri kalkardı. İyi olmayacak ise sarı kız; kolla-
rından tutup suya çeker ve sabahleyin hasta suyun yüzünde bulunurdu.
Ve diğer efsaneler...

Kaplıcalar ve sularımız hakkındaki efsaneler bu kadar değildir. Daha
bir çoktur, ve içinde çok lâtif ve hisli olanları vardır. Bunlardan biz an-
cak bir kaç misal verebildik. Bu efsaneler imar olunacak, kaplıcaları süs-
liyerek sanatkârlara birer ilham menbaı olacak kadar hoş ve güzeldirler.

Bizim bu efsanelerimizin Avrupa kaplıcaları efsanelerine nazaran
başka hususiyetleri vardır. Bizde efsanelerin esası çok eskidir. Bunlardan
bazı cihetlerin eski milletlerin Mitolojisine geçmiş olduğu doğrudur

5 — Kaplıcaların ve içme sularının Anadolu'da aldığı isimlere misal:

Ilı su: Terme kaplıcası (Kırşehirde).

Gazlı göl kaplıcası.

Ilıca: Germab kaplıcası.

Tuzluca

İçme Suyu: Kınarca kaplıcası.

Dağ Hamamı: Akarca kaplıcası

Hamam aygı kaplıcası.

Cermik: [1] Kaya kaplıcası.

Issı Suyu.

[1] Sular gecenin sessizliğinde hayvan döğer gibi güm güm diye sesler çıkar-
dığında bunun akisleri sarı kızın havan döğmesi şeklinde bir vehim uyandırmış
olacak. (16).

[1] Diyarbakır, Elâzığ, Sivas, Beyazıt ve Erzurum, Kars, Tokat, Malatya, Van
havalisindeki kaplıcaların ekserisine halk çermik der. (5) Bulundukları yere göre
Tepe Çermiği, Sıcak Çermik gibi isimler alırlar. Açıkta kaplıca manasına da ge-
liyor.

Kaplıca: Ekşi su kaplıcası.

Kızık.

Ilıkça: Hüdai hamamı.

Sıcak su hamamı.

Germili: Kaynarca.

Kaynak.

Hamam: Çerme.

Acıpınar (13).

Hamamlı: Çermişek.

Eşme dere.

Hamamlı kızık: Çermik özü.

Germeyik.

İçme: Çermik su.

Germik.

Kaynar: Ilıca Pınar.

Ilık.

Kaynar Pınar: Ilıca su.

Ilı su.

Soğuk Çermik: Ilıcak - Ilıcık.

Ilısılık.

Terme: Sulusaray Kaplıcası.

Ilıcalı.

Kudret hamamı: Abigerum.

Ve saire....

Şüphesiz ki daha bunlardan başka isimler mevcut olmalıdır. Çoğu tam türkçedir. Lâkin başka dillerden karışmış isimlere de tesadüf olunmaktadır. Bir memlekette sulara verilen bu isimlerin zenginliği bize gösterir ki Halk bu sularla çok alâkadar olmuştur.

6 — Kaplıcalar ve hamamlarımıza ait Folklorumuza bir kaç misal:

—Bursada Karamustafa kaplıcasına çocuğu olmıyan kadınlar gelip sıcak akan suyun içerisine otururlar ve içerisinden ne çıkarsa onu yerler. Meselâ bir solucan çıkmış yemişler. (muratları hasıl olmuş.) (1).

— Bursada Hüdavendigâr kaplıcasında Çekirge hamamına hastalık için giderler. Hastayı banyo ettirirler. Hasta iyi olacaksa mum sönmeyiz. İyi olmayacaksa mum söner. Bu kaplıcaya gelen kimseler eshabı maaştan ise maaşlarından olurlar. Onlara maaş alanlar gelmezler. Adak horozdur. Hamamın kapısında keserler ve hamamcıya verirler. Kendileri yemezler. Adak adayan kimse mutlaka banyo almalıdır.

Çekirgede Servinaz. Hastayı getirip burada banyoya bırakırlar. Burada hasta iyi olmayacaksa havan sadasına müşabih bir ses gelir (2)

— Ayaştı kasabaya bir saat mesafede İlhan karyesinden neb'an eden su, ağızlara sülük yapışan insan ve hayvanlara içirilirse derhal sülükleri düşürmek hassasına maliktir. (21).

— Olti kazasında Tavusker nahiyesinde Yılanlı Çermik. Yılan yukarıdan düşmüş. Halk arasında yılan gelir, tam ağrıyan yeri ısırır ve hastalık çıkarmış itikadı var. Etrafında mevcut yılanlar gündüzleri suya da girerlermiş.

— Kangalda yılanlı çermik. Ortası açıktır. Derununda yılan ve kaya balığı var. Yaralıları buraya girerlermiş. Yılanlar bu yaralara çarparak kabuklarını çıkarır ve bir nevi pansuman yaparlarmış. Gündüzleri buraya çok yılan girdiğinden geceleri girilirmiş. (5).

Ve saire...

Hamamlarımız hakkında Halk rivayet ve tedavileri bundan ibaret değildir. Daha pek çok vardır. Bunlar kısmen toplanmıştır. Diğerlerinin de toplanması bu misallerin artık azalması hasebile çok lâzımdır. Bu yılan efsaneleri ile Eskülâp mabedlerindeki yılan hikâyeleri arasında müşaheretler şayanı dikattir.

7 — Hamam ve su darbimesellerine bir kaç misal:

— İki çıplak bir hamamda yakışır.

— Bir akça ile dokuz kubbeli hamam yapılmaz.

— Eski hamam, eski tas.

- Acı acıyı keser, su da sancıyı.
- Halvet hamama girdim deyu terketme edep. Camlar gözler, seni gözler her köşeden.
- İyi adamın karısı kurna başında belli olur.
- İnsanın söylemezinden, suyun şarlamasından korkulur.
- İç dedilerse çeşmeyi kurut demediler ya.
- Anam anam dediği hamam anası kel Fatma değil mi?
- Suyu içen arkasını kuyuya çevirir.
- İnsanın yere bakanından, suyun oğuz akanından korkmalı.
- Ördek değilsin, kaz değilsin. Ne ararsın topuğundan yukarı suda?
- Hak deyince akan su durur.
- Hamama giren terler de çıkar.
- Hamamda türkü çağırması, gurbette öğünmesi kolay olur.
- Hamam duvarına benzer söz tesir etmez. Ve saire...

Hamamlarımız ve sularımızdan misal alınarak yapılmış darbı meseller daha pek çok olmalıdır. Bunlar o kadar veciz sözlerdir ki her birisini okurken insan bir çok sathî ve derin manalara intikal eder ve bu sözlerin üzerindeki doğruluğa şahit olur.

8 — Hamamlarımız hakkında şayanı dikkat Notlar:

1 — Efsaneler hep kadınlar üzerinedir.

2 — Tabii kaynakları şifa bahş tesirlerine, bu efsanelerle en çok inanlar ve kendilerine yaptıkları iyi telkinler sayesinde iyi olanlar kadınlardır. Netekim Bursalı Ali 1170 (1757) de Bidaatül mübtedi eserinde Abı zemi ilâhiden bahsederek (Aslında Abı zenne idi.. Ediviyeden bu neve nisa taifesi mail olup her derde devadır deyu mabeyinlerinde şöhet şiar olmakla abizene tabir olunmuştur. Bu nevi devanın sair envai edviye gibi esnafı kesiresi vardır.) demektedir. (23).

3 — A Anadolu'daki tıbbî çamurlar kıymetçe Avrupadakilerden aşağı değildir. Bu çamurların hepsi kaynak üzerinde sıcak maden sularile olmaktadır. (10). Çamurlu kaplıcalar cilt hastalıklarına çok kullanılır. Cilde nafi olanlar da Sulfat ve karbonatlı sulardır. (7). Bu çamurlardan Romalılar, eski Yunanlılar (14) ve Selçuklular ve Osmanlılar kullanmışlardır.

4 — Kaplıca olmyan yerlerde bu sulardan nakl ile ve yahut bilâhare Avrupada kurunu cededede meşhur olduğu zamanlarda bilhassa Mensahat nam hekimin tarifi üzere âbizeni sınailler de yapılmıştır. Bu suretle kudret hamamları tabir olunan ılıcaların mevcut olmadığı yerlerde bir çok hastalıkları bu suretle de tedavi etmek için misal göstermek istemişlerdir. (17).

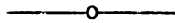
5 — Bizde kaplıcalara ve içmelere yalnız hastalar değil, bir çok insanlar dinlenmeğe, gezmeğe ve oturmağa ve yazı geçirmeğe de giderler. Diğer memleketler Ilıca ve su şehirlerinde de vaziyet böyledir. Bizde bütün ılıcalar aşağıda sayacağımız hastalıklar için hemen hepsine rast gele girerler. Bu hal kaplıcalarımızın inkişafına bir mâni teşkil edecektir. Diğer memleketlerde olduğu gibi bizdeki kaplıcaların hangi hastalıklara yarayabileceğini tayin ettirmelidir. Bunun için bu suların fizik vasıfları, kimyevî vasıfları ve biyolojik ve klinik tetkikleri yapılmalıdır. Muhtelif kaplıcaların hangi hastalıklara iyi gelebileceği anlaşılmalıdır ve ılıcalarda birer hekim bulundurulmalıdır.. (19). Şimdiki halde memleketimizde bilhassa bir çok ajili, Nevraljik hastalar Romatizmalı ve nikrisler müzmin adele hastalıklarına duçar olanlar, sıtmalılar ve uyuz hastalığına duçar olanlar, guvatr, midesinden müşteki olanlar ve diğer bir çok hastalıklara duçar olanlar Bursa ve Yalova gibi su şehirlerimiz müstesna rast gele ve an'aneye bağlı Amprik usullerle bu sulara girip çıkarlar.

6 — Anadolu'da bir çok sıcak kaynaklara ve çamurlara hayvanları da sokarak tedavi etmişlerdir. Bilhassa Anadolu'da atların girdiği ve hâlâ meşhur olan sıcak menbalar vardır. Bazı içme sularından hayvanlara da tedavi için içirmişlerdir.

9 — Bibliyografi:

- 1 — Halk bilgisi haberleri Kolleksiyonu. No. 1-85.
- 2 — Bursa Vilâyeti. 1310 (1894) senesi salnamesi ve eski vilâyetler salnameleri.
- 3 — Kütahya Vilâyet gazetesi Kolleksiyonu.
- 4 — Doktor M. Şükrü. Orta Anadolu'da bir dolaşma. Hakimiyeti Milliye matbaası 1934 Ankara. S. 58.
- 5 — Dr. A. Süheyl, Dr. Cevad İsmail. Sivas çermikleri Tıp dünyası. Sivas sıhhi coğrafyası (Sıhhat Vekâleti neşriyatından).
- 6 — Konya salnamesi 1322.
- 7 — Maadin istatistiki 1323-221 maden suları ve menabii hare hakkında malûmatı havidir. 1325. Mahmutbey matbaası.
- 8 — Kerim Ömer. Havza kaplıcası hakkında raporu.
- 9 — Behcetül'menazil 1277. T. Üniversite kütüphanesi. 1751. Edebiyat kısmı A. 5. Müellif Mehmet Edip (Hacı) bin Mehmet Derviş 1193.
- 10 — Dr. Nüzhet Şakir. Ilıca 1935; No. 1 (Tıbbî çamurlar hakkında).
- 11 — Son Pasta. Armutlu mektubu. 1935.
- 12 — Akşam gazetesi 17 temmuz 1932. Eskişehirde Hasırca Kaplıcaları.
- 13 — Sabık Maarif Vekili Dr. Reşit Galib'in Profesör Akil Muhtar Özden'e 18/2/1934 tarihli kaplıca isimlerinden bahis mektubu.
- 14 — Haydar Gasprab. Sağıtma çamurları. Kayseri 1936.
- 15 — Cevat Tahsin 1933 senesinde gönderdiği mektubu. (Gözne içme suyu).
- 16 — Halil Kadri Erdem. Kütahya mesireleri. Kütahya 1938.
- 17 — Risalei tıbbiye. Harfülelîf. Üniversite kütüphanesi 2982.
- 18 — Karamürselde Şifalı Su (yeni bir efsane) Son Posta gazetesi 22 eylül 1934.
- 19 — Akil Muhtar Özden: İçmeler, maden suları, kaplıcalar ve devai tatbikatı. Ankarada 1933'de toplanan beşinci milli tıp kongresinde tevdi olunan rapor.

- 20 — Tıp Tarihi Enstitüsünde Anadolu'da kaplıcalar dosyası.
- 21 — Hususî kütüphanemde mevcut ve Profesör Akil Muhtar Özden ile beraber topladığımız notlar mecmuası (2 defter).
- 22 — Aydın Vilâyeti 1307 (1891) senesi salnamesi.
- 23 — Bıdatül-mübtedi. Bursalı Ali, 1170 (1757) Murat Molla kütüphanesinde Hamid 1 kitaplarından Numara 1069 Babilelif abızını ilâhi.
- 24 — Konya Vilâyeti sıhhi coğrafyası. Nazmi.
- 25 — Kırşehir Vilâyeti sıhhi coğrafyası. Dr. İbrahim İsmail.
- 26 — Konyada Muallim Gaffar bey mektupları. (Hususî dosyalarım-dan) 26/8/1934 tarihli mektup.
- 27 — Urla ve Çeşme ılıcaları hakkında Charles Tseier L. VII ch. V.
- 28 — A. Süheyl ve H. Fehmi. Selçuk türkleri zamanında Anadolu'da kaplıcalar, Beşinci millî Türk Tıp kongresine tebliğ. Les stations Thermales d'Anatolie à l'époque Seldjoudide. Romanya Tıp Tarihi Cemiyetine tebliğ. 1934.
- 30 — M. Ferid ve M. Mesud. Selçuk Veziri Sahib Ata ile oğullarının hayat ve eserleri. Konya Halkevi neşriyatından, adet 4. 1934.
- 31 — Evliya Çelebi seyahatnamesi. Cilt 2. S. 17.
- 32 — Dr. Asıl Mukbil. Ilgın kaplıcası hakkında mütemmim malûmat veren mektubu. 1933.
- 33 — Dr. Nüzhet Şakir Dirisu. Türk hamamı. Ilıca. Numara 1-3. 1936. Lâboratuvarı mecmuası. Numara 17. 1935.
- 34 — Der. Necmeddin Rifat. İçme ve kaplıca tedavisi. Tedavi kliniği ve
- 35 — Kanunüddünya. Şeyh Ahmed Mahalli Mısri. Topkapı Sarayı. Revan odası kütüphanesi. Numara 1638.

[illegible]

DUE AS STAMPED BELOW

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS
1-month loans may be renewed by calling 642-3405
6-month loans may be recharged by bringing books to Circulation Desk
Renewals and recharges may be made 4 days prior to due date

RETURN TO ←		LOAN PERIOD 1	HOME USE
4		2	5
		3	6

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS

1-month loans may be recharged by calling 642-3405
6-month loans may be recharged by calling 642-3405

RETURN
TO
CIRCULATION DEPARTMENT
202 Main Library
LOAN PERIOD 1 2
HOME USE

